

De Revisor. Jaargang 2015

bron

De Revisor. Jaargang 2015. De Bezige Bij, Amsterdam 2015

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_rev002201501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

de —
Revisor

[2015/9]

Redactioneel

Een vraagteken volstaat om geprovoceerd te worden - voor de fijngevoelige lezer. Het thema van de literaire avond rond de lancering van *Revisor* 8 - Weg met plot? - wilde prikkelen. Om te komen. Om te lezen. Die avond was er begripsverwarring - Wat is plot? - en ja, aan het slot zagen we nog aanleiding te over om door te praten. Maar wát er gezegd was, was wezenlijk, voor de goede verstaander. Dat literatuur juist niet voorspelbaar moet zijn. En dat vraagtekens goed zijn. Gustaaf Peek, in zijn openingspraatje: 'Een roman is een zoekende tekst. Twijfel is essentieel. Een schrijver doet ook maar wat, maar als het goed is altijd in bezielde samenzwering met de lezer.' (Meer? revisor.nl. Mischa Andriessen sprak ook, zijn verhaal volgt hierna.)

Ook schrijvers moeten het zich laten overkomen, mét hun lezers moeten ze de vrijheid ondergaan. Alleen zo kan literatuur zijn waarde behouden en opnieuw ontdekken. Wat het beste is, is niet vast te leggen. Het is in beweging. Wat een literair tijdschrift beoogt, is de kunst in die beweging te raken. Misschien is onze covergirl, de scherpschutster Annie Oakley (1860-1926), daar wel het symbool van. Want het beste is wel te illustreren, hopen we, met de gedichten, verhalen en essays die op deze woorden volgen. Welkom in de samenzwering: wij lezen, kiezen en redigeren om u te verrassen.

Met nieuw en ander werk van bekende namen als Mischa Andriessen dus, Kees 't Hart, Wytse Versteeg, Wim Noordhoek, Ruth Lasters, Jan Baeke, Sandra Heerma van Voss en Gilles van der Loo, maar ook met nieuwe namen. Met trots presenteren we voor de tweede keer onder deze redactie een frisse stem uit het buitenland, de Fransman Pierre Autin-Grenier, in vertaling van Rokus Hofstede. En even tevreden laten we u beginnende schrijvers zien uit eigen taalgebied: Frederik Willem Daem, Elfie Tromp, Harm Hendrik ten Napel, Jerry

Hormone, Jori Stam, Rens van der Knoop en Idwer de la Parra.

Eenvormig is de *Revisor* niet. Plotloos? Niet helemaal. Maar deze schrijvers hebben iets te vertellen, over rituelen, trams, ziekte, ergernis, eenzaamheid, kraantjes, nostalgie, liefde, dood. Over literatuur en wezen. En ja, we stellen vragen. Maar vele vragen vormen een uitroepteken - een provocatie, zo u wil.

De redactie

Mischa Andriessen *Waar het heen moet?*

Mischa Andriessen (1970, C. Buddingh'-prijs, Charlotte Köhlerstipendium) is dichter, vertaler, *Terras*-redacteur, criticus. Zijn werk stond meermalen in de *Revisor*. Hij werkt aan een roman. Hij sprak 3 februari tijdens de lancering van *Revisor 8*, een literaire avond met als vraag: Weg met plot? Het ging over dwang en verrassingen, en Andriessens ernstige, zoekende bijdrage was de tweede van de avond. Hij verklaart de liefde aan literatuur die nergens toe leidt, en bevraagt de noodzaak tot begrip en de wens naar volmaakt vakmanschap.

'In een plot op zich schuilt geen kwaad; dat de plot symbool staat voor vakmanschap, een afgerond geheel zonder losse draden of onverwachte omdraaiingen, dat de plot soms belangrijker wordt gevonden dan het achterliggende idee van een roman, of dat idee zelfs vervangt, die beperking tot het nette en in het gareel blijvende, dat trechterdenken gericht op een ontknoping, een oplossing, dat... - weet je wat, ik maak de zin niet af.'

En hij geeft de lezer zijn vrijheid.

Als de wereld niet te begrijpen is, waarom zou je dan doen alsof? Dat ze vaak te dichtbij komt, vaak te veraf blijft, zit mij niet dwars, liefst blijft die spanning onopgelost. Een plotloze wereld levert plotloze boeken op, is dat een probleem? Dit is een belangrijkere vraag: hoe kan je betrokkenheid bij die wereld uiten zonder in verregaande abstractie of doelmatigheid te vervallen? Een deel van het antwoord is, in mijn overtuiging, dat begrip zich vooral tussen de regels door manifesteert, dat het zich doet gelden in toon en ritme van een tekst. Voor een roman is structuur noodzakelijk, maar denkkelijk toch vooral een intrinsieke waarde. Een middel, geen doel. Het prominent uitdragen van de romancompositie vind ik een vorm van vals spelen. De schijn ophouden van doorzien.

Een stap terug. De gedachte aan een brief die ik ooit van de Belgische auteur Willy Roggeman kreeg. Opmerkelijk, schreef hij, hoeveel in de verhalen van jonge auteurs uit het raam gekeken wordt, hoe zeer de wereld erin op afstand blijft.

Dat was halverwege de jaren negentig. Kort daarna begon ik een roman te schrijven waarin de hoofdpersoon gaat wonen tegenover de vrouw op wie hij verliefd is geworden en weinig meer doet dan uit het raam kijken, ze zou langs kunnen komen. Later borg ik die roman op in de berging van een inmiddels onbruikbare computer. Daar waren meerdere redenen voor. Er gebeurde weinig in het verhaal dat uiteindelijk nergens heen ging.

Faalde dat boek daarom? Vermoedelijk niet. Veel van de romans die mij het dierbaarst zijn, leiden niet direct ergens naartoe, zoals het werk van Juan Rulfo of Patrick Modiano, James Salter's derde, *A Sport and a Pastime*, Viktor Sjklovski's *Zoo of brieven niet over liefde* of Georges Perecs *Het leven een gebruiksaanwijzing*. Geen *plot-driven* literatuur - en als ze dat wel is, heb ik de clou gemist. Ik moet bekennen dat ik die wel eens over het hoofd zie en daarom vaak maar weinig kan met de boeken van ingenieuze plottenbouwers, een omissie die geheel mijn fout en verantwoordelijkheid is. Ik maak me over andere zaken druk. Mogelijk is het een kwestie van niet *willen* zien.

Het probleem bij mijn eerste romanpoging was niet het ontbreken van een plot of een niet gekristalliseerd besef waar het heen ging, maar een gebrek aan vaardigheid, het onvermogen mijn verhaal iets te laten betekenen door het domweg iets te laten zijn. De makke was niet dat het verhaal nergens naartoe ging, maar dat het ergens heen wilde. Dat is wat me vaak tegenstaat in boeken met een plot, het doelmatige uitstel; de auteur die wijst en wijst en wijst, maar de lezer om redenen van te valideren vakmanschap niet toestaat de draad meteen tot het eind af te wikkelen. De lezer moet met de plotschrijver een zijpad op, omdat het vandaaruit zoveel knapper is om bij het eindpunt uit te komen. Knap ja, maar wat als je het doorziet? Al is ook dat een kwestie van techniek natuurlijk, je herkent een omweg pas wanneer je doorhebt dat je wordt omgeleid.

En er is dus nog iets anders aan de hand met proza dat op verwickelingen stoelt: een plot suggereert begrip, een plot lost op, een plot twijfelt niet, een plot zit kortom heel anders in elkaar dan ik. Kijk ik uit het raam dan voel ik zowel de behoefte om de wereld dichtbij te halen als om haar op afstand te houden. Niet het oplossen en weghalen, maar juist het tonen en voelbaar maken van een dergelijke tweeslachtigheid is wat literatuur voor mij belangrijk maakt. Zoals de hoofdpersoon in *Zoo of brieven niet over liefde* de werking van een auto uitlegt of vertelt welke dieren er in de Berlijnse dierentuin zijn, alles om maar niet over liefde te praten. Dat is geen omweg louter om de spanning te verhogen, het is een parallelweg, Sjklovski neemt de gelegenheid te baat om over twee dingen tegelijk te praten, ook al lijkt hij bij oppervlakkige beschouwing daarbij juist de spons te halen over dat wat wezenlijk is. Dit verzwijgen is essentieel, het brengt de wereld nabij zonder te suggereren dat je die kunt begrijpen. Hoeveel kennis de hoofdpersoon van Sjklovski ook heeft - weet je waarom die Turkse soldaten een sabelhouw in hun hoofd en linkerarm hebben? Turken steken hun linkerarm op als ze zich overgeven - hoeveel hij ook weet, zichzelf en de vrouw op wie hij zo wanhopig verliefd is, begrijpt hij nog niet half. Zou het anders zijn, had hij het boek niet geschreven.

Een paar jaar terug werd binnen de beeldende kunsten een opvallende ontwikkeling ingezet: de terugkeer naar het ambacht. Vreemd was dat niet, veel kunst bleef beperkt tot een gedachte en zelfs als die een keer niet als luchtfietserij te kenschetsen viel, bleef een belangrijk probleem over: wie moest die gedachte vormgeven? Wie kon er domweg nog iets maken?

Dat maken, het vakmanschap, wordt naar mijn idee ook steeds vaker geprezen in besprekingen van romans. Het lijkt me niet iets om ernstig door van slag te raken, maar toch staat me iets tegen in al dat ingenieuze en virtuoze, in dat *well-made*, waarbij ik meestal (en het is me aan te zien, ik weet het) aan

eten moet denken en niet aan een boek. Dat literatuur ambachtelijkheid vraagt, lijkt me evident, maar niet dat zij zich moet beperken tot het zijn van een ambacht. De focus op de technische aspecten is kortzichtig. Filosoof Peter Sloterdijk stelt in *Het Kristalpaleis* dat techniek al het benodigde is om tot een goed resultaat te komen. Het kan achteraf gerust worden vergeten.

In een plot op zich schuilt geen kwaad; dat de plot symbool staat voor vakmanschap, een afgerond geheel zonder losse draden of onverwachte omdraaiingen, dat de plot soms belangrijker wordt gevonden dan het achterliggende idee van een roman, of dat idee zelfs vervangt, die beperking tot het nette en in het gareel blijvende, dat trechterdenken gericht op een ontknoping, een oplossing, dat... - weet je wat, ik maak de zin niet af.

Dan nog dit. Misschien heeft het niet per se met een plot van doen, maar in veel hedendaagse literatuur stoort me het slimme ervan. De wereld lijkt erin dichtbij te worden gebracht, maar de wetende blik, het twijfelarme schrijven houdt haar voor mij op afstand. Er gebeurt van alles, ook nog eens goed onderbouwd en met een reden, het is wat het is... maar een goed boek is toch vooral veel *niet*? Laat ik het opgelegde voorbeeld nemen: *Godin, held* van Gustaaf Peek - schuilen wezen en tragiek van dat boek niet voornamelijk in wat Peek hooguit mondjesmaat laat zien? In dat wat door alle hartstocht en het buitensporig bevingeren en bespringen dermate in de schaduw blijft, dat vanzelf de vraag bij de lezer bovenkomt of de in beeld gebrachte liefdeskern wel de kern van liefde is? Peek laat zien dat je twijfel kunt kweken door stellig te zijn.

De personages van Peek verliezen zich zoals Sjklovski's wanhoopssnuggere ik-figuur zich verliest, zoals de hoofdpersoon in *A Sport and a Pastime* zich kwijtraakt in het wezenslap? volgen van een meisje dat een beetje uit haar mond stinkt, maar in bed alles wil, zoals de personages van Modiano zich

verloren lopen in hun eigen of andermans schimmige verleden. Hoe goed een boek ook slaagt, er zijn altijd aspecten waarin het mislukt. Door nadrukkelijk een bepaalde kant op te gaan, wordt duidelijk dat heleboel andere wegen niet worden ingeslagen (ik heb het niet over zijpaden). Hoe goed een auteur ook is, hij legt het altijd af tegen het eigenhandig gevormde beeld van wat zijn roman zou kunnen zijn. Daarom interesseert een plot mij niet, want in een goed boek doet de auteur zich niet verstandiger voor dan hij is, en staat de uitkomst vast: de lezer wint, de schrijver verliest.

Wytske Versteeg *Beesten*

Al driemaal publiceerde Wytske Versteeg (1983), BNG Bank Literatuurprijswinnaar, politicologe, romanière, in de *Revisor*. Na 'Val' en 'Stank' nu 'Beesten'. De beesten ja, die 'zich verderop in de heuvels verscholen', en dit is het verhaal van een ontmoeting met zo'n beest. "Halo vos," zei ik heel zachtjes tegen hem.'

Ontmoeting, schrijf ik, confrontatie, bedoel ik. Het is fysiek, en pijnlijk, en achteloos verteld. Dat is de kracht van dit verhaal, dat Versteeg de strijd tussen mens en dier laat beschrijven aan een schrijver, wiens blikken en vingers terloops afdwalen. Hoe vertel je iets ondenkbaar gruwelijks, iets wat meer is dan zomaar een verhaal? Hoe vertel je het verder? Het kan op zeker drie manieren, en Versteeg slaagt.

Zodra Alix niet oplet excuseer ik mezelf. Goed gezelschap zijn is simpel zolang ik op het podium sta; het is pas tijdens de borrel daarna dat ik geen raad weet met mijzelf. Het duurt nooit lang voor ik mezelf begin te haten om de onzin die ik uitsla over schrijven, de clichés die als waarheid ontvangen worden. Sinds mijn eigen rijbewijs is ingetrokken moet ik de tijd zien door te brengen totdat Alix me naar huis brengt, maar zij heeft plezier in deze avonden, de zeldzame gelegenheden waarbij ze in het middelpunt van alle aandacht staat, echtgenote van de schrijver. Ik oefen in het niet aanwezig zijn, staar naar de tuin van de villa, sneeuw op de coniferen en de bomen daarachter, donkerder vormen in de donkere nacht. Het raam weerspiegelt het feestje binnen, schaduwen van onszelf bewegen buiten in de sneeuw.

'Wil je wat drinken?'

Ik draai me om en zie een vrouw van een jaar of vijftig. Eerder vanavond zag ik haar binnenkomen samen met haar echtgenoot, een man met het verslagen uiterlijk van de gepensioneerde academicus. Mensen bezoeken deze avonden niet omdat ze geïnteresseerd zijn in mijn boeken, maar omdat er hier in de buurt niets anders te doen is. De vrouw keert terug met een fles

en twee glazen, vult die bijna tot de rand en overhandigt me er een. Ik vraag me af wanneer ze zal beginnen over haar eigen ambities om schrijver te worden, wanneer ze zal opbiechten dat ze nog nooit een boek van mij gelezen heeft.

Ze zegt niets. Dus uiteindelijk ben ik degene die de eerste platitude uitbraakt over hoe mooi dit toch is, de heuvels, de besneeuwde bossen. Ze snuift.

‘Wil je een verhaal horen?’

Ook die vraag heb ik al te vaak gehoord, maar ik heb geen zin om mijn plek bij het raam te verlaten. Ik maak een vaag, nietszeggend gebaar, dat zij opvat als een bevestiging.

‘We wonen hier niet ver vandaan’, zegt ze. ‘We zijn naar het platteland verhuisd om de rust en de stilte, rond de tijd dat Joshua ging studeren. Het huis dat we kochten ligt afgelegen, de dichtstbijzijnde burens kilometers verderop. Vaak raken mensen teleurgesteld als ze uit de stad hier naartoe komen, missen de theaters, musea veel meer dan ze vooraf konden bedenken. Maar wij waren gelukkig. We wandelden iedere dag uren in de heuvels. We waren vastbesloten hier te blijven, oud te worden. Het wemelt van de herten hier, soms zie je vossen. Je vindt de afdrukken van wilde zwijnen en vaak als we hier wandelden vroeg ik me af welke beesten zich verderop in de heuvels verscholen. Ik stelde me die dieren altijd voor als vriendelijk, zoals de pratende wezens uit mijn oude kinderboeken.’

Ze zwijgt even, staart uit het raam.

‘Het was winter, er lag sneeuw zoals nu, een prachtige dag om te wandelen. Joshua was hier en de laatste paar kilometer liepen Erik en hij een eind voor mij uit. Sneeuw in een bos waar niemand komt is prachtig, de wereld zo anders, het enige geluid dat van mijn eigen voetstappen. Ik was niet verbaasd toen ik een vos zag, een stukje verderop. Zijn vacht stak helder oranje af tegen de sneeuw, het was een prachtig dier. Eerst dacht ik dat

hij me niet gezien had. Ik stond heel stil, staarde naar hem en na een tijdje keek hij op.

“Hallo vos,” zei ik heel zachtjes tegen hem.

Alles was zo stil. Ik was dankbaar voor het moment, de schoonheid ervan.

Er bestaan plekken waar vossen brutaal zijn, zelfs huizen binnendringen, maar de vossen hier zijn schuw. Dit dier niet; het leek alsof er een elektrische schok door hem heen ging toen hij me zag. Toen kwam hij in beweging, rende niet van mij weg maar naar me toe.

Eerst begreep ik niet eens wat er gebeurde. Ik stond stil en wachtte, keek naar het dier dat op mij afstormde, zijn bek wagenwijd open. De vos maakte een keelgeluid tussen grommen en blaffen in, zijn oren lagen plat op de zijkant van zijn kop. Even was ik te verbaasd om te bewegen, toen begon ik te rennen. Terwijl ik rende bedacht ik hoe belachelijk het was om zo bang te zijn voor een vos, maar ik rende zo hard als ik kon. Het dier kwam snel dichterbij; nog voor ik me kon omdraaien viel hij aan. Ik trapte naar hem, maar hij was niet bang.

De vos had moeite om door de dikke stof van mijn skibroek te komen, maar het lukte hem wel. Zijn tanden zonken diep in mijn kuit. Ik struikelde, viel bijna over de vos heen. Terwijl ik viel lukte het me om het dier tegen de grond te duwen. Hij blafte, siste naar me, zijn nekharen recht overeind. Ik drukte hem met al mijn gewicht tegen de grond, maar ik wist niet hoe lang ik dat kon volhouden.

Ik schreeuwde.

Het geluid van mijn stem verdween in de sneeuw. Erik en Joshua waren waarschijnlijk al thuis en zouden me hoe dan ook niet horen. Het huis dat hier het dichtstbij was werd alleen in de weekends bewoond. De vos grauwde. Hij was veel sterker dan je van zo'n klein dier zou verwachten, worstelde als een bezetene om los te komen. “Erik!”

Er viel wat sneeuw van een tak, verder niets.

Ik was ervan overtuigd dat het dier me naar de keel zou vliegen zodra ik hem liet gaan. Hij zag er ziek en tegelijkertijd woedend uit, er was iets mis met zijn ogen. De hele tijd maakte hij dat keelgeluid, happend naar mijn wanten, zijn oren nog steeds plat tegen zijn kop. Ik probeerde hem te sussen, zachtjes tegen hem te praten. Het was zinloos. Het hele wezen van het dier, al zijn samengebalde energie was erop uit mij te verwonden. Uiteindelijk lukte het me om mijn telefoon te pakken en naar huis te bellen, de vos nog steeds tegen de grond gedrukt. Ik kreeg Josha aan de lijn, maar de verbinding was slecht en hij dacht dat ik een grapje maakte.

“Je moet opschieten, mam,” zei hij.

Ik wist precies waar hij stond, leunend tegen het fornuis, roerend in de pan chocolademelk die op het vuur stond. “Anders komt er een vel op.”

Erik mompelde iets onverstaanbaars op de achtergrond.

Ik stelde me de keuken voor: warm, goed verlicht, vriendelijk. Er waren alle dingen die we samen hadden uitgezocht, geblokte tegels op de vloer, het oude houten tafelblad. De wond aan mijn kuit bonsde als een bezetene. “Joshua, vraag papa. Neem iets zwaars mee om te slaan, een breekijzer, een hamer.”

Hij gnuifde. “Mama wil een breekijzer.”

Opnieuw Eriks stem, dringender nu. “Wat is er aan de hand?”

Ik herhaalde het verhaal. Hij zei dat ze zouden komen, dat ik rustig moest blijven. Inmiddels begon het te schemeren. Ik wachtte, terwijl ik de nek van het dier zo goed ik kon tegen de grond bleef drukken.

Ze klemde haar beide handen om het glas terwijl ze praat, en ik bestudeer haar gezicht. Ik kan me haar niet voorstellen in gevecht met een wild dier en alsof ze voelt wat ik denk tilt ze haar jurk een stukje op, toont een groot litteken op haar kuit. Lacht spottend.

‘Ik weet niet hoe lang ik daar wachtte. De hele tijd voelde

ik de wil van het dier, zijn pure haat. Ik wist niet eens dat dieren dat kunnen, haten, ik dacht dat dat iets voor mensen was. Uiteindelijk zag ik ze komen, Erik met Joshua naast hem, een ijzeren staaf in zijn hand. Ze wandelden heel rustig, versnelden pas toen ze me zagen.

“Gaat het,” vroeg Erik dom.

We wisten alle drie dat het dier dood moest, maar niemand wist hoe. Omdat we hier niet vandaan komen. Omdat we, anders dan onze burens, geen geweer hebben, altijd al tegen de oorlog waren. Maar als wij deze vos niet doodden zou hij zeker opnieuw aanvallen.

Erik stuurde naar het breekijzer in zijn hand.

We kochten altijd biologisch vlees, met op de verpakking plaatjes van lachende koeien. Vliegen in de zomer brachten we een voor een naar buiten; het kostte zelfs moeite om een mug dood te slaan, als ik er ook maar even over nadacht. Joshua stapte naar voren, deinsde meteen weer achteruit toen de vos naar hem hapte.

“Ga maar weg,” zei ik. “Ik ben toch al gebeten.”

Hij stond daar als een klein kind, zijn handen hulpeloos langs zijn lijf.

Erik tilde het breekijzer op, alsof hij alleen wilde voelen hoe zwaar het ding was.

“Eén goede klap,” zei ik. “Eén klap op zijn kop.”

De vos worstelde harder nu, alsof hij begreep waar we het over hadden. Misschien begreep hij dat. “Sla dan,” zei ik tegen Erik. “Hard.”

Nog aarzelde hij, maar toen veranderde er iets in zijn gezicht en hij bracht het ijzer omhoog, toen snel naar beneden. Hij sloeg op het lijf van de vos, niet op zijn kop, waarschijnlijk omdat hij bang was mij te raken. Het dier schreeuwde, een bijna menselijk geluid. Het scheelde niet veel of hij had zich losgevochten.

Erik sloeg nog een keer. Weer krijste de vos. Hij worstelde

om los te komen en ik leunde nog zwaarder op hem. Erik moest zestien keer slaan voordat het dier eindelijk opgaf. De laatste klappen kwamen op mijn hand terecht; in het ziekenhuis zeiden ze later dat de middenhandsbeentjes gebroken waren. Op dat moment wist Erik zelf niet eens meer wat hij deed, hij sloeg als een bezetene.

“Het is genoeg,” zei ik, voelde voorzichtig aan mijn kuit. “Je hebt hem doodgemaakt.”

Joshua hielp me overeind. De vos lag in de sneeuw, een bloederig hoopje vacht. “We moeten hem meenemen,” zei ik. “Hij moet worden getest.”

Erik stond nog altijd met het breekijzer in zijn hand, hij hijgde. We hadden niets om het dier in mee te nemen en dus trok Joshua zijn jas uit, rolde de vos daarin en gaf hem zo aan Erik. Ik hinkte naar huis, leunde zwaar op Joshua, Erik een stukje achter ons, in zijn armen dat zielige, bebloede lijf.

Ze zwijgt.

Ik schenk ons opnieuw in. Achter ons hoor ik haar man met luide stem hetzelfde verhaal vertellen. ‘Dat beest grauwen als een bezetene en ik slaan, sláán!’

Ik ga met een vinger langs de ruggengraat van de vrouw, alleen om te zien hoe ze zal reageren. Ze reageert niet. Het is alsof we hier niet zijn, of niet zo dat het ertoe doet.

‘Zie je,’ zegt ze. ‘Ik hoef me niet meer af te vragen of er beesten zijn, verborgen. Ze zijn er, dat weet ik nu. Het is geen troostende gedachte.’

In de sneeuw buiten beweegt iets, maar als ik opkijk zie ik niets, alleen onze reflectie. Van de andere kant van de kamer wenkt Alix me om te vertrekken.

‘Wie was die vrouw,’ vraagt ze me terwijl we naar de auto lopen. Ik kijk achterom en zie haar naast haar echtgenoot, het gezicht afgewend.

‘Zomaar iemand,’ zeg ik. ‘Ik weet het niet.’

‘Jullie konden het zo goed met elkaar vinden.’

Ik haal mijn schouders op. De auto beweegt soepel door de heuvels, bomen aan beide kanten van de weg. Ik leun tegen het raampje en bekijk Alix' profiel. Ze ziet er verdrietig uit; ik zou haar moeten aanraken.

In plaats daarvan schraap ik mijn keel.

‘Die vrouw vertelde een verhaal,’ begin ik, maak dan mijn zin niet af.

Kees 't Hart *Eenzame doden*

Mensen gaan eenzaam dood. Misschien slapen ze in een verwaarloosd huis op balen geld dat niets meer waard is, of een nacht bij het Leger des Heils op een stretcher. Ze laten niets na, hebben geen contact meer met familie en geen blijvende vrienden. Misschien waren ze wel poëziehater, maar als ze helemaal alleen sterven zonder kennissen of nabestaanden, krijgen ze een dichter aan hun graf. Zo doen we dat in dit land. Ook als ze dakloos dronken in de gracht vallen en niet op tijd boven komen. De dichter krijgt een opdracht, schrijft een gedicht en staat eenzaam aan de kist in de aula van de begraafplaats. Er worden drie muziekstukken afgespeeld, na het tweede staat de dichter op en leest het gedicht voor. Bij het derde muziekstuk komen de dragers en rijden de kist naar buiten, de begraafplaats op. De dichter volgt de kist en werpt zand in de kuil als de kist gezakt is. Het is een ritueel. Het is conceptuele kunst met gebruikmaking van levende dichters en gestorven eenzame mensen. Kees 't Hart schrijft scherpe en heldere gedichten, samengesteld uit eenvoudige taal, overwogen en zonder opsmuk, hij spreekt de lezer rustig toe. Deze gedichten uit de reeks 'eenzame doden' schreef hij tussen 2007 en 2014 bij het overlijden van mensen zonder vrienden en familie in Den Haag.

1

Soms ging je nog wat fietsen
De laatste tijd steeds minder
De burens zagen je gaan en
Komen een man op leeftijd

Geen vrouw geen kinderen
Je was en bleef alleen
Een vriendelijke stille man
Die weinig zei in het portiek

We zijn van elkaar gescheiden
In woorden en herinneringen
Mensen lopen door de straten
Ze zijn in leven al alleen gelaten

Misschien was je jaren geleden
De timmerman die bij mij thuis
een kozijn verving en koffie dronk
Je was van weinig woorden

Als de dood dichtbij is
Beginnen alledaagse raadsels
Aan onze ziel te knagen
Dan kunnen we ernaar vragen

Wie was je wie is de mens
Wie lost het raadsel op
We waren even bij elkaar
Nu moet ik je alweer verlaten

2

Als ik doodga staan er stukjes in de krant
Van mensen die me niet hebben gekend
Hij was een schrijver, werd geboren en ging dood
En verder was er niet veel meer met hem aan de hand

Nu zeg ik hier voor jou dit allerlaatste bericht
Ik ben je eerste en je laatste stukjesschrijver
Ik maak nog even melding van je bestaan
Het is maar een gedicht je hebt er niks meer aan

Jij maakt geen kans meer en ik denk aan de dood
Zo zijn we bij elkaar twee mannen alleen gescheiden
Door wat planken en de stilte in een kleine dodenzaal

Wat laatste woorden nog ik zet ze rustig bij elkaar
Dat kan ik voor je doen, dat doe ik nu, hier zijn ze
Hij was een man, hij werd geboren en ging dood

3

Mensen zijn verzamelaars van stof
Van dingen en vergeefse herinneringen
Die hier al langer waren dan vandaag
Ze proberen altijd dieper door te dringen
Voorbij de grens van wat nog zichtbaar is

We komen thuis en gaan weer weg
We stallen symbolen van ons neer
En noemen dat sporen van ons leven
Een ander lapt ze zomaar aan zijn laars
Of kijkt er voor de vorm nog even naar

Ik heb je leren kennen als verzamelaar
De dingen stonden in je kast te wachten
Aanstekers, fluitjes, koperen deurbellen
Sporen van verlangen naar aanwezigheid
Of moet ik zeggen naar wat verdwenen was

Ik ben vandaag met je meegegaan
Mijn eigen herinneringen stonden hier
Verzameld bij dit graf dit was het
Ik was voor even kameraad en knecht
Ik riep me terug in jouw herinnering

4

Doodgaan is geen wereldwonder
Al komt er vaak heel wat bij kijken
De een sterft in een witte kamer
De ander thuis of in een ziekenhuis
Of rijdt er zijn auto bij in de prak

Je kunt je niet goed voorbereiden
Al valt dat soms ook wel weer mee
Ik was bij mijn moeder toen ze stierf
Ze wist ervan en knikte even naar me
We waren thuis de gordijnen open

Bij jou was niemand toen je ging
Misschien was je even ingedut en toen
Was de tijd je voorgoed opgebroken
Het had veel weg van de gewoonste zaken
Zelfs de angst was weggewist

Eenzelvige man die niemand tot zich liet
Dat was geen optie alleen vroeger even
Surinamer bleef je meestal op een afstand
Je moet wat in je kamer hebben afgereisd
Dag meneer, ik was dicht bij u gaan staan

5

Uw naam stond bij de brievenbus
Om uw bestaan aan mij te openbaren
Meer was er niet van u gebleven
Toen u een maand te laat gevonden werd

De burens gaven ook niet thuis
Het uitzicht was door regen weggespoeld
Op het grasveld hokten drie kinderen
Samen onder een veel te kleine paraplu

Weer keek ik naar uw naam
Inscriptie van een dagelijks bestaan
Zelfs geen foto was van u gebleven
De kinderen waren weggegaan

Ik stel me stemmen voor uw stem
Uw vader en uw moeder een stad
Een straat een gezicht een ochtendlicht
Heel even bent u daar in dit gedicht

Perzische man uit Bandar Anzali
Havenstad aan de Kaspische Zee
Ik moet me houden aan de feiten
En dan slaan de deuren dicht en dicht

6

Indische man in Den Haag gestorven
Weg geschreven uit alle boeken
En bestanden daarna vergeten
Totdat het ondragelijk werd

Was er iemand die je miste
Toen je onherroepelijk verdween
Je was zo rustig en bescheiden
Dat zelfs je dood geen opzien baarde

Indische man in Den Haag gestorven
Ik ben vertrokken schreef hij nog
Dat was het laatste wat we wisten
Ik ben vertrokken laat mij maar gaan

Ik ben vandaag je dichter
Ik spreek woorden voor je uit
Je ziel is hier niet meer gevonden
Ze is vertrokken met het ochtendlicht

Indische man in Den Haag gestorven
Zijn lichaam moederziel alleen in huis
De stadsgeluiden op dinsdagochtend
De trage voetstappen op de gang

Ik zing hier niet al ben ik dichter
Ik zie op straat de mensen gaan
Hun lijven als haastige machines
Die bonzend gaan en gaan en gaan

Gilles van der Loo *De oversteek*

In *De Revisor* 2007-4 publiceerde de vorige redactie een verhaal van Gustaaf Peek, nu redacteur van dit tijdschrift. 'Cocon' heet het, het verhaal van twee meisjes, het is op Revisor.nl te lezen. In het jubileumjaar 2014 benaderden we auteurs om verhalen uit de *Revisor* van een vervolg te voorzien. Gilles van der Loo (1973), schrijver en redacteur van literair tijdschrift *Tirade*, schreef 'De oversteek'.

We zijn een generatie verder, we zitten in de auto, en het leven is nog kwetsbaar. 'Masha's gewicht - alles waaruit haar dochter bestond - was niet genoeg om de vering van een tien jaar oude Civic te doen meegeven.' Alles speelt zich af in het verleden in dit verzorgde, pijnlijke verhaal, en het komt telkens weer terug. 'Een vrachtwagenchauffeur had moeite met de draai en reed zich klem. Om vrij te komen moest hij een aantal meter terugsteken, waardoor alle auto's achter hem dat ook moesten. Vanwaar Wenda zat leek het er even op dat de woensdagochtend achterwaarts zou worden afgespeeld.'

Wenda liet de motor lopen. Ze gooide haar telefoon in het vakje naast de asbak en staarde minutenlange seconden naar haar sleutelbos, die onder het contactslot bungelde; naar de kleurige labels en hangers en elastiekjes die er met de jaren aan vast waren gegroeid. Afzettingen, koralen en anemonen die een gezonken ring met schreeuwerig leven hadden bekleed.

Een schaduw viel over het dashboard. Toen Wenda opkeek stond haar dochter naast de wagen, haar hand tot een knuistje geperst. Wenda leunde over de bijrijdersstoel, trok aan de hendel en duwde de deur van zich af. Masha's gewicht - alles waaruit haar dochter bestond - was niet genoeg om de vering van een tien jaar oude Civic te doen meegeven. Haar rugtas zakte op haar schoot ineen.

'Als jij dat wilt,' had Arthur gezegd toen de Civic nieuw was, en hij hun pasgeboren kind in zijn wildbehaarde armen hield, 'dan wordt het *Anna*.'

'Nee,' had ze gezegd.

'Lief, je hebt alle tijd om erover na te denken.'

Toen pas had Wenda gehuild, en ze vroeg Arthur hun dochter even mee te nemen. Haar kindje, dat zo vredig sliep, mocht niet wakker worden van het snikken van haar moeder. Wenda zou alles anders doen. En anders begon nu.

Masha van Hees, werd het na drie dagen. Dat hun dochter uiteindelijk *Masha Anna van Hees* heette, kwam door Arthur.

‘Ik wil niet dat ze zo begint,’ had Wenda gezegd. ‘Met een dode tante in haar naam.’ Ze had hun dochter in haar armen opgestuwd alsof ze haar voor het eerst aan hem liet zien. ‘Ik wil dat ze vrij is.’

Arthurs bruine ogen, waarin - Wenda had er jaren naar gezocht, moest het absoluut zeker weten - niets dan zachtheid te vinden was, liepen over. Hij knikte, en zijn handen trilden toen hij Masha van haar overnam. Samen hadden ze gehuild totdat de zuster binnenkwam en luchtig en respectvol deed wat er gedaan moest worden voordat ze met een knipoog weer vertrok. Het is goed, liet ze merken, haar jas schoon en stijf als gebleekt karton. Het is de gewoonste zaak van de wereld.

Maar dat is het niet, dacht Wenda bij het dichtzuchten van de brede deur. Niet voor mij.

Die middag had Arthur hun dochter aangegeven, en later zou Wenda zich afvragen of hij getwijfeld had toen hij in dat stadhuishokje *Anna* opschreef. Of hij bereid was geweest de gevolgen te accepteren.

‘Als je van iemand houdt,’ zei hij voordat hij haar het uittreksel liet zien, ‘dan doe je wat goed voor die ander is. En niet wat ze zegt dat ze het liefste wil.’ Hoe had hij kunnen weten dat Wenda vlak na zijn vertrek al van gedachte was veranderd? Dat ze haar zusje er wél bij wilde hebben? Morgen werd Masha tien.

Wenda reed achteruit de weg op en keerde de Civic. De moeder van een klasgenootje - was het Kristel? - kwam aanfietsen en zwaaide.

‘Dikke koe,’ zei Masha, en zwaaide terug.

Wenda trapte hard op de rem; de motor sloeg af en de wa-

gen dobberde als een bootje. Glimlachend kwam de fietsmoeder voorbij, haar bel scheerde langs het raam. 'Waarom zeg je zoiets?'

Masha haalde haar schouders op en zakte onderuit. Achter hen begon een andere moeder - in een terreinwagen zo hoog dat Wenda met geen mogelijkheid kon zien wie erin zat, misschien was het wel een vader - te toeteren.

Wenda startte de motor weer en reed de drempels over, haar schouders opgetrokken bij de laatste en hoogste voor de onvermijdelijke klap van uitlaat op straatsteen. Als Masha zo stil werd, was het beter niet door te vragen. Vanmiddag, als ze theegedronken hadden - altijd mangothee, altijd met een Nizzakoekje - zou Wenda haar vragen waarom ze zo onaardig deed tegen de moeder van Kristel. Waarom ze het nodig vond iemand te kwetsen.

Ze reden langs de weilanden die achter de hockeyclub lagen, passeerden de gele poort met het clubhuis-op-palen erachter en wachtten bij het stoplicht, dat meer dan vijf minuten lang voorrang verleende aan niemand. Masha draaide aan de zenderzoeker van de radio.

'Wil je muziek?' vroeg Wenda, en ze leunde voorover om de knop in te drukken.

Masha schudde haar hoofd, ze trok een elastiekje uit haar haar en kamde het blond met gekromde vingers. Waar het bijeengebonden was geweest zat nu een watergolf. Een meander, eerder, dacht Wenda. Een bocht in de rivier.

Terwijl haar baby tot een dreumes en daarna een peuter groeide, het vet onder haar huid langzaam in lange spieren veranderde en haar neus steeds smaller werd, was Wenda blijven zoeken, speuren naar tekenen van Anna's gezicht in Masha's uithardende trekken.

'Dat is Arthurs neus,' had Arthurs moeder gezegd. 'Indisch. Je blijft het terugzien.' Wenda was er niet gerust op geweest. Voor het slapengaan, als ze haar dochters haar kamde,

tuurde ze in Masha's pupillen, dieper en verder dan ze ooit in die van Arthur had gestaard om te bepalen of hij te vertrouwen zou blijken, of er geen Jack in hem woonde. Maar Anna was weggebleven.

Arthur was geen Jack en Masha was geen Anna.

Niemand zou uit een raam vallen.

Haar kind was vier geworden en daarna vijf. Zes, twee keer zo oud als Anna ooit geworden was. Waarom wist Wenda niet precies, maar morgen zou een nieuwe tijd aanbreken. Morgen zou ze erin geslaagd zijn Masha ondanks de sterke stroming, de roofvissen en het messcherpe koraal veilig aan wal te zetten.

‘Wat denk je dat ik morgen krijg?’ zei Masha toen ze bij de rotonde wachtten. Een vrachtwagenchauffeur had moeite met de draai en reed zich klem. Om vrij te komen moest hij een aantal meter terugsteken, waardoor alle auto's achter hem dat ook moesten. Vanwaar Wenda zat leek het er even op dat de woensdagochtend achterwaarts zou worden afgespeeld. Voor ze het wist zou ze weer zitten wachten buiten het hek van Masha's school, haar moeder weer aan de lijn hebben.

‘Ik wilde vragen of je het goed vindt als ik Masha op haar verjaardag bel,’ had Leonne gezegd. ‘Om haar te feliciteren. Ik dacht: ik bel jou eerst even.’ Het was goed dat ze het vroeg, maar Wenda wist niet of ze Leonne veel minder haatte als ze woorden als *overleggen* en *communiceren* gebruikte; als ze zo vreselijk haar best deed. ‘Het is aan jou, natuurlijk. Wat jij denkt dat het beste voor Mas is. Ik wil me daar niet mee bemoeien. Hallo? Lieverd? Ben je daar?’

De vrachtwagen was vrijgekomen en kon de bocht nu maken. Na een paar seconden baste het grijze staal van het onderstel voorbij: buizen en drukcilinders en wielenwielenwielen. Wenda deed het raampje dicht om de dieselwalm buiten te houden en dacht aan de blanke longen van haar dochter, aan schoonwitte blaasjes die frisse zuurstof aan haar bloedbaan toevertrouwden.

‘We zullen zien wat je voor je verjaardag krijgt,’ zei ze, en

raakte bij het schakelen licht Masha's knie. Ze dacht aan het IKEA-bed dat in het schuurtje wachtte om door Arthur in elkaar te worden gezet. Vanavond, als Masha sliep, zouden ze samen zijn werkkamer ombouwen tot een echte meidenkamer, met alles erop en eraan. Hun dochter zou naar de bovenverdieping verhuizen en haar nieuwe kamer had een raam, maar dat was oké. Het was tijd. Misschien zou ze op een gegeven moment wel parachute willen springen, of bergbeklimmer worden.

Het huis stond op de kop van hun straat. Dat had Wenda er het meest in aangetrokken: als je aan kwam rijden leek het je op te wachten, en de ramen van de eerste verdieping stonden vriendelijk in de gevel. Vanaf morgen zou Masha achter het linker slapen. Ze zou er puberposters ophangen, muziek draaien en met de deur slaan als ze boos was. Voor je het wist zou ze te groot worden voor haar nieuwe bed, een grotemensenbed krijgen en daarin zoenen met een buurjongen. In dat raam zou ze met vriendinnen haar eerste jointje roken: zachte ellebogen, aangezette wimpers en golvend haar, uitvloeiend over de vensterbank.

Jan Baeke *Wat we herkennen en wat nog niet bestond* Over de poëzie in de wereld

De laatste jaren hebben we op deze plek dichters en beschouwers *à titre personnel* hun visie op Nederlandse poëzie laten geven. Het moest een overzicht zijn, een stand van zaken, maar veel vaker was het een waarderend stuk over enkele dichters van een paar bundels. Kiki Coumans ging met vier dichters op reis, Janita Monna onderzocht de waarde van gedichten bij het opvoeden van kinderen. Dichters die we nog niet of nauwelijks als essayist kennen kregen de ruimte, zoals Mischa Andriessen en Peter van Lier. En er waren de vaste waarden, Bertram Mourits en Piet Gerbrandy.

Met ingang van het stuk 'Wat we herkennen en wat nog niet bestond' willen we een andere koers varen. Valt er nog iets te redden aan de poëziekritiek in Nederland? Vraagt het beschouwen van poëzie niet om een veel breder, internationaal kader? Jan Baeke, dichter, vertaler, archivaris, programmeur van het festival Poetry International, legt in dit essay op kalme wijze uit wat hem tot de poëzie gebracht heeft, wat hem erin fascineerde, en vervolgens hoe geconditioneerd poëzielezers vaak zijn, hoezeer literaire cultuur en traditie verweven zijn. 'Wie zich in de poëzie verdiept ziet dat er net zoveel poëtica's lijken te zijn als er dichters zijn,' schrijft Baeke. Gelukkig kijkt hij verder, naar stromingen, geschiedenis. Hij toont aan hoeveel kaders er wegvallen als je een internationale poëtica nastreeft en vraagt zich zelfs af of die wel mogelijk is. Is dat erg? Misschien wel niet, zo stelt Baeke, er zullen altijd individuen zijn die niet zonder poëzie kunnen. Met grondige kennis van de diepe verscheidenheid van de zaken wereldwijd schrijft Jan Baeke een betoog dat voor iedereen toegankelijk is.

Gaat fascinatie aan appreciatie vooraf? Bij mij misschien wel. In ieder geval was ik toen ik mijn eerste gedichten las, op de middelbare school, en zag dat ze een soort uitbreiding waren op de rijmpjes en liedjes die ik van de lagere school kende, al snel gefascineerd door die teksten. Lodewick had in het boek waarin hij ze had ondergebracht allerlei serieuze verklaringen paraat over thematiek, verwijzingen naar de tijd van de dichter, stijlkenmerken, vertelperspectief, maar ik was vooral afgeleid door de constatering dat ik alles nogal gekunsteld - zo praat of denkt een mens niet - en omslachtig vond, maar dat ik er toch steeds aan moest denken.

Zoals aan Vondels *Verstroosting* aan Gerard Vossius met passages als deze: Ay, staak dees ijdele tranen wat / en offer, welgetroost en blij / de allerbeste vader vrij / Het puik van uwe aardse schat. Of Jacob Revius' *Hij droech onse smerten*: 't En zijn de Joden niet, Heer Jesu, die u kruisten, / noch die verradelijk u togen voor 't gericht, / noch die versmadelijk u spogen in 't gezicht, / noch die u knevelen, en stieten u vol puisten.

En Jacob Cats met zijn emblemata, waarin dit soort zinnen te vinden zijn: O zoete razernij! Hoe kan 't de minne voegen? / De sim scheidt in den aap een wonder groot vernoeuen. / Al waar ooit Venus' kind zijn gulden pijlen schiet, / daar woont de schoonheid zelf, hoewel die niemand ziet.

Wat was die fascinatie precies? Dat de dichter zoveel moeite had gedaan om zinnen te construeren die er geconstrueerd uitzagen? Dat hij dat vermoedelijk had gedaan met dezelfde toewijding als waarmee mijn vader enkele avonden achtereen een houten parkeergarage voor mijn dinky toys had gefiguurzaagd? Dat, en de toewijding van de leraar Nederlands die wetende dat de kans klein was dat iemand geïnteresseerd was in die gedichten, desalniettemin met grote overtuiging over het vele dat het gedicht te vertellen had bleef uitweiden. Ik kon die toewijding klaarblijkelijk niet negeren.

Omdat de jaren aangebroken waren waarin er veel te stamelen viel, uit onzekerheid over de juiste opmerkingen, de juiste voorkeuren, uit angst volkomen belachelijk gevonden te worden, deden de gedichten wat ik niet had verwacht: het besef bijbrengen dat je iets op een zo afwijkende manier kan zeggen dat je daarmee ook meer dingen tegelijkertijd kan zeggen. Taal bleek boeiend bouw materiaal, je kon een ingewikkelde constructie maken die iets onthulde wat je niet van tevoren had bedacht. En je kon iets krankzinnigs opschrijven dat weer familie bleek van die serieuze complexe gedichten en evenzeer iets interessants

leek te betekenen. Maar misschien begon ik vooral in die taalconstructies te geloven omdat Els en Barbara en Marieke met een stem gekneed uit verlegenheid en nonchalance zeiden dat het mooi was. En dat had ik maar mooi voor elkaar gekregen!

Een inzicht dat vervolgens half sluimerend, half verwaarloosd in mijn gedachte kabinet bleef liggen omdat er zoveel anders was dat mijn aandacht vroeg. De sociale verplichtingen jegens vrienden en vriendinnen. Omdat er een leven gecomponeerd moest worden. Omdat aan de beschikbare alledaagse gewoonten ambitie ontbrak en ik veronderstelde dat die ambitie mij buiten de sleur van het volwassen leven kon houden. De gedachte was voedzaam, al bleek het leven, naast alle gedachten erover, een eigen getij te volgen en bleek het leven, in zijn volwassen vorm net zo gemakkelijk als het moeilijk was.

Dan was het prettig om grote delen van de dag in boeken te leven, in een leven dat al bestond en nieuw licht kon werpen op de kwestie wat een mens moet doen en wat hij moet vermijden. Inzicht in het feit dat we zo weinig kunnen kennen en dat ons veel verwarring wacht; ik liet niet na in stilte de schrijvers te bedanken dat ze de moeite hadden genomen om hun boeken de wereld in te sturen. En wat ik vooral leerde is dat in taal alles mogelijk is, dat er teksten geschreven kunnen worden met een inhoud die alleen kan bestaan in de zinnen waaruit de tekst is opgebouwd, een inhoud die meerdere betekenissen in stand houdt, die tegelijk het een als het ander kan betekenen, zoals een homoniem dat op woordniveau doet.

Maar, zo merkte ik, alles mag dan wel kunnen in taal, en ik mag het dan wel fascinerend vinden dat er teksten gemaakt kunnen worden die alleen in de exacte bewoordingen van de tekst hun volledige kracht en gewicht behouden, dat wil nog niet zeggen dat iedereen gecharmeerd is van die teksten. Waardering voor een tekst hangt af van het referentiekader waarin de lezer met zo'n tekst kan omgaan en niet ieder referentieka-

der laat de poëzie van André du Bouchet, Kees Ouwers, Wallace Stevens en Peter Huchel toe.

Wat ik las en mooi vond, vonden anderen onbegrijpelijke rommel. En waar fanatieke poëzielezers in Nederland zweerden bij Lucebert, Van Ostaïen, Faverey of Duinker, zagen de nodige Britse poëzielezers meer in Philip Larkin, Dylan Thomas and Simon Armitage en koesterden vele Palestijnse lezers Adonis en Mahmoud Darwish. Waaruit blijkt dat zo'n referentiekader direct te maken heeft met de literaire cultuur en traditie van het land waarin de lezer fysiek of in cultureel familieverband geworteld is.

Wie zich in de poëzie verdiept ziet dat er net zoveel poëtica's lijken te zijn als er dichters zijn, onbeholpen adepten en navolgers daargelaten. Maar omdat iedere dichter tijdgenoot van andere dichters is en in een traditie staat van vele dichters voor hem, zijn er soms ook duidelijke verwantschappen aan te wijzen. Verwantschappen in stijl, in ideologie, in achtergrond. Waarbij die achtergrond ook kan betekenen: het moeten werken onder beroerde omstandigheden, onder repressie of censuur of onder een dominante ideologie die voorschrijft hoe er moet worden gedacht, zoals in dictatoriaal bestuurde landen of landen in staat van oorlog. Uit zo'n verwantschap ontstaan dichtersclubjes, kunstenaarsgroepen, collectieven, generaties of stromingen. Soms zijn de dichters zelf bedenkers van zo'n groep, vaak zijn het critici die een noemer zoeken waaronder ze de poëzie van een bepaald moment kunnen behandelen. Soms zijn het grote kunsthistorische periodes of bredere literaire of artistieke stromingen die samenhang in de poëzie van een bepaalde tijd en omgeving proberen te definiëren, zoals het Symbolisme, Dada, het Surrealisme, Cobra, het Situationisme, de Harlem Renaissance, de Bloomsbury Group, het Modernisme en het Postmodernisme.

Zo hadden we in Nederland de dichters die als de Vijftigers

in de literaire geschiedenis zijn bijgezet, deels omdat ze zelf die naam (en varianten erop) omarmden, maar meer nog omdat verschillende literaire critici de afzonderlijke dichters voortdurend in relatie tot die Beweging van Vijftig bleven bespreken. Dat gold ook voor de Zestigers, voor de Maximalen. Of in het buitenland Les Parnassiens, Imagists, Beat Poets, New York School, Black Mountain Poets, San Francisco Renaissance, Wiener Gruppe, Oulipo and the Language Poets. Zo'n naam werkt altijd, niet per se om een beter beeld te krijgen van de bijbehorende poëzie, maar wel als historisch anker. Zoals de criticus Stephen Burt in een artikel in het tijdschrift *The Believer* schreef: 'Sinds 1994 heb ik meer dan 150 essays, artikelen en recensies over hedendaagse poëzie geschreven. [Het artikel] "The Elliptical poets" leverde meer reacties op dan tien willekeurige andere stukken van mij bij elkaar.' In dat artikel koos Burt de naam Elliptical poets als een invalshoek om over bepaalde dichters te schrijven, maar wat er gebeurde was dat academici over die nieuwe school begonnen te schrijven, studenten er scripties aan wijdde en dichters zich afvroegen of ze ook tot die school konden worden gerekend.

Opvallend is wel dat de meeste scholen en stromingen, ook de meeste poëtica's, zich binnen nationale grenzen ophouden en hun eigen nationale identiteit hebben, zelfs als ze verwant zijn aan vergelijkbare stromingen die terzelfder tijd in andere landen bestaan.

Dat lag voor de hand omdat informatie over wat er elders gebeurde maar langzaam de wereld over ging. Tot voor vijftientig, dertig jaar geleden moest dat via kranten, tijdschriften, een enkele documentaire of televisiereportages. Poëzie uit andere landen werd soms in tijdschriften gepubliceerd, bundels konden worden geïmporteerd maar daar moest een boekhandelaar vaak nog aardig wat moeite voor doen. Festivals hielpen om kennis te nemen van poëzie uit andere landen, maar dan

moest je ook maar net in de gelegenheid zijn om je in zo'n festival onder te dompelen. Nu ligt dat heel anders. De wereld is in miljoenen internetpagina's uitgestald, samengevat, uiteengerafeld, opgekalefaterd, geanalyseerd en becommentarieerd. Miljoenen teksten kunnen worden gelezen, meer dan een mens in zijn leven aankan. En het valt niet mee, natuurlijk, om juist die teksten tegen te komen waar je echt wat aan hebt. Maar toch, met zo'n venster op de wereld moet er toch ook in de poëzie wat veranderd zijn?

Dankzij internet en sociale media komen we gemakkelijk in contact met andere dichters, al gaan die contacten vanwege de aard van die media en het gedrag dat die media tweebrengen niet vanzelfsprekend over de poëzie zelf. We kunnen kennismaken van wat er in andere landen speelt, wat dat voor dichters in die landen betekent en of ons dat als dichters (en in onze poëzie) ook aangaat. Dus er is iets in de poëzie veranderd?

Mag je verwachten of er zich in de poëzie ook zoiets als een geglobaliseerde of globaliserende dominante stijl aan het aftekenen is, nu de wereld steeds kleiner en eenvormiger aan het worden is, tenminste, als je het accent legt op de internationale handel, de beleveniseconomie en de volg-, deel- en reageercultuur van de sociale media? Of liever gezegd, is 'het Esperanto van de wereldliteratuur' zoals Tim Parks dat noemde in een lezing tijdens Writers Unlimited 2011 (een etiket dat hij weer ontleende aan een recensie van Adam Shatz over een boek van Orhan Pamuk) ook in de poëzie zichtbaar? Parks stelde in zijn lezing vast dat er eigenlijk twee typen boeken kans maken op internationale erkenning, wat weer een sterk effect heeft op de internationale boekencultuur. Ten eerste de in een kosmopolitisch kader gevatte roman over een *vie moderne*, met een even zelfgerichte als zelfkritische einzelgänger als hoofdpersoon, in een zeker conflict met de alledaagse wereld, in beslag genomen door een niet onproblematische liefde, balancerend tus-

sen succes en mislukking. Het gaat hier overigens heel vaak om Amerikaanse romans omdat de aandacht van de wereld heel erg op Amerika is gericht. De Amerikaan hoeft, meer nog dan de Engelsman, de Fransman of de Duitser, niets te doen om aanspraak te maken op internationale aandacht. Het tegenovergestelde geldt voor schrijvers uit Servië, de Tsjechische Republiek, en zelfs Nederland. Daar moet de inhoud aangepast worden, en met de inhoud ook de stijl als er een mondiaal lezerspubliek bereikt moet worden. In deze tweede categorie floreert het exotisme waarin naast een universeel verhaal de aard van een volk, een land of cultuur uitgedrukt wordt in termen die lezers uit de dominante westerse cultuur als authentiek en eigen interpreteren. Hij noemt ook de poëzie in dit verband, maar hij geeft geen voorbeelden die dat onderstrepen.

De praktijk laat zien dat er eigenlijk geen internationaal geldende poëtica bestaat. Het is ook niet zo dat de dichters die in redelijk actuele bloemlezingen van internationale poëzie figureren een school van verwante dichters hebben voortgebracht.

Uiteraard kennen we beroemde dichters en gedichten of bundels die een grote internationale reputatie hebben gekregen, die gecanoniseerd zijn in een tijd dat de maatschappelijke waarde van kunst en literatuur nog niet omstreden was. Denk aan Pablo Neruda, Paul Celan, Joseph Brodsky, Wysława Szymborska, Octavio Paz, Zbigniew Herbert, Bei Dao, Roberto Juarroz of John Ashbery. Deze dichters zijn een voorbeeld of toetssteen voor velen, maar hebben niet het model geleverd voor een universeel geldende poëzie. Zoiets valt voor poëzie ook lastiger te bepalen dan voor proza, een genre dat handiger in het soort factoren valt te ontbinden waarop een schrijfmodel kan worden ontwikkeld; thematiek, vertelperspectief, karaktertrekken en leefstijl van de protagonist, locaties, stijlkenmerken en stijlfiguren als ironie.

Misschien nog belangrijker is het feit dat ook de cultuurliefhebbers, de lezers en de schrijvers, de journalisten, de makers van radio- en televisieprogramma's, maar ook de vele webredacteuren, bloggers, facebookers en twitteraars meer aandacht hebben voor de eigen cultuur dan voor die van een ander land. Natuurlijk, er zijn duizenden uitzonderingen op deze stelling maar onder die uitzonderingen tref je weinig poëzie aan.

Dat voor literatuur de binnenlandse aandacht evident is dan voor muziek of beeldende kunst heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat literatuur impliciet of expliciet reageert op de alledaagse werkelijkheid die we om ons heen ontwaren, die van het eigen land en de eigen hang-ups dus. En al is er een groeiend aantal mensen dat een meer dan rudimentaire kennis heeft van het Engels, de lingua franca van deze tijd, buitenlandse literatuur wordt toch pas goed bereikbaar als er vertalingen van verschijnen. En waar Nederland en een handjevol andere Europese landen nog een behoorlijk vertaalbeleid hebben zie je dat in veel landen van de wereld maar een heel klein deel van het boekenaanbod bestaat uit vertaalde literatuur. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld gaat het om ongeveer 3% en het aandeel literaire fictie en poëzie daarvan ligt rond de 0,7%. In China gaat het om ongeveer 7%, waaronder nog geen 2% vertaalde literaire fictie en poëzie. Dat gaat nog altijd om meer boeken dan een mens in een jaar kan lezen, maar het is niet bepaald een indrukwekkend cijfer. In de overwegingen óf er zal worden vertaald, is de publicatie van met name een Engelse vertaling van groot belang. Overal ter wereld volgen redacteuren van uitgeverijen nauwlettend wat er in het Engels wordt vertaald, omdat dat geldt als een aanwijzing dat het 'iets is'. Zijn er vertaalrechten verkocht aan een Engelse of Amerikaanse uitgeverij, dan maken uitgevers en auteurs daar onmiddellijk melding van, omdat het een krachtige aanbeveling is voor uitgevers in de andere taalgebieden. Uit onderzoek blijkt bovendien dat waar uitgevers van dit patroon afwijken, de critici en het publiek daar

maar weinig waardering voor kunnen opbrengen. Dat is ook de reden dat in kleine landen, hoe internationaal ze ook zijn, maar zelden grote schrijvers of geleerden worden ontdekt die nog geen internationale erkenning hebben verworven.

Een derde factor die binnenlandse preoccupatie in de hand werkt is het feit dat een auteur uit eigen land gemakkelijker in het medialandschap zichtbaar kan worden gemaakt, met een interview, een radio- of televisieoptreden.

Dus zie je dat sommige gedichten (en in het kielzog daarvan ook de dichter) een behoorlijke impact kunnen hebben in het eigen land maar niet of nauwelijks van invloed zijn op de poëzie, de poëziekritiek en de poëziereceptie in een ander land. Uiteindelijk, zo blijkt als je je in de poëzie van bepaalde landen en talen verdiept, zijn de taal- of landgebonden kenmerken dominanter dan het idee van een internationale smaak.

Niet ieder land heeft een cultuur die onvergelijkbaar is met een ander land. Zo speelt traditie in veel landen een grote rol. De literaire cultuur van een land ontwikkelt zich op basis van de literatuur die invloedrijk blijkt te zijn. En die invloed heeft vooral te maken met de statuur van bepaalde schrijvers op een bepaald moment in de geschiedenis (neem Rumi in Turkije of Du Fu en Li Po in China), met wat critici en andere invloedrijke publieke figuren voor waarde aan een bepaald boek of een bepaalde auteur toekennen en met de waarde überhaupt van het geschreven (of gesproken) literaire woord in dat betreffende land.

In China bijvoorbeeld bestaat een sterke poëzietraditie die maakt dat poëzie van eeuwen geleden nog altijd als referentiekader geldt. Niet alleen in de afbakening van genregrenzen; wat in lyrische poëzie kan, kan niet in epische poëzie of seriële poëzie, maar ook in specifieke combinaties van beelden, van zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden en in het te hanteren vertelperspectief. Toch heeft dat dichters niet belet om eigen, zelfs idiosyncratische wegen in te slaan en on-

danks een onmiskenbaar Chinese context toch met gedichten te komen die eenzelfde individuele en actuele geest laten zien als bij de nodige westerse dichters. Ook voor Japan geldt dit, maar daar leeft de traditie in een open kapitalistische maatschappij waardoor contacten met andere culturen, andere poëtica's veel makkelijker gelegd kunnen worden. In omringende Zuidoost-Aziatische landen weegt de traditie zwaarder, zijn er minder publicatiemogelijkheden, minder lezers of dringen maatschappelijke omstandigheden de meer buiten de traditie staande poëzie in de hoek van het onopgemerkte.

De gewaarwording je in een poëtica te begeven die ouderwets aandoet vanwege de romantische metaforen en klassieke beelden kan je gemakkelijk hebben als je poëzie leest die sterk geworteld is in een traditie waarmee ook het alledaagse leven van nu doordeesemd is, soms opnieuw doordeesemd is geraakt, na jaren van sterke westerse (vaak opgelegde, want koloniale) invloed. Dat geldt zeker voor landen waarin het collectief boven het individuele gaat, waarin verschillende gemeenschappen langs lijnen van afstamming of religieuze opvattingen met elkaar om de macht concurreren, waarin het individueel afwijkende vaak scherp wordt veroordeeld. Dat is niet zo verwonderlijk omdat de lofzang op het collectief, het volkseigene, altijd het hardst klinkt in landen waar afwijking van de norm niet wordt getolereerd. Landen met veel strijd, weinig vrijheid en cultivering van trots tegen de klippen op. Daar zien we dat in de poëzie nog altijd veel klassieke beelden en termen domineren: een bron, een kruik, een bokaal, een kaars, een dolk, een lier, de maan, de sterrenhemelen, ravenzwarte haren en oplichtende ogen, het lichaam als tempel, de geest als een poort tot de goddelijke natuur. En dat terwijl ook daar de huidige tijd heerst met internet, mobiele telefoons, en moderne interne conflicten.

Dit, moet ik erbij zeggen, zijn heel grove categoriseringen.

Verder valt op dat over de hele wereld de gedichten die vooral onder woorden brengen wat de lezer *herkent*, de overhand hebben. Dat wil niet zeggen dat deze gedichten, *omdat* ze refereren aan gevoelens, situaties en omstandigheden waarmee de lezer zich kan identificeren, altijd eenduidig, simplistisch, direct of sentimenteel zijn. Er zijn evengoed zeer geacheverde, complexe, meerduidige, in een eigen stijl en idioom opgebouwde gedichten bij. Ook dit is een kwestie van traditie. Poëzie kent een eeuwenlange geschiedenis als een genre dat stem geeft aan een buiten zichzelf bestaande bedoeling, als moraliteit bijvoorbeeld, als vehikel van romantische vervoering. De moraliteit raakt zo nu en dan op de achtergrond; in tijden van crisis bloeit die behoefte aan moraliteit weliswaar weer, maar nu hebben we modernere platforms voor moraliteit dankzij de media. Maar de romantische vervoering blijft onverminderd geliefd. Waar we die aantreffen wordt het gemoed geraakt. En wie daarvan kan getuigen in kunst of literatuur vindt makkelijker een gewillig oog of oor dan wie zich aan die vervoering wil onttrekken. Gedichten die in woorden en zinnen scheppen wat nog niet bestond hebben het moeilijker als het erop aankomt bestaansrecht te verwerven. Er is natuurlijk altijd die kleine gemeenschap van toegewijden. Die is onveranderd klein, maar die is en blijft er wel, net als vijftig, honderd of tweehonderd jaar geleden.

Ook dit zijn heel grove categorisering.

Herkenning biedt overigens geen vanzelfsprekend succes. Poezie als genre vraagt überhaupt, ook in de gevallen dat wat er zich in afspeelt niet moeilijk valt te ondergaan of te ervaren, een intellectuele inspanning. Wie genoeg wil beleven aan poëzie zal ook genoeg moeten scheppen in denken. En dan vooral een denken dat niet is vastgeketend aan de reflex het gedicht te willen begrijpen. Voor de poëzie die in taal bestaat en niet buiten zijn eigen zinnen functioneert is dit nog meer nodig dan voor de poëzie van de herkenning.

Een wereld die klein is als een dorp als het om de virtuele uitwisseling van meningen, afkeren en schouderklopjes (likes) gaat, maar vol staat met uit nationalistische sentimenten opgetrokken gemeenschapsgrenzen biedt geen gemakkelijk werkterrein voor de poëzie. Of dat erg is? En of dat betekent dat de poëzie zelf en de betekenis van poëzie in de wereld daaronder te lijden heeft? Ik waag het te betwijfelen.

Daarvoor is poëzie ook een te taai genre. Sommigen zeggen dat het feit dat we poëzie altijd nodig zullen hebben bij dood en ongrijpbare emoties ook een garantie is voor het voortbestaan van poëzie, maar dan wordt opnieuw het romantisch motief als bewijs aangevoerd. Ik denk eerder dat er in de menselijke soort altijd individuen zullen zijn die niet zonder poëzie kunnen. Misschien wel omdat het evolutionair gezien de vervolmaking is van het instrumentarium dat de soort nodig heeft om in de survival of the fittest als fittest te blijven gloriëren. Want dat we de dominante diersoort zijn geworden op deze aarde hebben we aan de taal te danken.

Frederik Willem Daem *Zodiac (werktitel)*

Frederik Willem Daem (1988) debuteert dit jaar met de bundel *Zelfs de vogels vallen* (De Bezige Bij). De Brusselaar publiceerde al in *Das Magazin*, *De Internet Gids* en *Oogst Magazine*, waarvan hij tevens oprichter is.

'Zodiac (werktitel)' is het verhaal van de eerste Luxemburger in de ruimte, zijn collega, velcro, Scrabble, Bob Dylan, een beeldschone vrouw, het uitzicht op de Mekongdelta en de warmte die je voelen kan voor je enige collega. En de ergernis. 'Laten we elkaar proberen te begrijpen. JURAJ. Als je dit dagboek opnieuw in je handen hebt: Ik zweer bij God dat ik je kapotmaak. Je gaat eraan! Ik de tornado en jij mijn tentenkamp.' Check.

As we know, there are known knowns; there are things we know we know. We also know there are known unknowns; that is to say we know there are some things we do not know. But there are also unknown unknowns - the ones we don't know we don't know.

Donald Rumsfeld, United States Secretary of Defense, 2003

Dit is veruit het beste gedeelte van de job. Niet omwille van het gebrek aan zwaartekracht of de absolute stilte, het hele ruimteavontuur waar ieder kind wel eens van droomt of de blabla van al die dingen die het merendeel van de mensheid nooit, in die vijftig goeie jaren die het leven telt, zal mogen ervaren - het hele ik-ga-moedig-waar-geen-mens-ooit-is-gegaan-verhaal.

Neen. Zelfs het uitzicht doet me nog weinig. De zwarte leegte in de rug, her en der onderbroken door een schittering. De Mekongdelta op een wolkeloze dag. Onder me geschilderd op die ronde vorm die wij de aarde noemen. De miljarden mieren die zich een weg ploeteren en ik die hier, onttrokken aan hun blik, boven hen zweef - een soort goddelijk voorrecht misschien? Al die redenen: hoogstens de eerste dertig keer écht

overweldigend, of hoe gewoonte onverschillig kan maken.

Dit hier is het beste gedeelte van de job omdat het dat ene uur is waarbij ik kan ontsnappen aan de engte, bovenal dat ene uur waarbij ik niet op Jurajs smoel moet kijken. Kans is groot dat hij opnieuw op het toilet zit achter een halfgesloten scherm, kreunend. Ik heb nog nooit iemand zoveel last zien hebben van zijn darmen. Hij beweert dat het een van de bijwerkingen is van de voorgekookte rommel in blik of vacuüm verpakking. Is volgens hem het grootste verbeterpunt aan het leven in de ruimte. Dat en de zuigkracht van de slang waarin we plassen, misschien zelfs gewoon de slang. Zo vindt hij elke dag wel iets wat beter kan. Wordt hij ook voor betaald. Laatst wat hij opschreef was dat klittenband goedkoop overkomt op de consument. Ruimtetoerisme moet de nodige luxe uitstralen. Het heeft nog te veel weg van een gestructureerd zigeunerkamp met uitzicht. Snapt niet hoe wij astronauten (zei het woord alsof het bitter smaakte) dit volhouden. Klanten gaan fortuinen betalen en willen op zijn minst het gevoel krijgen dat hun geld goed besteed is. Allemaal goed en wel, maar klittenband blijft hier de makkelijkste manier om een tandenborstel op de juiste plaats te houden. Daarvoor hoef je geen meester in de marketing zijn.

*

Moet op mijn hoede zijn nu. Juraj zit achter me en test opnieuw hoe vegetatie kan overleven zonder daarbij onnodig zuurstof te verspillen. Volgens hem bespaar ik mezelf de moeite hem te helpen. Kuch. Ik herhaal. Kuch. Het geheel interesseert me bij vlagen maar ik doe mijn best. Valt weinig anders te doen soms, hier.

Jurajs onderzoek heeft uitgewezen dat niemand voor de authentieke ruimte-ervaring komt. Niemand wil zeggen dat hij een week lang macaroni door een rietje heeft gedronken. Klanten hebben behoefte aan comfort. Ze willen planten waarvan ze de steel kunnen breken, en volgens hem kan zijn nieuwe tech-

niek een doorbraak betekenen voor het ruimte-reizen. Game Changers noemt hij het bedrijf, en dan volgde nog een preek over geschiedenisboeken waaraan ik weinig belang hechtte. Ik heb het niet op mensen die denken dat alles een product kan zijn. Water, steen, rubber, wind, binnenkort dus ook ruimte. Op aarde koop je uiteindelijk ook vierkante meters waar je een deur met slot op zet. Als dit lukt, wonen mensen dus binnenkort op manen en planeten die ze liefst van al naar zichzelf vernoemen. Iedereen astronaut, niemand nog astronaut. En ik: een klusjesman. Zie hem daar prutsen met het moleculaire niveau van serums die moeten bewijzen dat een hoger gehalte aan hemoglobine ten opzichte van cytochroom C het leven in samengestelde biotopen zou vergemakkelijken. Je zou nog gaan geloven dat...

Neen. Ik ga niemand vervelen met zijn inspanningen. Als iemand dit ooit leest wil ik dat ze begrijpen hoe de stap van de aarde naar het heelal in zijn werk is gegaan. Daarom moeten ze niet inslapen. Daarvoor schrijf ik dit niet, en ook niet om beroemd te worden zoals Juraj beweert. Beroemd ben ik al, er is tot nog toe maar één Luxemburgse astronaut in de geschiedenis, twee keer raden wie dat is.

Geheel terzijde heb ik vandaag in drukletters de kaft getiteld: ZODIAC. Leek mij leuk om iets met sterrenbeelden en dierenriem te doen of zo. Al blijft de invulling daarvan nog vaag. Ik denk

*

Zag net de letter Q rondzweven. Heb nog steeds niets tegen Juraj gezegd sinds het laatste spelletje toen ik, laat ik het zo stellen, lichtjes doorsloeg. Hij zegt dat hij niet meer met me wil spelen tot ik toegeef dat ik een slechte verliezer ben. Ik stak twee handen met elk één vinger op en zei dat hij op beide kon zuigen voor hij dat ooit uit mijn mond zou horen komen. Toen deed ie zo'n walgelijk glibberig ding met zijn tong waar ik liever nooit meer aan herinnerd word.

Vandaag vlogen we over Scandinavië. Sneeuw was er nog niet de laatste keer dat we er langskwamen. Heldere hemel zorgde voor schitterend uitzicht. Net een wafel bestrooid met bloedsuiker. Van seizoenen is er in de ruimte geen sprake. Heb wel al eens een missie gehad waar iemand kerstlichtjes mee had voor de sfeer maar dat voortdurend flikkeren wordt ook vervelend.

De ruimte

...misschien ooit ja. Nu, hier, hoe wij het doen, is het net het tegenovergestelde. De paradox van de ruimtevaarder: ruimte verkennen die nauwelijks onder de noemer ruimte kan vallen. Wij: een uitzonderingstoestand. Het station, onze serre. Een contractuele clausule die leven wil garanderen in iets waar geen leven kan bestaan, in iets wat alle leven bij de minste misstap vernietigt. Juraj gaat het kosmos noemen in de brochure, zei hij. 'Ga vastberaden waar geen mens ooit is gegaan en verken het universum als een echte kosmonaut.' Klinkt toch goed, vroeg hij. Ik antwoordde dat die mensen nog gingen schrikken wanneer ze hier aankwamen. Leugens verkopen makkelijker dan de waarheid, vermoed ik, en hij lachte en zei dat de slogan 'leef als een vis in een bokaal met uitzicht' niet zou aanslaan. Hahahaha deed ik luidop en ik kletste op mijn bil, waarop hij over orka's begon en hoe die 200 kilometer per dag afleggen. Dat de vereiste voor het gemiddelde bassin twee keer de lengte van het beest is of zo. Dan zijn wij misschien toch beter af, lachte hij (altijd die praatjes). Walvisfamilies hebben klaarblijkelijk ook eigen dialecten waardoor ze onderling niet kunnen communiceren. Wilde wedden dat ik dat niet wist. Ik zei dat zoiets algemene kennis is en hij vervolgde dat orka's om die reden vaak met elkaar vechten in gevangenschap. Ik stelde me de vraag wie er dan slechter af was: zij die elkaar niet kunnen verstaan of wij die dat wel kunnen maar niet luisteren?

Ik ben een orka. Een woest roofdier. Vrees mijn toorn.

Ω

Heb altijd al weinig talent gehad als het op tekenen aankwam. Dat besepte ik vandaag opnieuw. Wilde een portret van Juraj maken, al kun je hem waarschijnlijk ook gewoon op het internet vinden. Juraj Ďuriš. Maar die pose voor de lens geeft iemand toch nooit weer zoals hij is. Gezicht naar links draaien, lippen tuiten, o wee moest iemand dat litteken boven de wenkbrauw zien.

Zelf maak ik me schuldig aan het klein maken van de ogen, maak mezelf dan wijs dat ik zwoel kijk maar moet toegeven dat het lijkt alsof ik een stuip trekking heb. Zie er anders wel goed uit als ik onbewust op de foto kom te staan.

Als je met z'n tweeën bent, slaat de een de ander altijd gade en Juraj ziet er ondanks alles niet slecht uit. Hij is geen model maar vanuit dit perspectief wil ik bijna toegeven dat hij aantrekkelijk kan zijn...

Al vraag ik me af in hoeverre een man dat mag toegeven.

Terwijl het een onmiskenbaar feit is.

Een parabool van mooi en lelijk waarbij we al van geluk mogen spreken als we ergens tussen die uitersten schipperen. Misschien heeft het iets te maken met dat woord: aantrekking. Vrouwen doen het wel. Ze praten over niets anders dan haar benen, het kapsel van die griet of hoe zij gisteravond gekleed was. Mannen hebben meer schroom als het daarop aankomt, alsof ze weten dat ze erop afgerekend kunnen worden. Maar hier is niemand dus ik denk wat ik wil.

Vanuit deze hoek ziet Juraj er een beetje uit als Morrissey, of Jack Nicholson, maar het lukt me niet een teruggetrokken haarlijn te tekenen. Hij zei zonet dat hij zijn lichaam beschouwt als een tempel. Ik vertelde hem dat ik een atheïst ben. Hoe moet je anders reageren als iemand dergelijk gezeik verkoopt?

*

Had vandaag besloten dat ik een dagboek wilde bijhouden. Weet niet waarom plots nu, na zoveel missies. Ben al lang naar deze lege koninklijk geruite bladeren aan het staren. Wilde niet zomaar beginnen met de eerste de beste zin. Maar misschien is het dat toch geworden. Niets meer. Het ligt binnen mijn macht de geschiedenis te herschrijven. Hier althans. Later een betere opening verzinnen! Voorlopig pen ik neer wat me te binnen schiet. Zoals Ann, mijn ex-vrouw, die vandaag belde. Heeft haar tweede kind eruit geduwd. Jongen die Gabriel heet. Ann zou die naam vroeger nooit gemoeten hebben maar haar nieuwe man is een Argentijn en, wel, de tijden veranderen. Bob Dylan zong dat ooit. Weet ik alleen omdat die non-stop zou opstaan als het van de nieuwe afhangt. Overgewaardeerd, als je het mij vraagt. Al moet ik wel toegeven dat deze zin me altijd blijft: *you can't have your cake and eat it too*. Was het can of can't?

Ben blij dat Ann en ik altijd goeie vrienden zijn gebleven. Ze is een betere vriend dan ze een vrouw of minnaar was. Vroeger schreeuwden we tot we hees waren. Zinloos om te herhalen waarover. Ze was blij me nog eens te horen. Heb haar het beste gewenst met Gabriel en verteld over de nieuwe. Over de plannen van het bedrijf waarvoor hij werkt. Met enige spijt deelde ik mee dat de astronaut als stiel voorbij is. Wie weet woont Gabriel ooit hier in plaats van op aarde. Die gedachte boezemde haar angst in. Dus deed ik nog wat mijn beklag over de nieuwkomer. Is hier nog maar een week maar denkt het al beter te weten dan ik. Omhooggevallen Oostblokkertje. Kan nog niet lachen om een goeie grap. Zegt zelf nooit iets grappigs. Heb het meestal niet zo op mensen zonder gevoel voor humor. Kan me inbeelden dat zijn gevoel gewoon anders is. Lacht vast over beren wurgen met de blote handen of hoe moeder Rusland van al haar kinderen houdt. Vertelde me dat hij helemaal niet uit Rusland komt toen ik die grap maakte. Zijn ouders komen dan wel uit Zuid-Ossetië maar hij groeide op in Slovakije. Kan waarschijnlijk ook geen Luxemburger van een Duitser onder-

scheiden. Allemaal dezelfde domme Pruisen voor hem. Hoort mij daar toch niet moeilijk over doen. Hoop dat het beter wordt met de tijd. We gaan hier toch even zitten met elkaar. Niet bepaald de plek om iemand subtiel te ontwijken.

*

Dingen die Juraj doet die me zin geven om een breinaald onder mijn vingernagel te duwen:

- Spreekt Engels met Brits accent.
- Zegt 'Check' bij alles wat hij doet alsof hij een of ander mentaal lijstje afvinkt.
- Lacht luidop terwijl hij leest. Antwoordt 'Niets speciaals' wanneer ik hem vraag waarom, alsof ik het niet zou begrijpen.
- Verbrandt zijn mond bij elke slok koffie die hij drinkt.
- Beweert dat een paar van mijn sokken van hem is. Niet dat ik ze terug wil maar het gaat om het principe.
- Once upon a time you dressed so fine. Threw the bums a dime in your prime, didn't you? People call say 'beware doll, you're bound to fall'. You thought they were all kidding you. You used to laugh about, everybody that was hanging out. Now you don't talk so loud. Now you don't seem so proud, about having to be scrounging your next meal. How does it feel? How does it feel to be without a home? Like a complete unknown, like a rolling stone. Goeie tekst, juist? Hij verliest wat van zijn waarde als je hem viermaal daags meegeneuried krijgt.
- Verder weet hij ook niets over sport.
- Op volleybal na, wat, laten we eerlijk zijn, toch meer een hobby is. Ik hou ervan dat te benadrukken.
- Zweet meer dan technisch mogelijk is in een ruimte waar de vochtigheidsgraad en temperatuur zo gecontroleerd zijn.
- Begrijpt het concept depressie niet. Vindt zelfmoord maar iets voor lafaards.

- In het algemeen moeilijk om mee te redeneren. Houdt vast aan wat hij weet, verandert niet snel van gedachte.
- Sluit scherm van toilet nooit volledig.
- Citeert dode filosofen zodra hij de kans krijgt.
- Hing in de keuken een foto op van zijn miserabele chowchow.
- Lijkt nooit aan iets te twijfelen. Bijna artificieel hoe vanzelfsprekend alles voor hem is.
- Lacht met het feit dat ik twee verschillende patronen mix, zoals gestreepte short onder Hawaïaans hemd. Is niet alsof we hier op een catwalk lopen.
- Hoest rochels op ook al is daar geen reden voor.
- Wat ik het meest haat heeft een oogverblindende vrouw en aarzelt niet om dat te benadrukken.
- Kan er niet tegen als ik *nazdrovje* zeg elke keer dat we iets drinken. Is niet eens Slovaaks, zegt hij. Who cares?
- Knipt zijn teennagels in het zicht. Heb constante angst voor verdwaalde exemplaren. Vergeet niet dat die dingen hier zweven.
- Zou nog kunnen doorgaan maar morgen vroeg dag.

*

Kon mijn dagboek deze namiddag nergens vinden.

Heb zo goed als overal gekeken. Halverwege begon ik te twijfelen aan mezelf. Schrijf zowat overal maar steek mijn schrift meestal om 'duidelijke' redenen waar niemand anders het moet zoeken. Toen het daar niet lag, stond ik daar eerst niet bij stil. Zocht verder en probeerde me vooral niet mee te laten slepen op die golf van wantrouwen waarvan ik weet dat hij mij eigen is. Was uiteindelijk ook niet nodig. Het boek lag gewoon waar ik het normaal altijd leg. Ken je dat gevoel waarbij je jezelf onderwerpt aan inzinkingen of dementie, diagnoses zonder voorkennis die op de een of andere manier steek lijken te houden? Kan niet anders dan dat hij het dagboek vandaag

gehad heeft. Wilde graag dat ik mezelf wat wijsmaakte. Maar er ontbreekt een heel hoofdstuk dat ik schreef over de geschiedenis van de ruimtevaart. Over de Space Race, Belka en Strelka in de nasleep van de oververhitting van Laika, over Gagarin, het vernuft van het driedelige ruimteschip dat de fundering van de Apollo was, de Sojoez als precedent voor datgene waar we nu in zitten. Dingen waarvan ik best trots was dat ik ze op papier gekregen had. Heeft ie nog de moeite gedaan om zo netjes als maar kan te scheuren, alsof hij wel en niet wil dat ik weet wat hij weet. Wat weet? Hij kan nooit de tijd gehad hebben om alles te lezen. De delen waarin ik al grappend beschrijf hoe ik hem zal vermoorden staan zeker twintig pagina's eerder.

Wat als hij daar begonnen is? Begon waar ik hem wilde afmaken. Die vent verstaat mijn gevoel voor humor niet.

Moet doen alsof er niets aan de hand is. De gedachte alleen al maakt verdacht. Heb het gevoel dat ik vannacht weinig ga slapen. Misschien beraamt hij nu eenzelfde plan. Rustig! Rustig! Rustig! Verstandig blijven ook al doe ik nu het omgekeerde.

Waarom zou ik je willen vermoorden, Juraj? Hoe zou ik daar ooit mee wegkomen? Daarvan zie je de ironie toch in. Laten we elkaar proberen te begrijpen. JURAJ. Als je dit dagboek opnieuw in je handen hebt: ik zweer bij God dat ik je kapotmaak. Je gaat eraan! Ik de tornado en jij mijn tentenkamp.

*

Word gek! Net Scrabble gespeeld. Juraj verzint een woord dat dan ook nog eens daadwerkelijk blijkt te bestaan. MUZIKS. Te moeilijk om uit te leggen maar het bestaat, zegt hij. Bellen naar Houston om te zien of het klopt. Blijkt een of andere Russische boer te zijn, opgenomen in het woordenboek en alles. Scheet bijna in mijn broek. Verdient er driedubbele woordwaarde mee en doet alsof hij het woord om de haverklap gebruikt. Ik blijf protesteren omdat ik weet dat hij uit zijn nek lult. Dan doet hij wat

hij altijd doet: citeert een of andere filosoof die Democritus heet, geeft mij en passant zijn geboortedag en jaar van overlijden mee. Zegt dat er enkel atomen en lege ruimte bestaan, al de rest zijn meningen. Vijfde keer dat hij me zo de mond snoert en ik flip. Sla het Scrabblebord de lucht in. Magnetische lettertjes komen los en gaan zweven. Begin tegen hem te schreeuwen. Noem hem een idioot maar hij blijft supercool. Als een standbeeld. Toon wat fucking emotie motherfucker. Heb veel fuck gebruikt terwijl hij daar maar wat schaapachtig naar mij stond te glimlachen.

*

15 manieren waarop Juraj zijn schepper ontmoet:

- Hoofd inslaan met brandblusapparaat.
- Veiligheidskabel doorsnijden bij missie.
- Pak doorprikken (alarm zal afgaan, maar zou grappig zijn om zijn hoofd te zien opzwellen zoals in *Total Recall*, ook al kan dat niet).
- Iets met klittenband, o ja, iets met klittenband.
- Neersteken zou ongelooflijk boeltje zijn door gewichtsloosheid maar wel spectaculair.
- Deur blokkeren wanneer hij naar buiten moet, wachten tot zuurstof op is. In paniek zijn over de intercom.
- Ram alle Scrabbleletters in Jurajs smoel, naai mond en anus dicht, de blokjes die Muzjiks vormen geef ik aan zijn chowchow (naald en draad nodig).
- In elk van bovenstaande gevallen breed glimlachen terwijl ik het lijk zie wegzweven zoals je vroeger als kind achter die ballon bleef rennen tot hij uit het zicht was. Een stip in een verder perfecte hemel.

Kom hier later nog op terug.

*

Ontwaakte net uit droom. Niets bijzonders, ware het niet dat ik niet meer gedroomd heb sinds Juraj er is. En ik droom veel en levendig. Zoals hoe ik eigenhandig Jeunesse Esch oprolde, waardoor zij degradeerden en wij, Fola, de enige club in Esch-sur-Alzette als je het mij vraagt, na vijftig jaar nog eens de *Nationaldivisioun* wonnen. In de 91e minuut duwde ik de voorzet binnen net zoals de hand van God Argentinië de overwinning schonk in de kwartfinales in '86 tegen Engeland. In de *Luxemburger Wort* en *Lëtzebuurger Journal* werd ik op de voorpagina vergeleken met Louis Pilot en in de interviews die volgden de hemel in geprezen en ik antwoordde dat ik gewoon deed wat er van mij verwacht werd: Jeunesse de mond snoeren. Voor de Stade Émile Mayrisch komt een standbeeld van me te staan. Nadien word ik altijd zacht wakker, net alsof ik in een warm bad glijd. Niet alle dromen zijn even mooi maar zelfs de slechte dromen zijn de moeite waard. Wat ook geldt voor de liefde, denk ik. Deze nacht woonde ik op een heuvel. Ik was in het bezit gekomen van wat geld en was het beu dat mensen daar een stuk van wilden, of dat ik er vanuit ging dat ze dat wilden dus kocht ik land. Afgelegen maar niet onbewoonbaar - bereikbaar maar verlaten. Bouwde daar een huis. Nee, plots stond er een huis. Zelf gebouwd, dacht ik, al weet ik dat ik daarvoor niet handig genoeg ben. Hoe dan ook, ik woonde dus alleen op mijn heuvel. Was gelukkig, beste tijd van mijn leven. Tot het geld begon op te raken. Was gewend geraakt aan decadente manier van leven met whisky's op leeftijd en de occasionele vrouw die door Derek, de man die mijn boodschappen doet, geblinddoekt werd afgezet en opgehaald. Derek, die zijn mond hield, was niet goedkoop. Ik kwam op het idee een deel van het land te verkopen als bouwgrond. Verste stuk eerst en een koppel bouwde er een

huis. Lieten me met rust net zoals in het contract stond, maar het leven leek duurder te worden en ik verkocht nog twee percelen. Plots was de landweg verhard en droeg die mijn naam. Werd op een kaart gezet. Nog meer mensen kwamen en voor ik het wist hadden we een straat. Met brievenbussen en alles. Een van de inwoners was het beu om twintig minuten te moeten rijden als hij een pint wilde en opende een bar. Nog iemand anders een bakkerij. Ik durfde het huis niet meer uit. Eenzaamheid was draaglijker toen ik daadwerkelijk alleen was. Op Halloween daagden kinderen elkaar uit om mijn deur aan te raken. Verhalen deden de ronde, werden uitvergroot. Dan vierden mensen plots feest in de straat omdat de eerste burgemeester was verkozen. Ik keek uit het raam naar het podium waar hij zijn toespraak hield. Zie Juraj speechen. Besef nu pas dat dit de reden was waarom ik bezweet wakker schrok.

*

Vrees dat dit begint te lijken op het dagboek van een oude zagende knar in plaats van de beschrijving van een scharnierpunt in de geschiedenis. Had vandaag de zoveelste woordenwisseling met Juraj. Ga alles woord voor woord proberen op te schrijven, niet zoals ik het me denk te herinneren maar zoals het plaatsvond in de hoop dat dit later allemaal onschuldiger blijkt te zijn.

- J:** Mag ik de verstuiver eens?
(Ik hoorde hem echt niet, eerlijk)
- J:** ANDY!
- A:** Ja! (ik schreeuw omdat ik niet graag schrik) Wat?
- J:** Kunt ge mij de verstuiver geven?
- A:** Welk?
- J:** Meent ge dat? (Er is maar één verstuiver waarin hij een of ander goedje heeft gegoten. Nog altijd die dwaze planten)
- A:** Neen.

- (staan daar even naar elkaar te kijken)
- A:** Ja, bedoel ik. Welke?
(Wanneer hij over me zweeft om de verstuiver zelf te pakken, geef ik hem die aan)
- A:** Deze?
(Hij knikt)
- J:** *Vd'aka* (betekent bedankt beweert hij maar zou evengoed reetkever kunnen zijn).
- A:** Doserer, Juraj...
(Hij kijkt op, duwt het loof zachtjes uit elkaar. De handeling klinkt als het openen van een blikje frisdrank. Man, ik mis cola)
- J:** Hoe lang waart ge exact getrouwd?
(vraagt hij als hij klaar is)
- A:** Vier jaar. Iets minder.
(Verslikt zich in zijn eigen speeksel. Bekijkt mij van kop tot teen en zegt)
- J:** Indrukwekkend.
- A:** Bedankt.
- J:** Had het vooral over uw vrouw.

Einde gesprek. Ben ik diegene die goed niet meer van fout kan onderscheiden, vraag ik me dan af? Wilde dat het makkelijker was onder woorden te brengen wat die gast in mij losmaakt. Zou zo graag de oorsprong van de afkeer kunnen aanwijzen, de groei verduidelijken. Als een mug die je hoort maar niet vindt. Frustratie die je dwingt zijn spel mee te spelen en te doen alsof je slaapt. Blinde woede als mist die maar niet wil optrekken, zijn oplossing maar niet onthult.

Kan het dat je sommige mensen gewoon niet moet? Daar verder geen redenen voor hoeft te hebben? Iemand zei me ooit dat een mens zich stoort aan de eigenschappen die hij in zichzelf herkent. Zoals ik me vroeger stoorde aan vaders gebrek aan geduld maar nu zelf ook niet kan wachten tot het programma geladen is. Vind dat maar nonsens. Juraj en ik zijn botten en

bloed, soms een wit pak en een helm, tot zover de raakvlakken. En Scrabble. Maar daar stopt het echt. Het einde. Al wat overblijft: haat. En kom me niet vertellen dat haat dicht bij liefde ligt. Liefde heeft er in eerste instantie nooit voor gezorgd dat ik iemand de nek wil omdraaien.

Is dat hoe dit soort plannen geboren worden?

∂

Vanaf het moment dat ik hoorde dat hij naar buiten moest, was er geen weg meer terug. Op zich kon er niets misgaan. Een routineoperatie. Ik ging als eerste. Controleerde of alles vastzat. Veiligheidsdoppen twee keer getest. Ik kon meeluisteren naar wat zijn opdrachtgevers hem vertelden door onze speakers. Ze wilden het zonnepaneel vervangen door een zonnevlag. Zou de efficiëntie met driehonderd procent verhogen en de toekomst veranderen, kraakten Game Changers in mijn helm. Ik moest het paneel ontmantelen. Juraj zou dan de vlag aansluiten op het schakelbord. Was hierop voorbereid. Zei hem dat ik nadien alvast naar binnen zou gaan en zette mijn radio af - alles volgens plan. Zodra ik binnen was, zou ik de deuren van binnen blokkeren. Simpel. Maar het zonnepaneel zat vaster dan ik had verwacht en bij het wrikken duwde ik af. Was te enthousiast misschien. Werd weggeslingerd. Tolde plots rond als een kunstschaatser in een van die pirouettes. Zag de aarde, zag sterren, zag aarde, zag sterren, zag koord in de verte. Zag dat ik niet meer aan het uiteinde verbonden was. Begon te panikeren. Ademde hevig. Probeerde te kalmeren. Onmogelijk. Zette radio aan en stemmen werden onderbroken door ruis. Af en aan klonken woorden als *mayday* of mijn naam Andy, misschien *Anday*, neen *Mandy*, ik weet het niet tot het plots heel stil werd. Ik mezelf hevig hoorde ademen en besepte dat de kans groot werd dat dit mijn laatste momenten waren, dat ik rustiger zou moeten omspringen met mijn zuurstof als ik Ann

ooit nog terug wilde zien. Als ik kleine Gabriel ooit wilde vasthouden. Ik heb nog nooit een oldtimer opgeknapt, bedacht ik, of de dingen bijgelegd met mijn broer. Ik zal nooit een degelijke begrafenis hebben. Heb zelfs nog nooit een oester kunnen doorslikken. Een voet in Afrika gezet. Zoveel dingen die ik nog moest doen. Hoe kon dit? Kon alleen maar Juraj zijn geweest, besepte ik en ik vervloekte zijn naam, zijn hoer van een model, zijn chowchow, de kinderen die hij niet wilde. Vond dat ik mijn laatste momenten niet met haat mocht vullen. Zou hem die voldoening niet gunnen. Alles werd rustig en ik herinnerde me de aanloop naar mijn eerste missie, Amerikaans team, voorbereiding in Florida. Was ik nog nooit geweest. Hield van het strand, zo anders dan de heuvels rond het Gaalgebierg. Ann kwam vaak op bezoek. We zaten op de pier. Raadden wat de containerschepen de Golf van Mexico invoerden: bananen zei ze, Japanse auto's zei ik, olie zei ze, immigranten zei ik, ze lachte. Anns lach vervaagde en ik schreeuwde haar naam. Dacht aan de eerste keer dat ik ging jagen. Miste met opzet en had er geen spijt van. Herinnerde me het geluid van het geweer dat afging, mijn blik door de richtkijker, het everzwijn schrikte op en dartelde in slow motion weg. Mijn pa vloekte. Voelde zo krachtig om leven te sparen in plaats van te nemen. Zal nooit meer leven kunnen sparen. Fuckin' Juraj, denk ik. Herinnerde me alles zo levendig. Tollend in het ijle werd het station een stip. Die stip naderde, groter en groter. Zon weerkaatste in het vizier van een helm. Kwam hij me halen? Kon niemand anders zijn. Pakte me bij mijn been en ik stopte met draaien. Had tranen in mijn ogen, nog nooit zo gelukkig geweest hem iemand te zien. Maakte ons aan elkaar vast en ik liplas dat alles in orde kwam. Voelde het. We schoten richting het station in kleine vlagen en ik keek naar de aarde. Zweefden over de Atlantische Oceaan. Zag Afrika en zwoer minder cynisch te zijn. Dacht na over het leven en over hoe mensen denken dat er maar plaats is voor één ster. Destijds was dat de zon, vandaag zijn we dat zelf. Ster die ieder-

een gezien moet hebben, die ten volste geschenken moet hebben. Willen allemaal supernova's zijn met de ijdele hoop nooit vergeten te worden. Alsof dat het hoogste goed is. Ze vergeten dat sterren nooit alleen zijn. Miljoenen sterren in een Melkweg. Sterren dicht bij elkaar, die elkaar kunnen zien, elkaars bestaan erkennen, sterren ver van elkaar die vervagen nog voor ze ooit van elkaar gehoord zouden kunnen hebben. Nieuwe sterren ontstaan. Moet de beste ster zijn die ik kan zijn. Al is het maar voor de Melkweg. Zoals Juraj. Ga dit dagboek sluiten. Hem opnieuw bedanken. Tenzij...

Tenzij dit allemaal deel was van het plan. Die veiligheidsriemen maken zichzelf niet los. Wilde mij vermoorden, of beter nog: mij redden. Maakt mij met opzet los en wordt als held ontvangen bij terugkomst. Krijgt medailles die in de familie van vader op zoon worden doorgegeven. Kijk naar hem. Hij heeft diezelfde glimlach die hij altijd heeft. Denkt dat ik het niet zie, niets doorheb. Als dat zijn plan was dan is het zo. Ik ga er me niet druk over maken. Ik ben hier. Niet daar.

Wim Noordhoek

Alle trams rijden naar de hemel

‘Wie hier uit het raam gekeken heeft blijft dat altijd doen, zei de conducteur, alsof hij mijn gedachten raadde. Daar is niets tegen.’ Wim Noordhoek (1943), sinds 1966 een vaste waarde bij de VPRO en auteur van het *Avondlog*, portretteert een laatste tramrit als de eerste, met opvallend oude elementen, en een wijze conducteur, die ook de woorden uit de titel uitspreekt. Misschien is het, zoals ‘Tantes’, zijn bijdrage aan literair tijdschrift *Terras 7*, eind 2014, een herinnering, maar het is nog veel meer dan dat.

Noordhoek roept een geïsoleerde wereld op, beschut in beweging in de nacht, waar de hemel inderdaad niet ver lijkt, en de metafysica van de tram tot in detail besproken kan worden. Een wereld die ten einde loopt.

In slaap gevallen in de tram was ik. De conducteur maakte me wakker.

Om me heen kijkend bemerkte ik dat ik de enige overgebleven passagier was. Op de tegenoverliggende bank stonden mijn rugzak en plastic tassen. Ik was bijna thuis, twee maanden had ik rondgezworven.

Ik kon altijd bij mijn ouders slapen.

De tram zag eruit als een café, bekleed met gevernist hout. Het verlichte spiegelpaleis stond stil te wachten tussen donkere gebouwen.

Ik kon mezelf onderscheiden, maar in contour, mijn gezicht lag in het donker. Het was een heel oude tram. De gloeilampen, in porseleinen armaturen, brandden op halve sterkte.

Heeft u een slaapadres? vroeg de conducteur en hij keek mij vorsend aan van onder zijn pet.

Ja, zei ik.

De conducteur legde een hand op mijn schouder.

Mijn verantwoordelijkheid, zei de conducteur. U denkt misschien waar bemoeit hij zich mee. Ik ben verantwoordelijk voor mijn passagiers, daarom weet ik graag de bestemmingen.

De tram, het was alleen een motorwagen, reed nu de Toren-

straat in. Alleen een enkele etalage wierp hel licht op een stuk trottoir.

JUNGHANS, IN DEN KLOKKENWINKEL, las ik. Verderop onderscheidde ik de uitschroefbare houten schedel in de hoedenwinkel en het bordje UW OUDE HERENHOED WEER NIEUW. De tram reed hard. Het geluid ketste tegen de gevels. Haltes werden bruusk overgeslagen. Achter de ruiten reden nog oneindig veel trams.

Naar huis, dat willen we allemaal om deze tijd, zei de conducteur. Maar dit is de laatste rit. En je weet hopelijk wat dat betekent. Hierna gaan we alleen nog naar de remise. Je kunt zover mee, als je wilt. Je kunt ook hier ergens afstappen, maar in de stad is alles dicht en treinen gaan er niet meer. We stonden nu stil bij de vaste halte Conradkade.

Ik ken u, zei ik. Van vroeger. Van het eindpunt, het tramhuisje bij Meer en Bos. Mijn ouders wonen daar om de hoek. Kan zijn, zei de conducteur. Wij rijden op verschillende lijnen, het ene eindpunt of het andere maakt ons weinig uit. Je ziet er slecht uit. Wat heb je uitgespookt?

Terwijl hij me aankeek wreef de conducteur steeds de duim van zijn rechterhand tegen zijn wijs- en middelvinger. Oplettend, als luisterde hij naar muziek.

Ik ga bij mijn ouders slapen. Ik kom net terug van vakantie.

Ik noemde mijn ouderlijk adres.

Remise Lijsterbesstraat dan maar? vroeg hij.

Graag.

Mijn zegen heb je, zei de conducteur. De conducteur is de kapitein op het schip. En alle trams rijden naar de hemel.

Hij gaf een ruk aan het leren bellenkoord dat door heel de wagen was gespannen. De onzichtbare wagenvoerder beantwoordde het signaal met zijn voetbel, haalde met een zware klak zijn snelheidsregelaar om en de wagen reed weer.

Het klonk als het begin van een orgelconcert.

De stad lag donker en leeg. Buiten woei het, waardoor straatlantaarns heen en weer zwaiepten en grillige schaduwen rondslingerden, die snelle dieren of vluchtende vrouwen in lange rokken konden zijn.

Waarheen was ik op weg geweest? Naar huis. De tram was er om je naar de stad te rijden en dan weer terug naar huis.

Ja, zei de conducteur. Volwassen mannen zien we op de laatste rit meer dan kinderen. Mannen die van huis zijn weggelopen en dat willen verbergen met al te volwassen gepraat over trams van vroeger. Ik vind het zelf pijnlijk, dat sentimentele.

Nou, zei ik. Lijn 2 was voor mij anders een levensnoodzaak. Zonder lijn 2 was ik nooit ergens gekomen. Als je maar lang genoeg in de verte staarde kwam er altijd wel een.

Ach kom, zei de conducteur. Je kunt zonder trams, je kunt zonder ouders, zonder vrouw, zonder kinderen. Maar waar ligt de grens van het zonder kunnen? Dat merk je als het te laat is. Ik heb je wel door, je bent van huis weggelopen. Leer mij ze kennen, de weglopers. Ze bekijken zich op de tram. Ze denken dat die ergens heen gaat.

Trams zijn belangrijker dan ouders, zei ik.

O nee. De ouders zijn er eerst, dan komen de trams.

U weet er kennelijk van, zei ik. Zegt u mij eens, komt het nou veel voor, dat weglopen?

Zeker, maar er zijn er weinig die volhouden. De tram nemen, ja, alleen, dat durven ze dan opeens. Met een tramkaart van hun moeder, gepikt van de keukentafel. Maar al na twee, drie haltes zakt de moeder in de schoenen. Ze barsten in snikken uit, zo oud als ze zijn. Ze voelen opeens wat het betekent om dood alleen in het uitspanseel te hangen, tussen de sterren.

Ik keek op mijn horloge. De secondewijzer liep. Twee voor twee. Even hield ik het aan mijn oor. Het loopwerk tikte hoorbaar.

Ik keek naar buiten.

Met gierende uithalen nam de motorwagen de krappe boch-

ten naar de Hogewal. De ramen stonden nog open, maar na een warme dag was de nachtkou ingevallen.

Er zit een kwade, zieke windgeest in deze stad, dacht ik. Die alles aantast, zand tussen je tanden blaast en kou op je ogen. Sinds Den Haag ben ik kouwelijk. Goed dat ik hier ben weggegaan.

We reden langs de lege, helverlichte ijssalon Florencia. Links herkende ik het opschrift RECLAME ROBERTI.

Wie hier uit het raam gekeken heeft blijft dat altijd doen, zei de conducteur, alsof hij mijn gedachten raadde. Daar is niets tegen.

Maar ik wilde van dit uitzicht af en keek omlaag. Een ogenblik verwachtte ik blote knieën.

Maar er was een spijkerbroek, die, na een tijdje staren, een blauwe golfslag opwekte. Dat moest van de uitputting zijn, het halfslapen op een treinvloer.

Ik wreef over mijn rechterschouder, waarin een zeurende pijn had postgevat. Maar meteen schoot de pijn in mijn knie.

Ik tastte in de zakken van mijn jack, maar ze waren leeg. Was ik beroofd? Wat er ook gebeurd was, ik had het er heelhuids van afgebracht.

Koude nachtlucht streek langs mijn verhitte gezicht. Ik las: NIET SPREKEN MET DE BESTUURDER, VLUIG IN- EN UITSTAPPEN. De letters golfd en leken te fluoresceren. Dat kwam van het staren, dacht ik. Verder leek alles in orde. Alleen de zittingen.

De conducteur zag me kijken.

Die zittingen...

Horen groen te zijn, zei ik.

Ik weet het. Maar dat was niet meer te krijgen. We doen ons best.

Ik wreef over mijn pijnlijke handen. Ik behoor niet tot de slachtoffers, zei ik bij mezelf. Ik ben een overlevende. Er kan me niks gebeuren.

Met dichte ogen zag ik het kiezelcement van de portieken aan de Mient. Hoe het ook was, dacht ik, het verleden is veilig.

De tram raasde voort. De motorwagen, ingericht met gevernist hout en sterk geurend koper was feilloos. De geur van ozon zou er nooit meer uit gaan. Ik las verder: No 610 26 ZITPLAATSEN. VERBODEN TE SPUWEN, TE ROOKEN, OF DEN WAGEN BINNEN TE GAAN MET EEN BRANDENDE PIJP, SIGAAR OF SIGARETTE.

Een rare tijd om door de stad te rijden.

Ach met die museumritten wordt het wel eens laat. We doen het ook voor ons eigen plezier.

De conducteur keek me vriendelijk aan.

Mag ik de bestuurder iets vragen?

Je kunt het proberen.

Ik liep naar voren, me vastgrijpend aan de lussen, en kwam op het voorbalkon van de motorwagen. Daar was het gordijntje achter de rug van de bestuurder.

Ik zag hoe een geüniformeerde arm naar de glimmende koperen remhendel greep, rechts van het gordijntje. Op het uiteinde, jawel, daar zat het wollen kousje. De hendel werd meerdere keren omgehaald, waarbij de pal tegen het tandrad tikkelde. De wagen hield in en kwam tot stilstand bij de Koninklijke Stallen, hoek Mauritskade.

Nu zag ik de bestuurder. Een bedaarde man, die achter het gordijntje vandaan kwam. Met een wisselijzer klom hij naar buiten om een wissel te verzetten. Na de zware klak hees hij zich weer aan boord.

Mag ik u iets vragen?

Liever niet. De hele dag praat iedereen tegen me. Ik ben moe. Ik wil naar huis.

Ik zei dat ik me herinnerde dat veel bestuurders hun eigen, door hun vrouw gebreide kousje hadden, voor op de remhendel.

Kan zijn.

En daar was het zadel, dat leek op een fietszadel. De vreemde

zitmogelijkheid voor de wagenvoerder. Het kon tegen een van de twee staande koperen buizen achter diens rug bevestigd worden. Nu lag het ongebruikt in een hoek van het voorbalkon.

Dat zadel.

O dat. Wordt zelden gebruikt. Je zit te ver van de rem. Dat remt niet makkelijk, zei de bestuurder. En kom liever niet aan het koper. Je kunt blijven poetsen.

Besturen kun je het niet noemen, wat u doet.

Nee.

Norse mannen waren het, wagenvoerders, meer niet. Alles, rails, route, haltes en bovenleiding, lag vast. Alleen wissels moesten soms worden omgezet.

Ik liep terug naar het achterbalkon, naar de conducteur.

Steden waar geen trams meer rijden bieden geen uitweg, dacht ik.

Heel helder kreeg ik een stuk rails, een wissel voor ogen, achtergebleven tussen oud plaveisel. Asphalt was er slordig overheen gestort, er lagen stenen los.

Sterren blonken en het was twee minuten voor twee. Ik zag Den Haag uit zwart papier geknipt, de volle maan boven de Paleistuin. Alles hier leek op het bekende, maar was het op een scherpe manier niet.

Hier reed vroeger een tram, maar nu niet meer.

Daan Stoffelsen *Ockhams ochtend* Scheerscènes in herhaling, herhalingen in scène

Van een afstand kan het lijken alsof Daan Stoffelsen (1981) via scherp gekozen onderwerpen de literatuur afgraast in een verlangen de veelomvattendheid ervan te beteugelen. Daarmee zou hij raken aan het domein van een docent, die met duidelijke scheidingswanden de letteren afbakent en ontsluit. Dit is natuurlijk allemaal niet het geval. Wie meerdere essays van Stoffelsen leest, beseft dat hij vooral is geïnteresseerd in een spannende vorm van beweeglijk denken. Stoffelsen bedient zich effectief van omwegen. Het onderwerp, in dit geval: scheren, is een aanleiding om in een en dezelfde tekst meerdere keren van mening te veranderen, de stijlen en inzetten van schrijvers steeds fluide te benaderen en zo tot iets werkelijks te komen. “Dat was de aftasting,” zei zijn opa. “Nu wordt het menens.” Ziedaar, een complete alinea in het essay en een fijne tussenstand van een immer boeiende gedachtegang.

Ik scheer me. Al jaren, bijna dagelijks, langer nat dan droog, en van al het gedachteloze dat aan werk, opvoeding of vermaak voorafgaat, roept deze ene handeling het meest op. Het diepgevroren brood, de verwarming, de krant, staand de eerste pagina's lezen, de eerste woorden van de dag, de douche, kleren, de sinaasappelpers, het theewater voor de thermoskan, en dan smeren, pakken, jas aan, traphekje open, hekje dicht, trap af, deur uit - niet meer dan functie of verdrijf. Alleen het scheren haalt herinnering op. Alleen het scheren is literair.

Geen herhaling is zo betekenisvol als de laatste. ‘Mijn vader vroeg of ik zijn das wilde strikken. Hij stond in zijn pyjama in de deuropening van de badkamer. “Ik heb echter nog een verzoek,” zei hij en hij wreef met de rug van zijn hand over zijn raspande kaak.’ Zoon scheert vader. Hij kwast het schuim. Hij klemt het mes. Hij weegt het instrument, trekt zijn vaders huid strak, scheert zijn wangen, snor, kin, hals. “Man brengt vader om zeep tijdens scheerbeurt,” zei ik. “Dat zou ik nimmer van

jou vragen,” zei mijn vader. “Vooruit.” Lange rechte halen, en dan toch de pauze. Daar is de middenbaan. ‘Zijn adamsappel was godzijdank niet begroeid, maar het gebied waarachter zijn keel, zijn luchtpijp, zijn slokdarm en slagaders zich moesten bevinden - dat hele weggewerkte stelsel van leidingen dat hem overeind hield - wel, en ik kon deze cruciale zone moeilijk als een strook grijs laten bestaan. Ik moest het doen, en ik was bang dat ik hem zou snijden.’

Er is risico. Nabokov, ‘Het scheermes’ (vertaald door Anneke Brassinga, 1991). Man scheert zijn martelaar: ‘We zijn hier alleen, kameraad - begrijpt u? Het scheermes hoeft maar eventjes uit te schieten en er vloeit bloed, veel bloed. Dit is de plek waar de halsslagader klopt. Ik meen het, veel bloed, heel veel bloed.’ Iwanov ziet de kans op revanche, hij heeft de macht tot moorden en de macht tot vertellen. Tot herhalen. Begrijpt u? Ik meen het. Hij reconstrueert de marteling van jaren geleden - al vertelt Nabokov ons dát verhaal niet - en gebruikt zijn woorden als zijn mes, als een dreigmiddel. ‘De doden worden altijd geschoren. [...] En ter dood veroordeelden ook, voor de executie. Ik ben u nu aan het scheren. Beseft u wat er te gebeuren staat?’

Beseft u dat? Gustaaf Peek beschrijft het in *Godin, held* (2014) zo: ‘Het naderende mes, iets zo scherp zo dichtbij.’ Maar er is dus ook intimiteit, in een mate die Bert Natter al in het begin van *Remington* (2015) met een dasstrikscene net overtreft. Terwijl de gesprekken tussen vader en zoon door ironie worden verlicht, gedomineerd door het verstandelijke, zijn ze fysieker, dichterbij dan ooit. Een boek lang, maar zeker hier, waar de zoon nog niet weet dat hij een ter dood veroordeelde scheert.

‘Het mes was scherp,’ opent Maria Stahlie de eerste scheerbeurt in *De scheerjongen* (2011). Grootvader scheert kleinzoon. Het scheren als rite de passage, en vlot ook, in een staccato dat snel-

heid en handigheid verraadt. 'Aldo sloot zijn ogen bij de eerste messtreek. Lange, behendige halen over zijn wangen en kaken. Zijn neus die naar boven werd geduwd. Flitsende veegjes van zijn neus naar zijn bovenlip. Een huidplooi bij zijn oor die glad werd getrokken. Zijn kin die werd opgetild. Het mes over zijn keel en langs de onderkant van zijn onderkaak. En niets meer.'

Nabokovs Iwanov wijst op de wereldlijke conventie, het ritueel, van God ontdaan. Want de intimiteit hangt samen met het rituele, via de draad van leven en dood, van dagelijkse zonsopgang. De volgorde en de benodigdheden liggen vast - de variatie is hoogstens in de richting te vinden, ik begin zelf altijd bij de hals. De travestie van Buck Mulligan bij de opening van James Joyce' *Ulysses* bevestigt dat rituele alleen maar. 'Want dit, o beminde gelovigen, is de ware Euchristine: lichaam en ziel en blut en wonden. Trage muziek, aub. Ogen toe, damesheren. Een klein moment. We hebben een probleempje hier met die witte bloedlichaampjes. Stilte, allen.' (vertaling Erik Bindervoet en Robbert-Jan Henkes, 2012)

Stilte, allen. Is het gek dat juist die onijdele blik in de spiegel me terugbrengt naar elders? Wat er gezegd is, door wie, wat gegeten, gedronken, gewandeld, die dagen na het scheren in het Vertalershuis, de logeerkamer van mijn oom en tante in Hallum, de badkamer in mijn ouderlijk huis, de krappe doucheruimte in onze Amsterdamse woning, hotels, toiletgebouwen, ik weet het niet meer. Maar iets in de spiegel, tegels, het licht onderscheidt die plekken met vierbladige scherpte van elkaar.

Het zijn herinneringen van vorm, niet van inhoud. Op het omslag van het afsluitende werkstuk van middeleeuwse wijsbegeerte, stond een langbladig scheermes, ouderwets, met rode belettering. Ik moet heel tevreden zijn geweest dat ik het Latijn zelf kon lezen, *novacula Occami*, en *Entia non sunt praeter*

necessitatem multiplicanda, en de pagina's eromheen in de Universiteitsbibliotheek. Ook die tevredenheid slijt. Proefvertaling: je moet zijden niet zonder noodzaak vermenigvuldigen. Eenvoud van argumentatie leidt tot het betere, het lijkt wel een filosofische variant op de Regel van Franciscus, die Ockham volgde. Een zelfgekozen soberheid.

*

In *Ulysses* is Buck Mulligans toneelspel voor en met Stephen Daedalus rijk aan alles, maar als hij alleen is, staat er dit: 'Hij schoor zich gelijkmatig en met zorg, in stilte, serieus.' Zo moet het. Peek beschrijft een ander scheren, de man de vrouw: 'Hij gedroeg zich dan als een ouderwetse barbier, met heet water en warme handdoeken en een ernstig, peinzend gezicht. [...] Even serieus en ernstig leidde hij haar dan naar bed, waar ze zijn tong zou voelen. [...] Hij leek zo jongensachtig in gedachten verzonken dat ze hem niet durfde te storen, hem niets meer durfde te vragen, ook al wilde ze, spannend angstig vanwege de onvoorspelbare banen van het mes, zijn pik tussen haar dijen voelen, rauw en wit van het schuim. Hij hield zich altijd in, bouwde lust op, mannen en rituelen.' Let op de ernst, het peinzen, het in gedachten verzonken zijn. Gedachteloos, schreef ik, maar de handeling is eerder halfbewust, ze heeft de schijn van intellectualiteit. En het geschoren worden van een dierlijk doodsgevaar?

Dierlijk, misschien, fysiek zeker. Een jongen scheert zichzelf, een man scheert zich, in Stefan Hertmans' *Oorlog en terpentijn* (2013). 'Hij schraapt onhandig over zijn huid, het mes in zijn grote knuist met de zwartgerande vingernagels. Het is alsof een onbekend dier iets wakker maakt in hem, iets dat nog sluimert en vaag de ogen opentrekt, gestoord in een kinderlijke lethargie, een droom die nog loom en warm, als een eerste vlaag zomerwind in mei, door zijn bibberende lijf trekt, daar in de koude

achterkeuken, een warmte die zich openvouwt van zijn mond tot zijn oor en hem verwondt, hem snijdt, en hij wordt zich bewust van zijn eigen kwetsbare lijf. Hij voelt hoe het warm en hard wordt, daar in zijn broek.' Een zelfgekozen overgangsrutueel: de lauwheid van het water wordt nog voor de daad zelf overgedragen op het lichaam, dat volwassen wordt.

Je gedragen als een ouderwetse barbier, als die van Nabokov of Tsjechov, of de donkere dienaar in Melvilles 'Benito Cerno' (1856), die zijn meester nerveus maakt met zijn mes. 'Altogether the scene was somewhat peculiar, at least to Captain Delano, nor, as he saw the two thus postured, could he resist the vagary, that in the black he saw a headsman, and in the white a man at the block.' De beul en lijkverzorger ineen zoekt tevergeefs afleiding voor zijn slachtoffer: "“You must not shake so, master. See, Don Amasa, master always shakes when I shave him. And yet master knows I never yet have drawn blood, though it's true, if master will shake so, I may some of these times. Now master,” he continued. “And now, Don Amasa, please go on with your talk about the gale, and all that; master can hear, and, between times, master can answer.”"

Maar ondanks de vrijmoedige woorden van de dienaar, het mes heeft hem op gelijke hoogte van zijn meerdere gesteld, ondanks zijn vertrouwen in de afwerende macht van woorden, vloeit het bloed. Don Amaso realiseert zich dat hij deze man niet hoeft te vrezen.

Maar Melville gaat nog verder. Het is geen executie, het is een spel: 'To Captain Delano's imagination, now again not wholly at rest, there was something so hollow in the Spaniard's manner, with apparently some reciprocal hollowness in the servant's dusky comment of silence, that the idea flashed across him, that possibly master and man, for some unknown purpose, were acting out, both in word and deed, nay, to the very tremor of Don Benito's limbs, some juggling play before him.'

Zoals bij Joyce, krijgt het scheren een extra dimensie door een toeschouwer. Hertmans, vervolg: 'Hij wrijft de zeep van zijn wang, dept de gloeiende huid met de blauwwitte aluinsteen die klaarligt op het ruwe houten rek, zeept de andere wang in, trekt met de linkerhand de huid strak zoals hij zijn vader heeft zien doen. Op dat moment, met een wang onder de wit opschuimende zeep, ziet hij in de spiegel het gezicht van zijn moeder achter hem. Ze staart met ingehouden adem en met een lichtend iets in haar bleke ogen naar haar zoon, merkt dat hij haar in de spiegel heeft gezien. Hun blikken ontmoeten elkaar. Hij staat met het mes voor zijn gezicht en kijkt haar strak aan. Hij ziet hoe de uitdrukking in haar ogen zachter wordt, een soort van lach waarbij ze geen spier vertrekt, alleen haar blik verandert, zoals een lichtvlaag even door een dun wolkendek breekt, iets dat voorbijglijdt en weg is voor je het goed en wel hebt gezien. Dan heeft ze zich teruggetrokken en de deur zacht gesloten.' Een toeschouwer, nóg een toeschouwer. De jongen had zichzelf al ouder zien worden. Het staren van zijn moeder, zijn terugkijken, haar blik bevestigt het. Gelijken.

*

“Dat was de aftasting,” zei zijn opa. “Nu wordt het menens.”

*

De verleiding is groot met Ockhams scheermes ook een regel voor stijl te formuleren. Het mes geeft macht tot spreken, maar je zou het mes ook eens op de woorden willen zetten. Neem een voorbeeld aan die barbier van Peek, of de klant van Nabokov: stilte, ernst. Bij Melville kunnen we zonder dat ‘now again not wholly at rest’, dat ‘for some unknown purpose’, om te beginnen. Bij Natter volstaat het ‘weggewerkte stelsel van leidingen dat hem overeind hield’ ook zonder anatomische uitsplitsing.

Bij Hertmans kunnen we met minder bijvoeglijk schuim, en zeker zonder al die warmte. Bij Peek is de veelvuldiging van ernst de stoppels naast de rechtgetrokken bakkebaarden, overvloed tussen 'Het naderende mes, iets zo scherp zo dichtbij', en 'mannen en rituelen'. Dat zijn namelijk wel kernachtige frases, die meer de spaarzame vorm aannemen van klassiek Latijn.

De verleiding is groot, je kunt te ver gaan met een mes, een bakkebaard te kort, het streepje schaamhaar verdwenen. De taal te strak tot inhoudsloos, te efficiënt, te kaal. Er is een pagina's lange scène in Charlotte Roches *Vochtige streken* (vertaling Marcel Misset, 2008) die Peeks scène voorafschaduw: vrouw door man, door vreemde. 'Nu zijn de schaamlippen aan de beurt. Eindelijk. Eindelijk. Hij komt met zijn hoofd tussen mijn benen. Dat is de beste manier om mijn kutje bij te lichten. Die licht op als een behaarde lampion. Gloeiend rood van binnen.'

Zo weinig zinnen, en toch geven die korte haaltjes al irritatie. Roche is de anti-Hertmans, het staccato tegenover het legato, en wellicht is die irritatie juist bedoeld, maar het is wonderbaarlijk in hoe weinig woorden je niets kan zeggen. Bijna zoals dat in véél woorden kan. Sfeer, de wereld buiten het mes en de lust, de geschiedenis en persoonlijkheid - niets daarvan.

*

En terwijl hij Aldo voor de tweede keer inkwastte en daarna opnieuw begon te scheren, nu met louter korte, nauwgezette streken, terwijl hij geregeld even pauzeerde om het geheel te kunnen overzien, vertelde hij verder over de reis die zijn vader in de vroege zomer van 1923 had gemaakt, van de Windy City naar het Naakte Zuiden en weer terug, zonder daarvan iemand op de hoogte te stellen.

Terwijl, terwijl. Eindelijk. Eindelijk. Warm. Warmte. Warm. Lijf. Lijf. Hollow. Hollowness. Ernstig, peinzend. Serieus en ernstig. In gedachten verzonken. Bloed, veel bloed. Veel bloed, heel veel bloed. Zijn keel, zijn luchtpijp, zijn slokdarm en slagaders. Dat hele weggewerkte stelsel van leidingen dat hem overeind hield. Deze cruciale zone.

Herhaling geeft ritme, geeft nadruk, een rustpunt in de tekst. Herhaling is niet overbodig.

Uiteindelijk gaan het scheren en de literatuur daarom, en om variatie, uitstel, afstel, afleiding - en hoe je de verwoording daarvan kan waarderen. Ik waardeer het zo: de herhaling van Stahlie verlengt de zin, maakt hem natuurlijker. Die van Roche maakt pathetischer. Die van Hertmans schept verwarring, maakt de scène groffer dan nodig. Die van Melville kletseriger. De variatie van Peek geeft overwicht aan een lichte handeling. De herhaling van Nabokov versterkt de dreiging. De variatie van Natter vertraagt.

Als ik over scheren lees, dan lees ik over een ritueel dat een verhaal mogelijk maakt: afscheid, dreiging en angst, intimiteit, initiatie, lust en concentratie, macht. Spiegelning en toneel, identiteit. Intellect, intuïtie. De verhalen geven diepgang aan iets wat niet meer is dan techniek, volgorde, concentratie, niet meer dan een handeling net na de lauden, of een behandeling tussen middag- en avondgebed.

Techniek doet er in het schrijven wel toe, een vaste hand van schrijven versterkt het verhaal. Peek's minnaar-barbier is in korte, nauwgezette streken neergezet als man. Natters zoon krijgt kleur in het contrast tussen gesprek en gedachten. Stahlie's grootvader-verteller is strak in zijn beweging, en neemt niet minder geconcentreerd in een geschakeerde zin de ruimte voor zijn verhaal. En zelfs Hertmans vermoeiende herhalingen en beeldstapelingen roepen een meteorologische spanning op die symbool staat voor de inwijding. Dat wat overbodig lijkt, is niet zelden de kern van het verhaal.

Literatuur is geen logica. Peeks variatio, Nabokovs repetitio, Melvilles kletserigheid, ze werken, ze leiden met een omweg tot de waarheid - een ander soort waarheid dan die van Ockham. Omweg ja, het scheren en het uitstel, dat mag, Ockham gaat ook niet over plot. Zijn waarheid is die van de ene God, een bijna-leeg universum, zoals de ware scheermesstijl kaal en dor zou zijn als in de ergste voorbeelden van vaderlandsche letterkunde, zoals scheermesplot efficiënt en opzichtig van het eerste spoortje bloed naar de dader leiden zou.

Laat Ockhams mes niet te veel nemen. Het scheermes geeft leven, herinnering, herhaling, het mes geeft een verhaal.

Erik Lindner *Den Haag Den Haag 4*

‘De losknoopbare broekspijpen van Sabrina, de fles Bols die Royal meenam van de fabriek in Zoetermeer, de kuilen en de schelpen en de vloedlijn, de lage golven die uitspreiden over het strakke zand, de hogere golven op het water.’ Wat doet een schrijver wanneer iets onder zijn vingers verdwijnt? Het antwoord laat zich eenvoudig raden. Minder eenvoudig is de complexe, maar uiteindelijk onoverkomelijke scheiding tussen tekst en werkelijkheid. Woorden geven ons onze dromen en herinneringen niet terug, hooguit een glimp van onze verlangens. Niets wat ooit is beschreven heeft zich ooit werkelijk zo afgespeeld. Literatuur doet alsof, moet voor ons veinzen om onze verloren dagen van betekenis te voorzien. ‘Ik loop als een voortvluchtige, alsof ik op de telex sta.’ Erik Lindner dwaalt langs namen en straten uit zijn verleden, met elke zin wil hij zijn oude stad steviger omhelzen, Den Haag, dat zich tegelijk even ferm wil ontworstelen aan zijn greep. Een nieuwe moedige, ontroerende poging om iets terug te krijgen van de tijd.

Ergens heb ik de plattegrond nog altijd in mijn hoofd of liever gezegd nog in mijn voeten, die schuiven vanzelf de Stationsweg af het Oranjeplein over en in de Boekhorststraat het kleine steegje in, de Lepelstraat naar de Lange Beestenmarkt en dan het grasveld over naar de Zuidwal tot aan de man met de planken op zijn schouder bij de Houtzagerssingel. Den Haag trekt je dieper de grond in, je loopt er zwaarder. Dit keer lijkt de stad op een kolkende stofwolk van zand en mist, drillboren klinken door de straten, steigers staan tegen de gevels met groene gordijnen ervoor, tramlijnen lopen niet zoals ze liepen en de trams die er rijden hebben andere nummers. Huizen zijn gesloopt en er staan non-descripte stukjes nieuwbouw tussen de oude huizen, ieder huis waar ik gewoond heb is tegen de vlakte, stoepen komen niet meer op dezelfde manier bij de rijweg uit. Hoe dieper ik de stad in loop, hoe verder mijn herinneringen uit. Ik moet elders beginnen, in een statiger buurt in de hoop op een herkenningspunt, een houvast. De tramtunnel is toch nog gereed gekomen, het is daarboven bij de Grote Markt lastig overste-

ken, in de winkelstraat is geen etalage hetzelfde. Ik loop als een voortvluchtige, alsof ik op de telex sta, als iemand die straatarrest heeft en die bij ieder huis waar ik even tegen de pui leun gelijk opgepakt kan worden. De bioscoop op het Buitenhof is verdwenen, langs de Hofvijver giert een nieuwe tram met een nummer dat nooit als lijn bestaan heeft en waar ik geen begin of eindpunt aan kan koppelen. Lijn twaalf vanaf het Markenseplein bij Duindorp is op een gegeven moment lijn zestien gaan heten, halverwege de route, een rare gedaanteverwisseling, al rijdend zit je plotseling in een andere tram. Op het Korte Voorhout is een demonstratie bij de Franse ambassade, een blok verder dan de Amerikaanse, er gaan ruiten aan diggelen en er wordt gevochten. Ik word automatisch naar de overkant geleid en sla rechts af terwijl ik eigenlijk naar links wil, naar het voormalig huis van mijn grootmoeder. In Parijs is elke zaterdag een demonstratie van de Place de la République naar de Bastille, bussen moeten door de zijstraten en iedereen moppert plichtsgetrouw. Het maakt nooit indruk, je bent gewend dat aan het einde van de rue Saint-Gilles een mensenmassa voorbijloopt. De demonstratie op het Voorhout is schrijnender, mensen zijn echt kwaad. Ik sla de hoek om naar Centraal en stap de kunstacademie binnen. Ik weet niet precies wat het is dat me leidt. Ik heb ooit begrepen dat dit de enige academie is met nog een echte beeldhouwersoven, die moet in een ruimte achter de binnenplaats zijn. Jij kan beter niet meer in Den Haag terugkomen, dat zei Alex van Mechelen tegen me, met zijn helblauwe ogen waar je de zee bij Oostende in ziet. Rechts op de binnenplaats is een serre waarvan de deur openstaat, een ruimte met een glazen dak die op een gereedschapshok lijkt, een tijdelijk atelier. Er hangt een tekening midden in de ruimte, tegen een vals wandje geplakt. Een tekening van een bankje, een fijne pentekening van een stalen stadsbankje, straatmeubilair, identiek aan alle andere bankjes in de stad, en toch herkende ik dit bankje. Het stond op het plein achter de Vaillantlaan, een plein waar nu

vast een nieuw huizenblok zal staan of dat gevuld is door een kinderboerderij of een speeltuin of een buurthuis van maar één etage met een plat dak met stalen punten aan de rand. Het was het bankje waar het meisje Mo en ik voor de laatste keer op zaten, voornamelijk zwijgend en af en toe uiterst voorzichtig iets zeggend, uit angst de ander kwaad te maken of weg te sturen. Het was in de dagen dat ik een politieverordening had zodat ik niet in de buurt van Het Fort mocht komen, de plek waar ze woonde, ik kon me aan de andere kant van de Vaillantlaan niet op straat vertonen. Ik herinner me geen enkel woord dat we daar tegen elkaar gesproken hebben, wel herken ik onmiddellijk het bankje en ook de hand van het meisje Mo die het bankje heeft getekend en die er een spreuk onder schreef: *Let us die young. Let us live forever*. Een popkreet, iets voor op een tatoeage die een beetje mislukt is, waarvan de kleuren door elkaar lopen en de huid aangetast hebben. Het staat vreemd onder dat dunne iele bankje waarop niemand zat. Een cryptische boodschap voor de afwezige voorbijganger.

Het Fort staat ooit gebouwd als hofje dicht bij het spoor. Er was weinig van over, de woningen op de verdiepingen waren donker, ze bestonden uit meerdere piepkleine kamertjes. In Het Fort tekende het meisje Mo met wasco over een televisiescherm, beelden op het scherm flikkerden door de tekening heen. De vloer lag bezaaid met spullen die ze voor haar werk nodig had, voornamelijk pornografie, ik was eraan gewend geraakt dat het bij haar kunstwerken hoorde, het deed op geen enkele manier iets met me. Voor het raam stonden vaak mannen naar binnen te kijken, een paar minuten, dan liepen ze weer door. Het meisje Mo woonde net in Het Fort toen ze op de kunstacademie werd toegelaten. Ik kreeg een werk van haar in huis, samen met de plastic tas met het dossier van het proces. Het werk was niet geïnspireerd maar eenvoudigweg afgekeken van een deur die ze ooit in Spanje had gezien, tijdens dezelfde

reis dat ze straatopnames maakte van muzikanten die we dikwijls op Radio Tonka afspeelden. Het werk was loodzwaar, het bestond uit een gegoten vierkant blok beton waarin objecten klem waren gezet tijdens het harden. Een glas met een appel. De lijst van het werk bestond uit vier dikke houten balken, ook loodzwaar. Zo'n soort werk maak je niet op de academie, zei Eva Klee, de Duitse die op bezoek kwam en het werk tegen de muur zag staan. Ze zei het met bewondering, het ruwe van het werk leek ze juist aantrekkelijk te vinden.

Dagen waarin het meisje Mo boven op een stoel in de keuken van het huis aan de Houtzagerssingel stond en liefdesliedjes voor me zong terwijl ik aan het koken was, tegen de boom aan de waterkant zat voor het huis en naar de overkant keek. Dagen waarop het meisje Mo alle boeken uit mijn boekenkast haalde en ze stuk voor stuk meesleepte naar de academie en ze op tafel legde naast haar werk. De academie waar docenten langsliepen en waar op een gegeven moment de kunstlul bij uitstek tussen hen een rotopmerking over het boek op tafel moest maken. Boeken ja, die had hij ook wel eens gelezen, toen hij nog student was in de jaren zeventig, dat was iets van als je jong was en de last van de wereld op je schouder lag, boeken lezen. Maar nu deed hij er niet meer aan hoor, 's avonds keek hij gewoon lekker tv. En hij lachte artificieel. Wie leest er nou nog boeken, dat doet toch niemand meer? Wat heb je d'r aan op de academie? Op het omslag van het boek dat het meisje Mo op tafel had liggen stonden bij toeval die woorden, *De last van de wereld*, het waren aantekeningen van Handke, losse notities, opmerkingen, invallen, onuitgewerkt. Ik weet bij god niet meer wat het meisje Mo precies maakte op de academie, alleen dat een voorbijlopende keurende commissie grapjes maakte over het seksuele gehalte, kleine meisjes die door de lucht zweefden terwijl ze aan de piemels van grote, lange mannen hingen. In de oude bibliotheek van het Rijksarchief stalde het meisje Mo in

de stellingkasten haar werk uit, verzamelingen, stapels Douwe Egbertspunten die ik van de koffiepakken weigerde te knippen maar die Mo grif spaarde, gipsen afdrukken van haar borsten die stapsgewijs groter werden tot we samen naar Luik gingen voor een paar dagen en daar besloten dat we het beter weg konden laten halen.

Op een avond was ik bij Eva thuis, ik zat er te eten en de bel ging. Voor de voordeur stond dezelfde kunstlul, hoorbaar aangeschoten, hij had haar net cum laude gegeven voor haar eindexamenexpositie van wat ik leeuweriken noemde, waar Eva woedend over werd want het waren echte abstracte kunstobjecten die nergens naar mochten verwijzen en ook niet via een naam. In de deuropening ontstond een beetje een wezenloos mompelend gesprek, kunstlul wilde duidelijk naar binnen en Eva hield hem tegen, hij was zo stel ik me voor na een vergadering met een collega'tje nogal heavy het happy hour in gegaan, ergens erna een half hapje gegeten en dan met een fles in de clubfauteuil in de salon beland en maar naar de televisie staren waar op RTL5 de meisjes voorbijkwamen en de kunstlul dacht, kom, ik trek de stoute schoenen aan en ga eens bij dat Duitse meisje langs. 's Ochtends op de hometrainer verbijt hij zijn kater, de vroege maar toch al geprononceerde oudemannentietjes zwiepend op zijn borstkas, het rossige poedelhaar zwaaiend over de beide schouders. Kunstlul fabriceerde een soort teksten dat je met enige goede wil kunsttheorie zou kunnen noemen, waarin de vorm van het object van het beeld het beteknende in een semantische eenheid bracht met de constellatie van de interpretatie van het wezen dat adjectief een lineair stelsel in paraatheid weet te brengen dat de standaard van het amorfe weerkerende belang van het aflatende behoud van de materiële metamorfische transantecedenten die binnen het intuïtief bereik van het artistiek vermogen dat ontluikt bij de herhaling van de omvormbare kadrering van het werkelijke frame dat op dia-

gonale en lumbale afstand tot het werk gekenterd wordt. Paarse sjaals droeg kunstlul, hij had er om precies te zijn vijf, en het type beige regenjas dat er alleen naar zijn mening nog net mee door kon, graag ook binnenshuis en staande in een atelier. Hij zat in commissies en leefde alleen uit principe, in een huis in het Benoordenhout.

Dagen waarin de ramen van Het Fort verlicht waren en ik langzaam terugliep, over het Jacob van Campenplein en de Hoefkade, door de Van Dijkstraat naar de Hobbemastraat langs het zwembad met de glazen pui en de supermarkt waar het kopieerapparaat pal achter de schuifdeuren stond zodat die bij iedere beweging van een kopieerder openschoten. Het kind weghalen zei het meisje Mo niet erg te vinden, ook al draaide ze constant het nummer 'I think I'm a mother' van P.J. Harvey, ook als ik bezoek had keek ze me de hele tijd kil verwijtend aan terwijl de muziek speelde. *Little fish big fish swimming in the water, come back here and give me my daughter* dreunde het monotoon uit de luidsprekers. Al vanaf het eerste teken van zwangerschap zag ik vrouwengroepen voor me die met me kwamen praten, omgangsregelingen, pappadagen, contracten, advocaten, het zou een grote misère worden, dat kon je zo uittekenen. Het meisje Mo, liggend in de kliniek met de vraag of ik in godsnaam haar een verhaaltje zou willen vertellen, iets wat ik ter plekke zou verzinnen, want dat kon ik toch altijd, verhaaltjes vertellen. Maar het lukte me niet, ik kwam helemaal nergens op. We aten gebak in een zijstraat van de Frederik Hendriklaan waar allemaal verbouweweerde koppels zwijgend taart eten na de behandeling.

Ik liep verder door de academie en kon geen ander werk vinden. Zodra ik ergens mensen bezig zag die me zouden kunnen vragen wat ik er te zoeken had, sloeg ik snel een gang in, een deur door, een andere ruimte in. De beeldhouwersoven kwam ik niet tegen, alleen maar pratende mensen op stoelen en hoeken en in lege ruimten onaffe doeken en stenen en vilt.

Den Haag Den Haag wat ben je laag. Als je de Stationsweg uit loopt en je komt de Wagenstraat in en je kijkt naar de gevels lijkt het op een dorp, je bent ik weet niet hoe ver van de zee en toch lijkt het alsof er belletjes in de lucht zijn, je ruikt zeezout. Deze stad is zo vissig. Bij de Chinese kappers slapen masseuses op kappersstoelen in ligstand. Op de blinde muur aan de achterkant van de Bijenkorf boven de parkeerplaats lopen strepen door het grijze cement. Er rijden geen trams langs de kerk, ze worden omgeleid langs het Westeinde, lijn elf gaat nog langs de markt, lijn twaalf buigt af Transvaal in, langs de ijsboer op het Krügerplein, door de Beeklaan en de Goudenregenstraat naar Duindorp, naar de rotonde zonder remise met volkstuintjes in het midden, de masten boven de duintoppen, het rusthokje voor de bestuurders naast de snackbar, het pad naar het strand, naar strandtent De Kwartel. De losknoopbare broekspijpen van Sabrina, de fles Bols die Royal meenam van de fabriek in Zoetermeer, de kuilen en de schelpen en de vloedlijn, de lage golven die uitspreiden over het strakke zand, de hogere golven op het water. Relatie, wat nou relatie, met de bakker heb ik ook een relatie, zei het meisje Mo. Zij geen kind dan ook geen trouw.

Een gesp van een kindersandaal, een stuk zeil met een koord eraan vast. Duinpannen achter prikkeldraad waar helmgras doorheen steekt. Steile paden zonder treden, doorzonwoningen die stukken uit de duinen weghappen. In een straat fietst een jonge vrouw met een leeg kinderzitje achterop. Aan de andere kant van Duindorp opnieuw een zandheuvel, een begroeide duinpan. Geparkeerde vrachtwagens langs het verversingskanaal. Zeemeeuwen op de kade van de binnenhaven, in de hoek bij de viskar. Het hek van de kleine begraafplaats op de heuvel aan de Duinstraat. De waterpartij, de velden in de Scheveningse Bosjes. Arensdorp. De houten brug over de vijver in het Haagse Bos. Het kijkgroen tussen de flats in Mariahoeve. Een meisje met een kaal hoofd in je handen houden, alsof je een baby in een badje baadt.

In de jaren dat ik in Parijs woonde, kwam ik in de Dordogne. Ik logeerde bij een oudere vrouw op een kruispunt van een gehucht van vier huizen, alle aan die kruising gelegen. In de drie andere huizen woonden haar zussen, allen net zoals zij gepensioneerde leerkrachten. Er stond een groot huis met in de kelder een oude flipperkast van de enige zus die nog haar man had. Ik liep graag de tuin in en klom via een boom naar de overkant van het water en liep daar het bos in. Verderop was een plek met weinig bomen aan een volgende, bredere rivier. Daar zat ik graag. Toen ik het de vrouw vertelde, zei ze dat ze dat stukje grond gekocht had voor haar overleden man, die zat daar altijd te vissen. Ze wilde het stukje grond aan mij geven. Ik lachte geschrokken en schudde van nee. En toen bedacht ik dat iedereen in Parijs ergens anders vandaan komt, en hoe arm hij of zij ook is een stukje grond heeft om naar terug te gaan, ergens in de provincie, een landje dat oma's of tantes aan hen hebben gegeven.

Na twee jaar vond ik mijn spullen terug in een oude garage aan de Steijnlaan, niet ver van de Haagse Markt. Het was een plek die Alex als opslag gebruikte, mijn zooi stond er onder mijn oude uitklapbare keukentafel. Een schaakbord, terwijl ik helemaal niet kan schaken. Mijn platen. De oude paardendeken waarop ik ter wereld kwam. Rotzooi, niets dan rotzooi, maar ik was blij die terug te zien. In Parijs werkte ik aan een keukentafel waar ook aan gekookt werd en had al mijn luttele bezittingen in een kleine zwarte koffer met vilten bekleding. Er lagen een paar andere inboedels op hoopjes in de diepe garage. De zijkant van de ruimte was afgezet, daar was een klein atelier ingericht. Er hing een kunstwerk aan de muur, een knaapje met eraan alleen een ragfijn doorzichtig hemdje. Het was vreselijk iel en kort en kinderlijk, op een soort klinische manier sexy. Minimalistisch hing het daar met grote nadruk aan de muur. Het cumuleerde het vrouwelijke in een neutrale omgeving, het abstraheerde het archetype kindvrouwkje. Het was een werk dat over anorexia

ging en de consumptiemaatschappij ter discussie stelde, dat de pornologische overinvesteringen van het tijdsgewricht aan de kaak stelde. Een werk dat het ideale vrouwbeeld in de reclame symboliseerde en in al zijn eenvoud bekritiseerde. Op de grond lag gereedschap van het meisje Mo. Haar handtekening van spullen. Netjes aan de kant en daarboven het object aan de muur. Het was het soort werk dat je op een kunstacademie maakt. Het was het soort kunst waar de kunstlul veel in herkende, dat hij prees om zijn doelmatigheid, dat eigenlijk iedere student zou moeten maken, dat hij goed vond, actueel, urgent, pregnant.

Elfie Tromp *Wachten tot het overgaat*

Een stem, het belangrijkste dat een schrijver kan hebben. Niet een pen of laptop, een stem. Elfie Tromp laat met dit verhaal zien dat ze een stem met veel registers heeft, hoog en laag, kort en gevoelig, zwaar en hard. Een fatale dosis slaaptabletten en een gevallen ei, Tromp combineert die beelden - hard en ruw versus zacht en schrijnend - in één alinea.

Oeverloos dobberen, glijdende liftdeuren, een horloge op een nachtkastje, het poetsen van een tong, roomboterspuiten, dijbeen, liezen, pantalon, het komt allemaal langs in dit korte verhaal.

Een korte vraag door de telefoon: Kom je me opzoeken? Met die vraag maakt Tromp van Harold een mens, terwijl hij in eerste instantie hard leek. Harold heeft een andere agenda. Hij is moe, hij wil liggen.

Elfie Tromp (1985) debuteerde in 2013 met de roman *Goeroe*. In datzelfde jaar won zij de VPRO Bagagedrager, een prijs voor jonge reisjournalisten. Ze is columnist bij *Metro* en oprichter van literair tijdschrift *Strak*. Dit najaar verschijnt haar tweede roman bij uitgeverij De Geus.

Als zijn moeder sterft, begint zijn leven. Dat heeft Harold zich voorgenomen. Maar de verwachte opluchting komt niet. Niet als hij aan haar bed zit en de lijn op de hartslagmonitor vlak ziet worden. Niet als hij bij de uitvaart op een rijtje met haar tafelgenoten zit. Niet als hij op donderdagavond een slavink voor zichzelf alleen bakt. Hij dobbert oeverloos door het leven. Als een eend zonder pootjes.

Hij staat op het balkon van zijn flat op de 26ste, in de wind en de flarden televisiegeluid van zijn burens, klaar om de sprong te wagen. Hij schuifelt naar binnen als hij zijn lijf op de grond voorstelt. Als een gevallen ei. De dooier stuk in de scherven.

Hij spaart zijn slaaptabletten op. Wacht geduldig tot hij een fatale dosis heeft. Handenvol witte pillen die in zijn keel blijven kleven. De bittere smaak met zoveel glazen water wegspoelen dat hij drie keer moet plassen voordat hij in slaap valt. De volgende ochtend wordt hij weer wakker. Misselijk, dat wel. Op het matje naast zijn bed liggen de halfverteerde slaapsussers in

zijn slijm. De kamer vol van de zure wanhoopsgeur.

Hij leest dat onderkoeling de prettigste manier is. Hij sleept twaalf kilozakken ijs uit de supermarkt zijn badkamer in. Hij vult zijn bad, gaat liggen en wacht af. Als het allemaal gesmolten is, staat hij op. Zelfs zijn zelfmoordpogingen mislukken. Zijn leven is oeverloos dobberen.

‘Maar heeft u dan geen pijn bij het plassen gehad,’ vraagt de dokter. ‘Geen druk op de blaas? Een zwakke straal?’

Hij trekt zijn schouders op. Onderscheid tussen mentale en fysieke pijn maakt hij allang niet meer. Hij negeert beide even hardnekkig.

‘Het was een zeer behandelbare soort geweest,’ zegt de dokter. ‘Maar nu niet meer. Nu zit het overal.’

Harold heeft wieden altijd al onzin gevonden. Onkruid bestaat niet. Natuur is natuur.

‘Zes maanden, misschien zeven.’

Van pijn word je sterk, was zijn moeders motto.

Of je gaat eraan dood, denkt Harold.

Hij neemt de tram terug naar huis. Ook al steekt het fel in zijn lies als hij instapt, hij voelt zich lichter. Het einde is in zicht. Nog even doorbijten en hij hoeft niks meer.

In de lift naar de 26ste overweegt hij wat hij wil doen met wat hem rest. Het is te laat voor een hoop dingen. Een avondstudie heeft geen zin meer. Verhuizen een hoop gedoe. Hij heeft zich veel ontzegd over de jaren, vond het vaak bij voorbaat al verspilde moeite. Maar nu borrelen zijn wensen weer op, als bij een kind voor Kerstmis.

Hij wil wel een nieuwe pan. Met een anti-aanbaklaag. Zodat de slavinkjes niet meer kapotgaan bij het braden. Een nette broek. Zonder kreukels en met zo'n vouw aan de voorkant, een pantalon. De liftdeuren glijden open en Harold herhaalt het woord alsof het een lekkernij is. ‘Pan-ta-lon.’

Hij opent zijn voordeur, kijkt naar zijn huis alsof hij er voor het eerst binnen stapt. Alles moet anders. De grenen kasten van oma weg. En dan eindelijk witte meubels ervoor in de plaats. Een nieuwe eettafel bij het raam. Zo'n glimmende tafel zonder kringen op het blad. Daar wil hij zijn laatste maaltijden wel van eten. Hij schuift met stoelen en bijzettafeltjes tot hij duizelig wordt.

In de slaapkamer rolt hij het matje met de uitgebeten vlekken op en stopt het in een vuilniszak. Hij legt zijn horloge op het nachtkastje en gaat liggen. Misschien ook een wekker. Zo een met oplichtende cijfers. Hij draait zich op zijn rug. Bij het uitademen komt ineens, als een gasbel uit de diepte van de aarde, zijn meest onderdrukte verlangen naar boven. Hij weet wat hij wil, meer nog dan al het andere.

Hij wil Esther terug.

Ze begonnen als collega's. Hij was vrijwilliger, zij betaalde kracht, tot ze te veel ijzer in haar bloed kreeg. Toen werd ze te moe om nog koffie te zetten voor de revaliderende en creperende bejaarden.

Ze gingen samen naar de film. Eerst hielden ze alleen elkaars hand vast in de donkere zaal. Daarna ook als ze de bioscoop uit kwamen. De nachtkus op de wang werd een nachtzoen op de mond, werd een innige omhelzing die minutenlang duurde.

Ze zei dat ze geen man in haar bed wilde, dat het kwam door het ijzer dat ze geen zin had. Hoewel ze spaarzaam over haar verleden vertelde, wist Harold wel dat er voorgangers waren geweest die haar bed hadden opgeëist. Een slaapplek is een land op zich. Wie er rust, regeert. Gewapende vrede is altijd beter dan oorlog, vond Harold. Hij drong zich niet op.

Heel soms mocht hij blijven slapen. Dan moest hij zijn tong poetsen. Hij streelde haar, maar haar nachthemd hield ze aan. Het was er een met lange mouwen en knoopjes tot aan de keel.

Hij aaide de zijcanten van de borsten en haar zachte buik. Ze hield altijd haar ogen dichtgeknepen. Hij wist niet of ze het fijn vond en hield op als hij moe werd. Op het toilet zorgde hij voor zijn ontlading. Altijd met het kraantje open. Dan had ze er geen last van.

Haar lach mist hij het meest. Hij had nooit verwacht dat een lach de oplossing zou zijn. Hij dacht dat zijn ellende complexer was. Ze waren gelukkig, tot de terugval.

‘Ik ben zelf ziek,’ zei Esther als ze hem bezocht.

Hij lag wekenlang in zijn nest, weigerde te praten. Zijn ontlasting in een emmer aan het voeteneind. Ze kieperde het ding voor hem leeg, spoelde het schoon onder de douche.

‘Ik moet voor mezelf zorgen,’ zei ze. ‘En jij ook.’ Ze liet een zak krentenbollen achter op het kussen naast hem. Dat was de laatste keer dat hij haar zag.

Het is eigenlijk te laat om te bellen, weet Harold. Ze ligt al op bed.

‘Ik ga dood,’ zegt hij als ze opneemt. ‘Kom je me opzoeken?’

Hij twijfelt tussen de nieuwe pantalon en de pyjama. Hij wil niet dat ze denkt dat hij liegt, dat het allemaal wel meevalt. Hij kiest voor de pyjama. Wel fris uit de kast, niet het zweetding waar hij vannacht in heeft liggen woelen.

Ze heeft een doosje roomboterspritsen van de Hema mee. Hij pakt er een schaaltje voor. Legt er twee op, gaat weer in bed liggen.

‘Het zit overal,’ zegt hij.

De rand van het ledikant snijdt in Esthers dijbeen. Ze voelt hoe zacht haar spieren zijn en walgt ervan. Vroeger was ze steviger, kon ze meer hebben. Alles wordt altijd minder, nooit meer.

‘Kijk, dat is mijn nieuwe klok,’ zegt hij.

Ze knikt.

‘Ik weet nu altijd hoe laat het is.’

‘En nu?’ vraagt ze.

‘Kom bij me liggen.’

Ze kijkt naar hem.

‘Ik heb je gemist,’ zegt hij.

Ze voelt zijn lange vingers. Die heeft ze altijd al mooi gevonden. Ze zijn zacht. Geweldloos als vrouwenhanden. Ze wipt haar schoenen uit, gaat naast hem liggen. Hij aait haar. Net zoals vroeger.

‘Wat doe je?’

‘Straks kan het niet meer.’

Troost. Dat was hij. Ze voelt het weer terugkomen. Hoe een slapende man de pijn van zijn voorgangers laat verzinken. Ze sluit haar ogen. Opent ze niet als ze zijn handen aan haar onderbroek voelt trekken. Ze weet dat het zo voorbij is. Niets duurt echt lang. Zelfs troost is tijdelijk.

Als hij zich in de badkamer opfrist, komt ze in beweging. Ze trekt haar onderbroek op. Propt haar blouse terug in haar rok. Doet haar schoenen aan. In de woonkamer stopt ze het pakje roomboterspritsen terug in haar tas. De rest is voor mij, denkt ze.

Hij staat alleen in de woonkamer. Hij heeft zijn pantalon aangetrokken. Hij wilde haar laten zien dat hij zich beter voelde, dat zij hem beter maakte. Op tafel het schoteltje met de twee koekjes. Hij had Turkse appelthee willen zetten. Ze hadden samen op zijn nieuwe bank kunnen zitten. Hij is moe. Zijn liezen gloeien. Misschien kan hij maar weer beter gaan liggen. Liggen en wachten tot het overgaat.

Ruth Lasters *Gedichten*

Ruth Lasters (1979) is taalalchemist, ze brouwt en borrelt woorden in buisjes tot ze ontdaan zijn van hun poëtische conventies en ze kunnen worden hergebruikt. Lantaarnonderhoud is belangrijk, het is een 'beladen zaak', zoals ze schrijft. Lees maar in haar gedicht 'Neon' wat er mis kan gaan als het niet gebeurt. Ruth Lasters publiceerde de dichtbundel *Vouwplannen* en een aantal romans. Eerder schreef ze voor de *Revisor* over de rookpluimen die even in de lucht hangen nadat het vuurwerk is uitgewerkt, een uiterst betekenisvol beeld. De poëzie van Lasters is hard, modern, ze maakt surreële cartoons van tastbare zaken. We stellen haar eerder voor in een overall met een flesje smeerolie in de zak, dan in een voile met een lier. Zij heeft een eigenzinnig gebruik van grammatica, een idiosyncratische manier van beeldverwerking en -bewerking. Van Ruth Lasters heb je er maar een, zoveel is duidelijk, en daardoor zal haar werk blijven bestaan.

Keien

Desnoods schil ik je een volledig
strand van krieltjes, glad en glazig

om je voor te houden
dat wat vergankelijk is steevast heeft een blijvende

variant: aardappels en keien. Glimmend plankton: van
Orion en van de Grote Beer de tijdelijke

verwant. En wij? Wij zullen morgen uitproberen of ricochet
ook met aardappels kan. Of durf je liever weten hoeveel

mensen net als wij gewoon als stenen slapen nadat bekend-
gemaakt was de wiskundige zekerheid van het einde van

het al.

Gemis

Het is de gloeilampen uitbroeden willen
zoals roofvogels

tot nieuwe beelden van je uit hun lichturen-
tegoed gestolen. Het is de lampen losschroeven

en in een bruin dozijnkarton leggen voor een huis, onbewoond,
nog duister. Alleen de slaapkamerlamp stuk schudden naast oren

en aan ieder vragen honderduit wat er eerst was: de glazen huls
of daarin de ruis-

klank van het losgekomen
zijn, tot allen zeggen overtuigd:

‘het gesuis’.

Orders

Voorproevers van zeegedachten
laten tot haar water toe

alleen wie denkend aan haar golven in een stille kamer
ze louter voldoende

kan beschrijven eerst. Geweigerd tot de branding: wie haar
oproept, weergeeft al te vaag of net met duizend

bruisende details, volmaakt. Noch 'perfect' noch
'slecht' gehoorzamen

aan haar zilte zelfomarming-
orders tot 'gewoon

goed genoeg'.

Neon

Neonlicht, hoe het vaak knipperen gaat
als ik mijn nietigheid besef. Toeval weliswaar, maar

denkend aan mijn kosmische petieterigheid
zag (deed) ik pinken reeds: een spiegelkast-tl-buis, de T van Bar

Tamar, de hoed van Tío pepe-
lichtreclames. En dat het stukspringen van een lantaarnlamp voor een raam

al kan veroorzaken een minuscuul verschrikken, verliggen
tijdens de daad, waardoor een andere zaadcel dan die ene waaruit wij -

het had gehaald. Lantaarnonderhoud - geschiede het
met blinde willekeur steeds - is dus een ethisch zéér

beladen zaak.

Doos

De zwarte doos van alle eensklaps neergestorte aardse
ambities wordt per ongeluk gevonden ooit,

na al het uitgestorven streven, doelgericht
gezoek. 'WIJ hebben ze!', roept oneerzuchtig dan

die ene vinder, kopt ze regelrecht de massa in, de black box
die vermoedelijk alleen geproest bevat om elkaars vroegere

gerace, ge-eerst, ge-beter-
dan en de fantoomijver om met de beving van dat buldergelach

te doen rimpelen het oppervlak van 's werelds witte
tulpenvazen en elk

waterglas.

Verte

Het laatste vaste antwoordapparaat dient (zo blijkt na
grootschalige peiling) in een verte geplaatst

zodat je mobiel, vanop afstand, erop in kan spreken
alle tegen je vertelde haast vernietigende zaken

die later in die weidsheid door je herbeluisterd
klinken zullen slechts als ruis - beloofd - volstrekt

onschadelijk. Soms luistert iemand er ginds naar,
uren, nachten als verslaafd. Soms trekt een slapeloze los

die tape vol vreselijkheden, graait hem samen,
zich toedekkend met niets dan dat zwart glimmend

kluwen.

Pierre Autin-Grenier *Gebakken kalfszwezerik met verse morieljes*

‘Leeuwenporties zwezerik vlugger verzvolgen dan de Titanic, dat ligt dezer dagen niet binnen bereik van eenieders beurs, laten we wel wezen, terwijl een lekker boek van Harrison tegen betaling van een grijpstuiver voor het oprapen ligt bij de eerste de beste boekhandel in Saint-Germain des Prés of in Zwartsloot aan Zee.’

Naast onder andere zesendertigduizend sinaasappels, twaalfhonderd kilogram worsten, zeventuizend kroppen sla, veertig ton aardappelen en twintigduizend flessen bier had de Titanic ook duizend kalfszwezeriken aan boord. Wist de Franse schrijver Pierre Autin-Grenier (1947-2014) dat? Je zou denken van wel. Zijn smakelijke verhalen, soms maar een paar zinnen lang, lijken op een bedje van nutteloze kennis te worden geserveerd.

Maar de vertaling van ‘Gebakken kalfszwezerik met verse morieljes’ door Rokus Hofstede (1959), vertaler van onder vele anderen Pierre Michon en Georges Perec, *uit Analyser la situation* (2014), doet je watertanden. Hofstede heeft een tafeltje voor je gereserveerd op de Titanic waar obers met dienborden vol taal en logica in de weer zijn. Het doet aan Queneau en Louis de Funès denken, aan de brief die Gargantua aan zijn studerende zoon Pantagruel stuurt: ‘Je dient ook vol interesse een perfecte kennis van de natuur te verwerven, zodat er geen zee, rivier of waterstroom is waarvan je niet weet welke soort vis zij bevatten...’ En terwijl je van je dry martini zit te nippen en de ene na de andere gezouten zin naar binnen werkt, steven je af op de ijsberg waarvan de brede basis, het schrijverschap, zich onder de Stille Oceaan bevindt. Een ontdekking.

Gebakken kalfszwezerik met verse morieljes en wilde prei, ziedaar Jim Harrisons favoriete gerecht als hij in Parijs is. Dit weetje over de auteur van *A Good Time to Die* kwam ik tegen op de cultuurpagina's van een tijdschrift dat meer algemeen gewijd is aan mode, schoonheid en koken, waarin men zijn toekomst kan lezen en bovendien aan vrouwen kostbare goede raad wordt verschaft op het gebied van liefde en seksualiteit. Onder het artikel stond de naam van een ongetwijfeld behoorlijk chique figuur, je voelde dat de arme ziel van hedendaagse literatuur bezeten was, tot nagelbijtens toe!

Ik weet niet of u al iets hebt gelezen van Jim Harrison, onte-

genzeglijk een in elk opzicht groot schrijver, maar een die je beter niet aan tafel kunt hebben als je aan het eind van de maand de eindjes aan elkaar hoopt te knopen. Leeuwenporties zwezerik vlugger verzwolgen dan de Titanic, dat ligt dezer dagen niet binnen bereik van eenieders beurs, laten we wel wezen, terwijl een lekker boek van Harrison tegen betaling van een grijpstuiver voor het oprapen ligt bij de eerste de beste boekhandel in Saint-Germain des Prés of in Zwartsloot aan Zee.

Ik sloeg het tijdschrift haastig dicht en legde het terug op de lage tafel waar ik het had gevonden toen achter in de wachtkamer een deur openging en ik aan de beurt was om mijn kaak te laten verbouwen. Een belegde boterham verdienen met literatuur valt niet mee, maar toch verdient het aanbeveling nauwlettend toe te zien op je gebit als je nog lang zorgeloos in de verboden vrucht wilt kunnen bijten.

Een recalcitrante kies vullen met het doel om die na verwijdering van de door cariës aangetaste delen te kronen, vergde van de onverdroten vakman een flink stuk eeuwigheid, dat ik onder grenzeloze, zwijgende kwellingen doorbracht met de vraag wat de culinaire voorkeuren zouden zijn van Thomas Bernhards Niet-duur-eters wanneer ze naar het Wertheimsteinpark gingen en zich van daaruit langs het oude eikenpad, zoals Bernhard heel precies aangeeft, begaven naar de *Wiener Öffentlichen Küche* in de Döblinger Hauptstrasse om er wat voor echt niet duurs te eten vroeg ik me af? Zeker niet de gebakken kalfszwezerik met verse morieljes en wilde prei van Harrison! En Bernhard zelf? Ik kon me maar moeilijk voorstellen dat die zich te goed zat te doen aan een gepaneerde wienerschnitzel, inclusief citroenschijfje en huzarensalade aangemaakt met zachte mosterd, hij die alles uitbraakte wat afkomstig was uit Wenen in het bijzonder en Oostenrijk in het algemeen.

De elektrische boor boorde mijn halve herseninhoud uit, mijn mond stond in brand, maar ik beet mij vast in het idee dat

er toch ooit een keer moest worden afgerekend met de Oostenrijkse ambtenaren die de halsmisdaad hadden begaan Bernhard en zijn werk amper twaalf jaar na zijn dood bij te zetten als een soort nationale glorie ten behoeve van de *zesenhalf miljoen debielen en razende gekken* die het land bewonen, om Bernhards eigen karakterisering van zijn medeburgers aan te halen. Ik zag het al als een persoonlijke missie om hen een voor een de tong uit te rukken en het hele smoelwerk erbij; daarna kunnen we rustig weer *Frost, Holzfällen, Auslöschung* lezen, de helse boor van mijn beul perforeert mij niet langer door merg en been, ik heb eindelijk een gloednieuwe gekroonde kies en ik kan weer onbekommerd culinair uit mijn bol gaan in het Bouillon Chartier.

De Rabelais uit Montana met zijn gebakken kalfszwezerik en zijn verse morieljes kegelt tradities en gebruiken omver, haalt alles overhoop wanneer hij met zijn honderdtwintig kilo binnenbreekt in het hedendaagse literaire keukentje; zodra Bernhard de Heldenplatz oversteeft, dooft het barbaarse gejoel van het plebs en delven alle domheden en wreedheden van de tijd ogenblikkelijk het onderspit zonder ook maar een snufje stof te doen opwaaien; en ik moet zo nodig, als ik bij de tandarts vandaan kom, die rare poëzieminnende kwibus tegen het lijf lopen, een ventje dat het in zijn hoofd heeft gehaald een onafzienbare stroom sinterklaasrijmpjes van eigen makelij af te scheiden met als enig doel om pagina's te vullen die hij mij zodra hij me in de gaten krijgt in de maag splitst onder het verbijsterende voorwendsel dat ik een goed oor voor rijm zou hebben.

Lang heb ik hem aangeraden dat hij beter kookboeken kon schrijven, het heugt me dat ik hem heb ingewijd in het geheim van kalfszwezeriken met verse morieljes en wilde prei om hem in het zadel te helpen en me er zo vanaf te maken, tevergeefs. Daarom zeg ik hem een onwaarheid, vanuit het idee dat hij de dingen gaandeweg zelf wel zal aanvoelen en zich dan zal schikken in de waarheid: 'Jouw kunst is te groots voor mij, keer gauw

terug naar je schrijvershok en laat niet af tot je werk vrucht draagt en bloeit!’

Die manier van doen heb ik overgenomen van mijn vrouw. Luttele jaren nadat we zijn getrouwd heeft mijn vrouw namelijk stiekem avondlessen genomen om precies het tegendeel te leren denken van wat ik zelf normaal denk. En dat ten aanzien van alle mogelijke zaken die vragen oproepen en antwoord vereisen, evengoed ondergeschikte problemen die ons samenleven betreffen als omvattender kwesties die verband houden met het reilen en zeilen van de wereld.

Het heeft gelukkig niet lang geduurd voor ik er iets op heb weten te vinden. Ik heb me er namelijk op toegelegd om tegen haar hardop het tegendeel te zeggen van wat ik eigenlijk in stilte denk. Zo zijn we het ogenschijnlijk altijd eens, en tot mijn overgrote tevredenheid doet haar zucht tot tegenspraak de rest. Ik hoef maar te toeteren: ‘Denk je niet dat een lekkere kom wortelsla goed zou vallen bij de lunch?’, om er zeker van te zijn dat ik het vorkje weer mag prikken in de konijnenrug van gisteravond, waar ik in het geniep dol op ben en die me al vanaf het opstaan deed watertanden.

Het is ontegenzeggelijk een wat geschift procedé maar dat het voordeel biedt altijd wonderwel te werken. ‘Geschift net als de verhaaltjes die jij schrijft,’ valt mijn vrouw pardoes in, ‘het ene nog krakkemikkiger in elkaar geflanst dan het andere, om hoorndol van te worden.’ Zeg, alsjeblieft, moet jij nu echt ook nog je duit in mijn zakje komen doen, het is zo al ingewikkeld genoeg om een filosofisch miniatuursprookje tot een goed einde te brengen, ik zweet etter en bloed terwijl ik bij deze zomerhitte eigenlijk op een caféterras zou moeten zitten.

Even ben ik uit het lood geslagen door haar aplomb, ik vraag me af hoe ze buiten mijn medeweten dit verhaal heeft kunnen binnendringen en vooral of ze echt denkt wat ze zegt of dat ook zij nu al van mijn procedé gebruik begint te maken. ‘En heb ik je niet al meer dan honderd keer gezegd dat je me op geen enkele

manier mag betrekken bij jouw gebeuzel ter vermaak van drie armzalige lezers die onnozel genoeg verzot zijn op je derderangsfilosofietjes,' zegt ze ten slotte, waarna ze de deur dichtslaat voor de neus van een puntkomma.

Ik sta met mijn oren te klapperen en vind dat de rapen nu toch wel gaar zijn! Nou ja.

Nadat ik mijn dichter, die zichzelf al zag als erfgenaam van Artaud, de grote mystici en treurspelspelers, ontgoocheld op een stoeprand had achtergelaten, onder het voorwendsel dat in mijn mond een verdoving even hevig aan het ontwaken was als een vulkaan en dat zijn verzen mijn kakement helaas geenszins verlichting konden brengen, liep ik recht voor me uit op goed geluk door de krioelende straten, langdurig mijmerend over de ijdelheid van elke menselijke onderneming en meer in het bijzonder van de dichtkunst, de literatuur en de filosofie, als was ik een eenzame dolende in een onmetelijke woestijn, met het hoofd tussen de sterren alhoewel er op dat uur geen sterren waren, en beetje bij beetje voelde ik dat het leven door die stedelijke dooltocht weer wat draaglijker begon te worden, want er begon zich zelfs een zekere opgewektheid overal rondom te verbreiden, als myriades kwikbolletjes over het wegdek.

Het was opeens alsof een je-ne-sais-quoi in de lucht was beginnen rond te slieren, iets wat de menigte zou hebben aangezet tot bedachtzame traagheid, tot zoete zorgeloosheid, want de rustelozen en de gekwelden werden in de armen van de licht-zinnigen en de luchthartigen gedreven, met als gevolg dat ze samen de knagendste onbekenden van het bestaansvraagstuk een natuurlijke dood lieten sterven en alleen nog ten volle genoten van de weldaden van het ogenblik. Het was als het ware *the beginning of a beautiful friendship* op elke straathoek, volksbal op ieder verkeersplein, concerten van bijval op de balkons!

Diep in mijn hart was ik niet weinig trots dat ik zo'n golf van geestdrift had verwekt, een dergelijke hartstocht had doen op-

laaien, en in één moeite door gloednieuwe toekomstperspectieven had geopend voor al die door het tragische raderwerk van het dagelijks leven te vroeg vermaalde lieden en zulks, zei ik bij mezelf, door de loutere kracht van jouw eenzame mijmering op dat stuk boulevard, waardoor de armzalige amateur die ik ben zich in zekere zin ook makkelijker kon verzoenen met de mysteries van de filosofie.

Mij restte op dat moment niets anders meer dan al dat uitzinnige volk achter te laten met hun nieuwe zin voor avontuur, zodat ze los konden breken uit het keurslijf van afstompemde gewoonten dat rechtstreeks leidt tot onderwerping aan de tirannie van de gevestigde orde, en naar huis te gaan om een mondspeeling te gebruiken. Hortsik! zei ik bij mezelf, als je nog voor het middaguur uitgeput wilt zijn.

Toen ik binnenkwam zag ik haar aan de telefoon hangen, ijsberend door het halletje, met haar vriendin Monique die aan de andere kant van de lijn hing. Ik legde discreet mijn hoed op de plank en kniep ertussenuit naar de keuken zonder een kik te geven, vastbesloten als ik nu ben om nooit meer de minste toespeling op haar bestaan te maken, uit vrees vooral haar met haar klompen op het ijs te zien komen stiefelen midden in een alinea, waarvan ze dan de fraaie compositie luidruchtig omver zou gooien door haar ongepaste opmerkingen.

Kortgeleden heb ik een dergelijke tegenslag te verduren gehad in een tekst die ik met het oog op een onverwachte ontknoping tot in de puntjes had verzorgd, waarin ik het relaas gaf van een bezoek aan mijn tandarts en die zij volledig is komen verkloten met haar op zijn minst kwalijke toevoegsels, zodanig dat mijn meesterwerkje is gezonken als een baksteen en mijn conclusie uitgegaan als een nachtkaaars.

Bovendien heb ik mogen constateren dat die tamelijk misplaatste manier van doen niet altijd de goedkeuring van mijn lezers kon wegdragen, integendeel zelfs; sommigen vonden het

nogal vrijpostig om te worden behandeld als armzalige lezers die onnozel genoeg verzot zijn op mijn derderangsfilosofietjes, zoals een paar regels hierboven nog het geval was. Nee, mijn lezerspubliek staat zich bepaald niet voor mijn deur te verdringen, met de ellebogen werkend en elkaar op de tenen trappend, en zulk gedrag kan ik dan ook niet lang meer dulden.

Ik sloot me op in de keuken en dacht terug aan Jim, aan mijn tandarts en aan die arme Thomas Bernard, ook aan dat verhaal zonder kop of staart waar ik nu opnieuw en helemaal alleen aan zou moeten beginnen als ik de achting van mijn verbijsterde lezer niet wilde kwijtraken en op een dag het recept van gebakken kalfszwezerik met verse morieljes en wilde prei wilde terugvinden. Ik heb een goede fles chablis ontkurkt en ben er meteen voor gaan zitten met, om zo te zeggen, de brandende ijver van de beginneling.

Harm Hendrik ten Napel *Nu ik jou, oké*

In de derde persoon een verhaal vertellen betekent: afstand. Maar ook weer niet. Soms betekent afstand in schrijven: toenadering. Juist door in een verhaal afstand te nemen van de karakters, van de tijd die geweest is en die nog moet komen, van de sociale context, komt bij de lezer heel geleidelijk het gevoel binnen dat de schrijver over wil brengen. Harm Hendrik ten Napel beheerst dat, zo laat hij zien in dit korte verhaal over een man die worstelt met intimiteit en seks. Al op het station is hij eigenlijk al thuis, bij zijn vriendin, in het straks. Hij projecteert zijn verlangens op een van de meisjes die bij het station mensen ondervragen, maar eigenlijk wil hij thuis zijn, bij haar. Iets doen, met haar. Ten Napel speelt met die gedachten en verlangens. Heeft hij zich dit allemaal al voorgenomen? Dat is de vraag die bij de lezer opkomt, en daarna de vraag: Is het werkelijk zijn verlangen, en welke rol speelt zijn vriendin Anna? Is het niet eigenlijk haar verlangen?

Harm Hendrik ten Napel (1991) groeide op in Friesland, volgde een bachelor wijsbegeerte in Groningen en rondt over een klein jaar in Nijmegen zijn master in dezelfde richting af. In 2013 publiceerde Lemniscaat zijn zeer korte verhalen als *Ze vraagt: is dit je kamer*. Harm werkt nu aan langer werk, en blogt over filosofie, literatuur en religie op harmhendriktennapel.nl.

Hij steekt de stationshal over. Om zijn chipkaart weer in dezelfde zak op te bergen en omdat zijn ene arm een laptop vastklemt, reikt Karl om zijn lichaam heen alsof hij een zwaard trekt. Hij probeert het pasje weer tussen zijn portemonnee en zijn dij te duwen, langs zijn lies. Een hand en een groot deel van zijn bovenarm verdwijnen onder een jashelft. De schuifdeuren naar het stationsplein schuiven open als hij warm leer en een eindelijk scheidt.

In het midden van het plein draait een meisje zich, tussen iedereen die voorbijloopt, naar hem om. Verpakt in een bodywarmer glimlacht ze zijn kant op: een meisje voor het goede doel. Karl trekt zijn hand onder zijn jas vandaan, de pas plakt op zijn plaats. Hij kan niet zomaar weggijken - ze volgt zijn blik, ze strekt haar hals uit. Meneer! roept ze, Heeft u misschien tijd voor een paar vragen? Ze roept 'een paar' met een lange 'aa', die omhoog rolt, Toe?

Karl loopt haar bijna tegen het lijf nu. Ze ziet er een beetje mollig uit, maar dat komt misschien ook door die synthetische wolk om haar lichaam. Haar gezicht is rond, zacht. Met een golf haar mee stapt ze recht voor zijn neus. Ze speelt met hem, Meneer? Misschien heeft ze gezien dat hij haar bekeek, vast wel. Een paar? vraagt ze nog eens. Karl stopt, Oké, maar kort.

Hij kan het bekende script met een half oor volgen, maar het is nog best moeilijk om ondertussen te fantaseren. Het meisje heeft ogen met een beetje ijs erin, maar ook groen, en ze maken hem onrustig. Er trilt iets in zijn buik; belletjes in een pan zo goed als kokend water.

Het meisje legt uit met hoeveel hij minimaal zou moeten steunen. Oké, maar hij wil ook weten of hij zich gemakkelijk weer los kan maken, of moet hij erg op tijd aangeven dat hij zijn donateurschap wil beëindigen? Het antwoord kan hem weinig schelen, en terwijl het meisje uitlegt hoe makkelijk dat gaat bedenkt Karl hoe de heuveltjes van haar schouderbladen zacht over haar bovenrug zouden reizen. Die zeven euro per maand kan er wel af. Het is goed, ik doe het, zegt Karl, en tekent.

Hun huis is niet ver van het station, maar ver genoeg om dat hete borrelen vrij te laten gaan. Het lichaam dat hij bij het meisje heeft gespeculeerd, verdampt. Er kolkte iets hemelblauws door zijn hoofd: een bikini. Hij ziet Anne uit het water omhoog komen. Ze trekt zich aan zo'n trappetje omhoog uit het zwembad. Er plonst en roept een zomer aan mensen om haar heen als ze nat de tegels op stapt. De zon schijnt haar in de fronsende ogen, ze sluit ze, en woelt met twee handen haar donkerblonde vastgeplakte helm-haar los. Wanneer deed ze dat voor het laatst, denkt Karl.

De blauwe slip hangt met een veterstrik aan weerszijden van haar heupen. Hij ziet het weer. Een lus is door het zwemmen omlaag gezakt. Hij staat dicht bij haar en pakt hem met twee vingers. Ze bekijken allebei hoe hij hem weer omhoog glijdt en vastplakt.

Een paar avonden voor die derde date hadden ze lang staan zoenen bij haar voordeur, de sleutel zat al in het slot. Ze sloten hun lippen, die gleden langs de andere dicht naar een kus en toen vrij, en Karl voelde hoe hij een stap terug zette. Hij liet Anne los. Ze gaf hem, zonder handen, een afscheidskus en zei, Tot de volgende keer.

Het zwembad leek Karl een manier om nog iets intiemer te worden, met de warmte en het water als vergrootglas en excuus. Hij voelde aan dat Anne zoiets nodig had, om te doen alsof wat broeide bijzaak was. Dat moest, door haar bikini, onzeker aanwezig zijn.

Toen hij haar aan de hand mee wilde nemen naar de duikplank hield Anne stil en trok hun armen lang. Ze keek hem met grote ogen aan, Ik ben nog nooit van de hoge geweest. Daar schoot Karl van in de lach, die serieuze blik, dus rolde Anne er meteen al haar scenario's achteraan. Ze zag zichzelf al uitglijden en haar gezicht openhalen aan de ruwe plak. Wat nou als ze dubbelklapte? Karl sloeg zijn armen om haar middel en trok hun buiken tegen elkaar aan, Je klapt niet dubbel, zei hij, en tilde haar op. Anne deed alsof ze niet wilde - al was dat waarschijnlijk maar half geacteerd - en Karl deed alsof hij niet naar haar luisterde en zette haar op de eerste tree weer neer. Hij liet haar, met zijn handen aan de leuning, niet ontsnappen. Je loopt naar het uiteinde, en dan spring je als een kaars naar beneden, zei hij, Het is leuk. Je valt een paar seconden en dan ben je opeens onder water met je hart in je keel.

Karl heeft hun huis in zicht nu, maar hij ziet ook Anne tussen de kleedhokjes voor hem uit lopen. Ze heeft haar grote badhanddoek over haar schouders en rug geslagen, en over het haar dat daar hing. Eén bil beweegt in en uit de stof van haar bikinislip, het blauw beschrijft de iets trillende ronding van de andere. Ze lopen steeds voorbij een volgend gesloten hokje. Hij herinnert zich niet meer of ze nog omkeek voor ze stilstond.

Het was een ruimer kleedhok, bedoeld voor een moeder die haar kind nog niet alleen wilde laten, maar ook weer niet zo groot dat Karl en Anne niet voor elkaar moesten uitkijken. Omdat hij zelf vergeten was een handdoek in te pakken droogde hij zich met die van haar af, die was groot genoeg voor beiden. Daarna probeerde hij te doen alsof hij vooral bezig was met omkleden. Excuus en vergrootglas in balans. Ze moest het idee houden dat het initiatief bij haar lag.

Hij trok zijn riem vast toen ze de laatste strikjes, beneden, lostrok en zich naar hem omdraaide alsof er een camera op hen gericht was. Ze pakte zijn handen bij zijn gesp vandaan en trok ze voorbij haar heupen. Voel maar een beetje, zei ze. Ze zal hem ook gevoeld hebben, ze stond met haar blote, zwemfrisse lichaam helemaal tegen hem aan. Het liep niet uit op seks. Ze bracht haar handen zonder te strelen terug naar zijn borst en vroeg, Gevoeld?

Karl hangt zijn jas op, haakt de ene hak onder de andere, trekt zijn voeten uit zijn schoenen en pakt zijn laptop van het tafeltje bij de deur. De opwindende beelden uit het zwembad zakt alweer wat weg - misschien maar beter ook, Anne heeft waarschijnlijk nog steeds haar pyjama aan.

Anne? roept hij het huis in. Er rolt een onverstanebare reactie van de trap.

Karl gaat naar boven. Als hij straks op de overloop komt, roept hij weer en roept zij terug. Ze zit rechtop. Heeft ze een boek van de stapel gepakt? Ze heeft waarschijnlijk haar laptop op schoot. Op haar nachtkastje staat de afwas van haar dag, kopjes en borden. Hij stelt zich voor dat ze met de mouw van de grote pyjama zwaait als hij binnenkomt, Lekker gewerkt? Hij gaat aan zijn kant van het bed staan, handen in de zij, Het ging goed, daarom ben ik wat vroeger. Ze zegt dat ze het ziet, inderdaad, kijkend in de rechter benedenhoek van haar scherm. Zijn bloed is teruggezakt, zijn broek weer vlak, de laatste op-

winding onzichtbaar. Misschien pakt hij de laptop gewoon van haar benen. Misschien springt hij naast haar onder de deken. Misschien zeg hij iets over het meisje. Anne wrijft in haar ogen, langs de groeven naar beneden. Hij zegt misschien, Ik kwam nog een jong ding met een klembord tegen. Laat maar. Hij zal naast haar gaan zitten, boven op alles, de deken, spreid, en vragen hoe haar dag was zodat ze kan vertellen dat ze vandaag ook niet veel meer kon dan slapen.

Hij is bijna boven aan de trap.

Hij kijkt omhoog en ziet door de deuropening van hun slaapkamer het roze van Annes badjas, waar haar schouders net in verdwijnen. Ze slaat de helften om zich heen en hangt die vast met een enkele knoop aan haar heup. Dan kijkt ze om, Wat ben jij op tijd. Hij staat al achter haar en reikt om haar middel. Ze kijkt zijn hand na, tot hij met zijn gezicht bij dat van haar is en ze over haar schouder zoenen. Karl vraagt wat ze van plan is. Hij ziet wat huid, de scherpe driehoek vanaf haar nek, en houdt zijn hand aan de ceintuur. Ze draait zich naar hem om en raakt hem aan. Ik zou onder de douche, zegt ze alsof het nieuws is. Ze wisselen tastend een blik uit. Een lange zoen en ze zegt, We kunnen wel samen? Ze zegt het met een melodietje dat er ook een grapje van maakt.

Hun badkamer bestaat uit twee even grote delen, gescheiden door klapdeuren. De cabine is even ruim als de andere helft. De eerste keer dat ze in dit huis vreeën was onder de douche, de ochtend na de verhuisdag. Om twee uur 's nachts waren ze hondsme nog net uitgekleeft boven op de deken in slaap gevallen. 's Ochtends zei Karl iets als, Zullen we die grote douche proberen? Er komt kort een beeld in hem naar boven: Zij boven op hem, steunend op zijn schouders; hij als een L op de vloer tegen de muur.

Vandaag draaide ze zich weer om, maar een halfjaar geleden dachten ze de meeste ochtenden nog samen. Als Anne dan ook met zin opstond, maakten ze elkaar vlug klaar onder de straal en zat hij in de trein met dat gevoel daar.

Anne laat alle deuren open, van de slaapkamer, van de badkamer, van de douche. Karl zoekt vlug nog schoon ondergoed, kleedt zich tot op zijn boxer uit en volgt haar.

Hand voor hand kamt ze haar haar nat, met het hoofd in de nek en de ogen dicht, alsof ze iets ruikt. Ze blaast water weg als ze hem hoort, Doe de deuren dicht, dan kan het lekker volstomen. Haar donkerblonde haar plakt bij elkaar, hij ziet even die halfnaakte actrice, in een zwembad. Ze roept naar de kant, You wanna come in? Anne gaat opzij en draait de douchekop met zich mee om hem erbij te laten.

Hij sluit net de cabinedeur als Anne de kop kantelt en de straal op zijn gezicht zet. Hij hapt vlug naar lucht buiten de stroom en draait zich dan met open armen naar het water. Anne maakt de slang daar los en gaat Karls lichaam langs, zijn borst, zijn rug, grondig, de straal is hard, dan zijn kont, zijn benen achter, zijn benen voor en iets hoger, Kijk uit daar! Er schiet een lach uit Anne. Nu jij mij, ze reikt hem de kop aan, met het handvat als dat van een schaar naar hem toe. Nu ik jou, oké, zegt Karl, Maar dan wel op een andere manier.

Hij bevestigt de douchekop weer boven hen, in het midden. Kom eens, zegt hij. Met zijn handen duwt hij haar tegen haar onderrug in zijn armen. Het water valt op hun hoofden en schouders en borst en sijpelt tussen hen door. Hij geeft haar iets meer van de straal en verspreidt warm water over haar rug, zij, billen. Hij masseert en zij verbergt haar gezicht tegen zijn borst. Karl probeert haar hoofd met zijn neus weer omhoog te duwen, Hé. Hij kust haar wang. Tussen zijn been en haar been voelt hij zichzelf stijf worden.

Als ze opkijkt, zoent hij haar meteen. Ze zegt iets, te zacht. Het vallende water en het weerkaatsen van haar stem maken haar moeilijk verstaanbaar. Hij brengt zijn oor naar haar mond, ze zegt het nog eens, net zo geknepen, een meisjesstem: Je wilt me *bliepen*? Geen 'doen'. Geen 'nemen' of 'neuken' - 'bliepen', alsof ze zichzelf censureert.

Ja? zegt hij, maar laat haar los. Geen reactie. Hier moeten zo weinig mogelijk woorden aan te pas komen. Hij begrijpt het, precies zoals ze van hem verwacht. Er gaat niets gebeuren. Weggepiept. Jij wilde nog met shampoo en zeep en zo? vraagt hij. Niet zo klein en stil doen, denkt hij, Kom op. Maar ze blijft stil en klein, en knikt. Tot zo dan, zegt hij en kust haar voorhoofd, opent en sluit de cabine.

Hij komt de badkamer uit met die bijna-stijve tussen het elastiek van zijn boxer. Hij snapt het. Als hij nu niet zo thuis was gekomen... ze voelt zich nu niet zo... et cetera, et cetera. Maar van rationaliseren komt hij niet klaar. Hij wrijft wat door de stof heen. Het is niet afgezwakt, dat warm-kokende, trillende gevoel in zijn lichaam. Dat meisje heeft hem opengedraaid. Hij doet de andere deur, naast de badkamer, open, naar het toilet. Daar hoort hij de douche nog steeds. Hij bedenkt een strakke buik, hij denkt aan heel stevig vasthouden, aan het zacht bijten, maar hij denkt vooral aan dat gevoel van *in* haar, iemand, zijn.

Hij komt, en daarna is alles wat broeide verdampt. Met twee lagen toiletpapier om zijn hand maakt hij alles schoon. Nu leeft hij weer in de wereld waarin ze straks gaan eten.

Beneden hoort Karl dat de douche wordt dichtgedraaid, zet het vuur lager en komt de keuken uit. Hij heeft zijn pyjamabroek aangedaan. Op de overloop, boven zijn hoofd, hoort hij haar zachte stappen. Karl? roept Anne het huis in. Ze hoeft zijn naam niet te gebruiken. Ze zijn alleen, ze zou wat-dan-ook kunnen roepen. Hij strekt zich over de leuning, Ja? Anne zet een stap naar de eerste tree. Ze kijken elkaar door het trapgat aan.

Idwer de la Parra *Gedichten*

Idwer de la Parra (1977) studeerde aan de AKI (vrije kunstacademie in Enschede) en aan de toneelschool in Maastricht. Daarna legde hij zich toe op biodynamische landbouw. Inmiddels is hij meer dan tien jaar werkzaam als kruidenteler en tuinman. Hij is geboren in Gorinchem. Dat is een mooie, beknopte biografie voor een debutant. Hij speelde een rol in de film *Zoenzucht* (2000).

‘Mijn dochter zien, dat gaat nu niet’, schrijft de la Parra in het gedicht ‘Grond’. ‘Kom terug - schilder mijn planken zwart,’ roept hij iemand toe, een geliefde, de lezer van deze korte en indringende gedichten, ‘schilder kieren dicht, het tochten zwart, / het raamkozijn en de weerspiegeling van mijn / gezicht - schilder dat, kom terug en schilder dat.’ Het is een daverend ritme dat De la Parra op de korte baan kracht bij zet, alsof hij een brommer opvoert en meteen bij de start op volle toeren rijdt. En toch wordt het allengs stiller in deze gedichten. ‘Van woorden kun je messen maken, / van lange stilte slijpend staal.’ De dichter schuilt met zijn zoon in het kerkportaal en bekijkt de regen, ziet een knotwilg in het veld. ‘Kom terug’ van Idwer de la Parra won in januari 2015 de eerste VondelCS poëzieprijs. *Revisor* brengt een nieuwe stem.

Grond

November ritselt waar de vogel zoekt.
Ook mijn geheugen blijft maar ritselen.
Mijn dochter zien, dat gaat nu niet.
Betegel dit mislukte broedgebied.

Het fluiten van de roodborst is gestopt.
De berkentak wordt zwart gelijk de kim.
Hier speelt de nacht het bed waar zij niet ligt.
Gooi deze grond met tegels dicht.

Kom terug

Daar waar het lampje brandt, planken kieren,
waar het kleed het tochten tegengaat, en waar
de geur van natte doek op kachelrand zich mengt

met zoet van melk waar schuim op staat - daar
zit de nacht in blik, in plooien van het tochtgordijn,
de nacht zweeft tussen kwasten, opgelost in terpentijn.

Kom terug - schilder mijn planken zwart, schilder
de schouw, de bint, het hout van de klok, het gewicht,
en ook de wijzers die als kettinghonden alert zijn op

je komst - schilder kieren dicht, het tochten zwart,
het raamkozijn en de weerspiegeling van mijn
gezicht - schilder dat, kom terug en schilder dat.

Met een verfijnd gevoel voor mot
haal ik haar aan en stoot ik af -
ik duw haar weg als zij me mist,

ze noemt me lief, maar meestal laf.
Van woorden kun je messen maken,
van lange stilte slijpend staal -

dan verschans ik me in een
torenhoog gebed dat uitzicht biedt
op nog een kans. Die schijn van

veiligheid belet de sloop van mijn
gevangenis - ik houd van haar,
omdat er nooit iets veranderd is

Den Haag, november
en kraaien. Gedachten vallen
in flarden van het hoge kerkdak
en waaien krassend over.
Mee te vliegen met de mensen -
ik heb ze jaren laten wachten.
Dacht mijn hart te kennen, stapelde
mijn wensen hoger dan de poppenkast
die ik verachtte. Ik heb gezworven,
gekte gekauwd als rijpe bramen.
Sloot me aan bij Titanen, op zoek
naar grenzen - sloot me soms
bij vrouwen aan en fiets nu samen
met een jongen door de stad.
'Begint te plenzen pa, we moeten
schuilen!' Zo houdt hij me tegen
en leidt me door een hek - zonder
vloek of amen in het kerkportaal
bekijken we de regen.

Een weids grasland, en ik zit op de rand -
vier elzen in het midden naast elkaar
verleiden met hun katjes maart.

De sneeuw verdween, het land is groen
en verderop ligt braak met kraaien
de grond te wachten op het zaad.

Vier hazen door het dolle heen veroveren
dit land, dit weidse land - 't is het veld
dat op me wacht. Hier op de rand,

je hoort machines in beweging komen,
kieviet, hazen, blote aarde - naast me
een wilgenknot in zijn verstarde staat.

Jan van Mersbergen *Station Zuid*

‘Meestal als hij met de trein gaat en als hij een blinde begeleidt dan kijkt hij uit het raam maar nu kijkt hij steeds naar deze Leo, met zijn stok en zijn bakkebaarden en zijn grote jas en zijn grote mond.’

In zijn *Opmerkingen over de kleuren* stelt Wittgenstein de volgende vraag: ‘Hoe kan het onzinnig zijn te zeggen: “Er zijn mensen die zien”, als het niet onzinnig is te zeggen: “Er zijn mensen die blind zijn”?’ Jan van Mersbergen stelt deze vraag in zijn verhaal ‘Station Zuid’ over een ziende en een blinde niet. Ook de hoofdpersonen stellen andere vragen. De ziende Peter vraagt zich af hoe de blinde Leo kan weten dat er een dubbeldekstrein het station binnenrijdt. De blinde Leo wil weten hoe het komt dat de ziende Peter op zijn negenenveertigste nog bij zijn moeder woont. Of ook niet. In feite wil de blinde Leo zich gewoon een paar uur amuseren met de blonde Angelique, en is de ziende Peter maar een extra stok om in Amsterdam te geraken. In ‘Station Zuid’ antwoordt Van Mersbergen op de vraag van Wittgenstein: ‘Er zijn mensen die zien, mensen die blind zijn en mensen die blond zijn, maar het zijn niet altijd de blinde die blind zijn.’

Peter staat in de hal te wachten, bij de roltrap naar perron 5b en 7b. Waar is toch perron zes? vraagt hij zich af. Ergens tussen die twee sporen? Onder het perron? Het is een raadsel.

Hij heeft een beker koffie gekocht, het dekseltje heeft hij in de prullenbak gegooid, nu kijkt hij naar de mensen die door de brede gang lopen, soms wel acht rijen dik, en drinkt langzaam. Hij ziet een man in een heel wijde broek, een meisje met een blauwe jas en blauw haar, precies hetzelfde blauw, en een vrouw met een klein hondje.

Hij is veel te vroeg. Hij drinkt de koffie en leunt tegen de houten wand die hier al een paar maanden staat, achter de wand werken ze aan het nieuwe station. Eerst zaten er kijkgaten, dan kon je volgen wat er achter de wand gebeurde, maar die gaten zijn er niet meer.

Peter kijkt naar de mensen die voorbijlopen en iets eten. Een kroket, een broodje nog half in een papieren zakje, een zak friet, broodjes van thuis meegenomen, een appel, nog een keer friet maar dan in een kartonnen bakje.

Op de monitoren verspringen de treinen en de vertrektijden, soms doemt een blauwe balk op, dat vindt hij het spannendst. Een trein heeft een kwartier vertraging. Ook kijkt hij steeds naar de klok.

Als hij al meer dan drie kwartier staat te wachten ziet hij de man aan komen lopen, een witte stok met rode streepjes in zijn hand, aan zijn zijde een man met een pet op zijn hoofd. Hij houdt de arm van de man vast, maar niet zoals vrouwen arm in arm lopen, of kinderen bij hun papa of mama, de blinde houdt zijn arm recht langs zijn lijf en de man met de pet raakt steeds zijn onderarm aan, dat is voldoende.

Hij wacht tot ze bij de roltrap zijn. Dan ziet de man met de pet hem. Hij zegt tegen de blinde: Daar is-ie, denk ik.

De blinde zegt: Peter?

Dat ben ik, zegt Peter. Hij komt los van de muur en schudt de blinde man de hand, hij moet zijn hand zelf zoeken, de stok zit in de weg.

Stond je hier al lang? vraagt de blinde. Ik ben trouwens Leo, zegt hij er meteen achteraan, en dit is mijn buurman. Hij kon me wel even brengen. Dat doet hij graag. Toch, ouwe?

De buurman knikt en Peter is stil. Het is te veel informatie. De buurman en Leo en die vraag en nog een vraag maar niet aan hem gericht.

Peter zegt: Ik was hier al vroeg.

Mooi, zegt de blinde. Ik hou van mensen die op tijd komen.

Hij houdt zijn stok iets vooruit, alsof hij de roltrap af wil, maar Peter heeft nog geen reactie gekregen en hij herhaalt: Ik was hier al eenenvijftig minuten.

Hoeveel? vraagt Leo. Hij lijkt Peter aan te kijken maar dat kan natuurlijk niet. Toch is zijn gezicht zijn richting uit gedraaid, zijn lijf in de richting van de roltrap.

Eenenvijftig minuten.

Dat hou je bij? vraagt Leo.

Om tien over half was ik al hier, zegt Peter. Ik ga soms al eerder weg van huis. Dan zit ik niet de hele tijd thuis.

Nee, dat is niks, zegt Leo. De hele dag thuis.

Peter zegt: Mijn moeder wil ook liever dat ik vaker wegga.

Je moeder?

De stem van Leo is anders nu, zijn schouders draaien iets opzij tot hij recht voor Peter staat. Peter zegt ja.

De buurman zegt: Ik ga maar eens terugrijden. Goeie reis en tot straks dan maar.

Bedankt hè, ouwe, zegt Leo en de buurman knikt nog een keer en vertrekt.

Peter kijkt de buurman na, hij heeft het gevoel dat hij dat moet doen omdat Leo dat niet kan. Mocht de man zich omdraaien, dan kan Peter zijn hand naar hem opsteken. Maar de buurman loopt gewoon door en verdwijnt.

Nou dan gaan we maar, zegt Leo. Is het deze trap?

Ja, zegt Peter. Ik heb de borden steeds in de gaten gehouden want soms verandert er weer iets en dan moet je naar een ander spoor.

Heel goed, zegt Leo.

Dus we kunnen hier naar beneden, zegt Peter. Leo laat zijn linkerhand iets van zijn lichaam vandaan hangen, Peter pakt zijn onderarm vast en gaat naast hem staan. Kom maar, zegt Peter zachtjes.

Huppekee, zegt Leo. On the road.

Peter wijst hem de roltrap, zegt erbij: Hier komt-ie. Hier is de leuning.

Leo tikt met zijn stok tegen het dichte metalen deel van de leuning. Gevonden, zegt hij. Hoppa.

Met zijn linkerhand neemt hij de stok over, met zijn rechter pakt hij de bewegende leuning en heel soepel doet hij een stap naar voren, de trede op. Zijn schoen tast de trede af en als de trede in de diepte zakt doet Leo een pasje naar achteren en

staat hij stevig op de roltrap, Peter naast hem.

Dat ging goed, zegt Peter. Hij is opgelucht maar ook is hij verbaasd. Deze Leo is heel handig.

Vaker gedaan, zegt Leo. Alsof hij aanvoelt wat Peter dacht. Leo zegt: Ik heb eigenlijk alleen hulp nodig bij de trein. Bij het instappen. Waar de deur is, dat is moeilijk te raden. Maar vaak zat gedaan.

Ze komen onder aan de roltrap, de leuning wordt weer vlak en precies op het juiste moment stapt Leo van de trede op het metalen plateau, het perron daarachter.

Deze kant op, zegt Peter, links.

Ze wachten op de trein. Er zijn niet veel andere mensen op het perron. Een man die een hamburger eet en een man die naar zijn telefoon kijkt. Op het bord staat de trein al aangekondigd, richting Schiphol. Nog twaalf minuten voor hij vertrekt.

Al snel komt de trein aanrijden. Leo zegt: Daar is-ie, volgens mij.

Ja, zegt Peter.

Hij begeleidt Leo naar de deur en als de deur opengaat laten ze eerst mensen uitstappen. Het is een flink opstapje, zegt Peter.

Komt goed hoor, vriend, zegt Leo.

Er komen geen mensen meer uit de trein. Leo voelt de treden met zijn stok, dan stapt hij in. Hij houdt zich vast aan de verticale buis van de deur. Boven of onder? zegt hij.

Hoe weet hij dat het een dubbeldekstrein is? Peter zegt: We kunnen het beste hier gaan zitten, op het balkon.

Dat is te koud, zegt Leo, en hij gaat al langs de wand in de richting van de trap, van de glazen klapdeur achter de trap.

Peter volgt hem. Leo daalt af en duwt de klapdeur open, hij beweegt heel soepel. De eerste bank achter de deur is vrij. Ga hier maar zitten, zegt Peter.

Leo zegt: Hier zijn niet vier plekken. Ik wil zo'n bank met vier plekken.

Dat is verderop, zegt Peter.

Ze vinden de banken en Leo gaat zitten, zet zijn stok naast zich tegen het raam. Peter tegenover hem. Het fluitje klinkt na een paar minuten en als de trein vertrekt zegt Leo: Nou Peter, vertel eens wat.

Wat bedoel je?

Gewoon over jezelf.

Peter is stil.

Leo zegt: Je zei dat je bij je moeder woont.

Ja bij mijn moeder, zegt Peter.

Woon jij al je hele leven bij je moeder? Of ben je ooit wel weg geweest?

Nooit, zegt Peter. Maar zij zegt dat het beter voor me zou zijn.

Wat? vraagt Leo.

Als ik op mezelf zou gaan wonen.

Dat is altijd beter, zegt Leo. Ik woon al vanaf mijn achttiende op mezelf. Of eigenlijk al twee jaar daarvoor want de jaren daarvoor woonde ik in een tehuis, vanwege mijn ogen, snap je?

Ja.

Dat was een leuke tijd. Moet je echt doen hoor. Een tehuis, een gemengd tehuis was het en die meiden daar begrepen dat hoe minder je ogen zijn, hoe beter je handen. Ik weet niet of dat echt zo is, maar ik sprak ze ook niet tegen.

Leo is even stil. Hij lijkt te denken, of te ruiken. Te voelen. Dan zegt hij: Hoe oud ben je, Peter?

Negenenveertig.

Jee jongen, zegt Leo. Negenenveertig. En nog thuis. Nou, jij liever dan ik.

Peter kijkt naar de gebouwen waar de trein langs rijdt. Loodsen, gebroken ruitjes, vrachtwagens. Daarna komt er een kanaal. Hij kent deze route. Hij kent de graffiti op de muren en de bomen langs het kanaal die allemaal een beetje schuin staan. Leo zit op

zijn gemak tegen het raampje aan. Peter denkt aan het huis van zijn moeder met de woonkamer en daarachter haar slaapkamer, en aan het einde van de gang, aan de achterkant van het huis, zijn kamer. Er staat een bed en een televisie. Boven zijn bed de boekenplanken, de onderste is bijna vol. De kledingkast tegenover het bed. Zijn moeder zocht een trui voor hem uit. Ze zei: Je moet wel netjes voor de dag komen als je die mensen gaat helpen. Maar nu heeft hij zijn jas nog aan en Leo ook.

De trein rijdt langs flats, langs hoge gebouwen, het voetbalstadion. Dan een stop en Leo zegt: Deze nog niet toch?

De volgende, zegt Peter.

De trein rijdt weer weg. Peter vraagt: Wat gaan we eigenlijk doen in Amsterdam? Gaan we ergens naartoe?

Ja, zegt Leo, naar het museum.

Peter reageert niet. Leo lacht. Naar het museum, zegt hij. Kijken naar kunst. Haha, buldert hij. En dan is hij stil en zegt hij zachtjes: Nee jongen, ik heb een afspraak.

Een afspraak?

Yep.

Peter zegt niks terug. Meestal als hij met de trein gaat en als hij een blinde begeleidt dan kijkt hij uit het raam maar nu kijkt hij steeds naar deze Leo, met zijn stok en zijn bakkebaarden en zijn grote jas en zijn grote mond.

Leo vraagt: Heb je dit al vaak gedaan? Zo met iemand mee.

Een paar keer.

Idee van je moeder? zegt Leo.

Samen, zegt Peter, idee van ons samen. Het leek haar goed dat ik iets ging doen.

Idee van haar dus, zegt Leo.

Een paar minuten later wordt er omgeroepen: Station Zuid, het volgende station is station Zuid.

Peter helpt Leo met uitstappen. Leo's stok tikt tegen de deur van de trein en daarna op de tegels van het perron. We zijn er,

zegt hij. Peter zegt dat de roltrap die en die kant op is, of wil je met de lift?

Roltrap is oké.

Ze lopen naar de trap, gaan de hoek om en Peter wijst hem de leuning en net zo soepel als bij het afdalen voor het vertrek gaat Leo nu weer naar beneden, naar de hal van het station. Peter ziet de poortjes en zegt: Je kunt daar uitchecken.

Leo zegt: Dat hoeft niet. Ik check nooit in.

Nooit? vraagt Peter.

Nee, ik zeg gewoon dat ik die rottige paaltjes niet kon vinden. Dat vinden ze wel best.

Maar ik kan alleen gratis reizen met jouw kaart mee, zegt Peter.

Ah, dus jij bent eigenlijk een zwartrijder, Peter.

Dat weet ik niet, zegt Peter.

Ze gaan het poortje door dat steeds open is en ze lopen de hal in.

Eens even kijken, zegt Leo. Hij blijft staan, Peter blijft ook staan, iets achter hem. Aan de andere kant van de hal is een Burger King en een boekwinkel. Ook is daar de ingang naar de metroperrons, met andere poortjes. Eens even kijken, zegt Leo weer. Het klinkt heel vreemd, een blinde die dat zegt, maar dan komt er een vrouw aangelopen, op flinke hakken, en ze zegt: Leo, daar ben je.

Natuurlijk, zegt Leo.

De vrouw lijkt hem de hand te gaan schudden maar Peter ziet haar dichterbij komen, heel langzaam, ze heeft zijn beide handen al vast en dan omhelst ze Leo en kust ze hem eerst op de ene wang en dan op de andere wang, en dan op zijn mond. Het smakt.

Mijn Angelique, zegt Leo.

Het is onduidelijk of hij dit tegen Peter zegt of tegen Angelique of zomaar voor zichzelf.

Dat ben ik helemaal, zegt ze.

Angelique is groot en blond. Ze draagt een leren jasje dat heel kort is, en een gebleekte spijkerbroek boven haar laarsjes. Angelique, denkt Peter. Hij blijft maar naar haar kijken. Ze heeft rode lippenstift op.

Angelique komt soms naar mij, zegt Leo, maar het leek me ook wel een keer leuk naar haar te gaan. Vandaar.

Peter knikt. Hij kijkt nog steeds naar haar mond en naar haar wangen en ogen en blonde haren.

Leo zegt: Nou, dan gaan we maar.

Angelique pakt zijn arm, heel anders dan hij de arm van Leo vastpakte. Ze zegt doei.

Peter staat daar in de hal en Leo draait zijn gezicht nog even in zijn richting en zegt: Wat zullen we afspreken?

Hoe bedoel je?

Ik had iets van vier uur in mijn hoofd. Is dat goed? Vier uur weer terug.

Peter zegt: Ik dacht dat we ergens heen zouden gaan.

Nou, zegt Leo, ik heb met Angelique afgesproken en we gaan lekker even knallen, dus of je daarbij wilt zijn, ik weet het niet.

Peter zegt niks.

En dat moet je eigenlijk ook even aan Angelique vragen, dat is wel zo netjes.

Vier uur, zegt Peter.

Yep, zegt Leo, vier uur ben ik weer hier. Dan gaan we weer terug.

Angelique zegt kom.

Misschien kun je de tram pakken, even de stad in. Kun je ook wat lol gaan maken.

Peter zegt misschien.

Ze pakt zijn arm iets steviger vast en ze doet al een stap in de richting van de uitgang.

Leo doet ook een stap en zegt: Om vier uur zie ik je hier, dan gaan we terug. En hij voegt eraan toe: Naar je moeder.

Ze lopen naar de uitgang.

Peter blijft achter in de hal van het station, eigenlijk meer een brede tunnel. Hij loopt de andere kant op, het station uit, maar als hij buitenkomt ziet hij alleen kantoorgebouwen en een leeg plein daarvoor. Hij loopt weer terug. Bij de boekwinkel bekijkt hij de kranten. Er komt warme lucht uit een rooster boven de ingang. Daarachter is een tafel met boeken. Hij bekijkt de omslagen en leest de titels. Het is lekker warm in de winkel maar toch voelt hij die warmte niet. Bij de tijdschriften pakt hij een automagazine. Hij bladert het door. Het duurt niet lang eer de man van de boekwinkel bij hem komt staan en zegt: Thuis lezen, vriend.

Peter legt het tijdschrift terug en gaat de boekwinkel uit. Er lopen minder mensen door de tunnel dan in Utrecht. Bij de Burger King zitten vier jonge jongens aan de tafel die middenin de zaak staat. Schooltassen op de vloer. Ze drinken cola. Peter blijft even in de ingang staan maar honger heeft hij niet en dorst ook niet. Hij heeft wel een droge keel, maar niet van de dorst. Hij heeft een paar euro in zijn portemonnee maar die wil hij liever niet uitgeven. Hij heeft al koffie gekocht. Hij rekende erop dat die ander hem iets zou geven. Die blinde.

Verderop is een kiosk maar die is heel klein en ook daar blijft Peter niet lang staan. Het meisje van de kiosk lacht vriendelijk naar hem, maar juist die lach duwt hem weer de hal in, naar de poortjes en de borden met de treintijden, de kaartautomaten. Bij een van de automaten drukt hij op het scherm, op de blauwe knop. Hij drukt een bestemming in en kijkt wat de rit kost. Hij zoekt de duurste bestemming. Hij probeert de verste reis te vinden.

Dan gaat hij naar de uitgang waar Leo en Angelique naartoe zijn gelopen. Hij gaat op een van de plantenbakken zitten. Voor de ingang zit een man op een kruk shag te roken. Hij houdt een krantje in zijn hand. Een dakloze, denkt Peter. De dakloze kijkt af en toe naar hem. Peter is de enige die hier ook buiten zit, die geen koffie bestelt bij Starbucks op de hoek en die niet haastig

de perrons opzoekt of de andere kant op loopt, naar een van de ingangen van de kantoorgebouwen.

Het duurt eindelijk, deze middag. In de verte ziet hij een bus rijden, over een verhoging, maar hij heeft geen kaart voor de tram of de bus, hij reisde met Leo mee en moet ook weer met Leo terug. Hij denkt eraan de vrijwilligerscentrale te bellen en zijn verhaal te vertellen, maar dat durft hij niet. Ze zullen zeggen: Dat staat in onze voorwaarden. Of: U maakt zelf de afspraken met degene die u begeleidt.

De dakloze knikt een paar keer naar hem. Peter knikt niet terug. Hij is geen dakloze.

Als op de grote klok die boven de ingang van station Zuid de grote wijzer naar de twaalf sluipt en de kleine naar de vier gaat Peter bij de ingang staan, op de uitkijk. Dan bedenkt hij dat Leo misschien van de andere kant komt en gaat hij in de hal staan, bij de poortjes. Om kwart over vier is Leo er nog niet en om half vijf ook niet, maar dan komt hij toch de brede gang in gelopen, met Angelique naast hem. Zij herkent hem en zegt: Daar staat Peter.

Leo's stok tikt tegen de tegels, en bijna tegen Peters schoen. Sorry, zegt Leo, sorry dat we wat later zijn. Wij hebben ons heel goed vermaakt, en jij ook.

Het is al half vijf geweest, zegt Peter. Je had vier uur gezegd.

Halen we die trein nog? zegt Leo.

Hij gaat om negen over half, zegt Peter. Eigenlijk wil hij iets anders zeggen.

Angelique zegt: Dat haal je wel.

Ze geeft Leo een kus op zijn mond. Dag schat, zegt ze. Ze legt twee handen aan weerskanten van zijn hoofd en kust hem nog een keer.

Tot snel, zegt Leo.

Tot snel, moppie, zegt Angelique. En tegen Peter zegt ze: Bedankt hè, Peter.

Ze loopt naar de uitgang. Het lijkt alsof Leo haar nakijkt. Hij zegt: Mooi is ze hè?

Peter knikt.

Of vind je van niet?

Jawel, zegt Peter.

Nou, zegt Leo, op naar die verrotte trein dan maar.

Peter pakt de arm die Leo naast zich houdt. Samen naderen ze de poortjes en Peter zegt: Wil je nu wel inchecken?

Ben je gek, zegt Leo. Ik heb net een fortuin uitgegeven.

Peter zegt: Ik heb liever dat je incheckt. Anders heb ik geen meereiskaartje.

Meereizen m'n reet, zegt Leo. Je reist toch mee, daar heb je je voor opgegeven. Dus.

Peter wil nogmaals zeggen dat hij liever met een kaartje meereist, met hem mee, maar Leo tikt met de stok tegen het poortje. Sesam open u, zegt hij. De stok danst in het poortje, heel fel, juist bij het poortje dat steeds open is.

Naast hem passeert een jongen het andere poortje. Hij houdt zijn kaart voor de rode stip en er klinkt een bliep en Leo zegt: Dat klinkt goed, toch?

Peter laat de arm van Leo los. Leo stapt het poortje door en Peter gaat weer naast hem lopen, tegen zijn arm aan.

Welk perron? vraagt Leo.

Perron één, zegt Peter.

Ze gaan de roltrap op, hetzelfde patroon als op de heenreis. Het tasten en de stok en Leo die de leuning en de trap begrijpt, het tempo en de beweging.

De trein komt precies op tijd, iets wat Peter goeddoet. Dat is tenminste nog iets wat te vertrouwen is.

Ze stappen in en Leo gaat meteen op het balkon op de bank zitten naast de wc-deur. Er zijn maar twee plaatsen op dit smalle stuk en hij zet zijn stok voor de andere stoel. Even bijkomen hoor, zegt hij. Hij legt zijn hoofd in zijn nek.

Peter blijft op het balkon staan. Hij durft niet beneden of

boven in de coupé te gaan zitten. Als ze de Bijlmer gepasseerd zijn gaat hij op de kromme stang van de deur zitten en kijkt hij naar Leo. Hij lijkt te slapen. Moet ik hem straks wakker maken? denkt Peter. Wat als hij niet wakker wordt? Dan zijn we misschien te laat met uitstappen.

Dan wordt er omgeroepen: Utrecht. We naderen station Utrecht. Leo laat zijn hoofd in zijn nek liggen, een beetje schuin tegen de wand en het kleine raampje. Hij krabt aan zijn ballen. De stok valt opzij, tegen de wc-deur aan. Peter raapt de stok op en zegt: We moeten uitstappen.

Leo mompelt iets.

Leo? zegt Peter.

Weer krabt Leo aan zijn ballen. Dan steekt hij zijn hand uit en Peter begrijpt dat hij de stok wil aanpakken. Hij geeft hem de stok. Leo staat heel langzaam op en zegt: Die Angelique is echt een beest. Mijn god.

Peter staat al bij de deur. Hij wacht tot Leo bij hem staat en dan komt de trein sissend en piepend bij het perron tot stilstand en drukt iemand anders op de gele knop van de deur, een vrouw die op de tweede trede van het trappetje staat. De deur gaat met een klap open, alsof het rubber van de strips aan elkaar vastzat.

Klap.

Peter neemt weer de arm van Leo en helpt hem bij het uitstappen.

Jerry Hormone *Daniël*

Jerry Hormone (1982) speelt en speelde in bands als The Apers, Anne Frank Zappa en The Windowsill. Onder het pseudoniem Jeroen Aalbers schreef hij de meer dan honderd titels tellende kinderboekenserie *Borre*, die onder andere in het Chinees en het Koreaans vertaald is. Nu werkt hij voor Atlas Contact aan zijn debuut *Verhalenbundels verkopen niet, een roman*, runt literair tijdschrift *Strak* en presenteert het kookprogramma *Snekken met Sjer*. Jerry Hormone woont in Rotterdam, samen met schrijver Elfie Tromp en hun naakthond Chin-Chin.

Voor dit nummer van de *Revisor* presenteert Hormone een jongen die Daniël heet. Hij wordt iedere dag met de bus opgehaald om naar school te gaan, en aan het einde van de dag weer naar huis gebracht. Dat busje maakt onderscheid. Gewone kinderen gaan lopend naar een school in de buurt of in het dorp, kinderen die speciaal onderwijs nodig hebben worden opgehaald, vooral in landelijke gebieden is maar één school voor speciaal onderwijs in een enorm gebied.

Daniël lijkt anders dan de kinderen die hij zelf beschrijft, wijzer en niet helemaal maf, maar dan komt hij thuis en praten zijn ouders met hem, via poppen. Daniël communiceert via die poppen. Samen hebben ze een middel gevonden om de angsten van de jongen de baas te kunnen zijn. De poppen werken beeldend en juist door die poppen weet Jerry Hormone de jongen, die zelf het verhaal vertelt, neer te zetten als een aandoenlijk maar ook schrijnend mens. Dan beschrijft hij niet anderen, dan zit hij volledig in het gesprek met de poppen waar zijn ouders zich achter verschuilen of waarmee zijn ouders juist contact met hem kunnen maken. Door die poppen wordt Daniël een beetje normaal.

‘Ha die Daniël,’ zegt Jack. ‘Heb je een leuke dag gehad?’ Zijn stem gaat omhoog. Zijn ogen worden groot. Er verschijnen rimpels in zijn voorhoofd.

‘Weet ik niet,’ zeg ik. Ik trek de schuifdeur van het busje achter me dicht. Een rommelend geluid met aan het eind een harde knal. Onprettig.

‘Heb je je gordel om?’ vraagt Jack.

Ik doe mijn gordel om. Een schone, droge klik. Prettig.

Jack geeft gas. Nog drie scholen. Nog vier kinderen. Een voor een worden we thuis afgezet. Ik als laatste. Ik word altijd

als eerste opgehaald en als laatste weer afgezet. Heen en terug.

‘Als je je verveelt, achterin liggen Donald Duckies, hè?’

‘Ja,’ zeg ik. Maar ik pak geen Donald Duckie.

‘Heb je vandaag geschiedenis gehad?’ vraagt Jack.

‘Ja,’ zeg ik.

‘Van meester Bas?’ vraagt hij.

‘Ja,’ zeg ik.

‘Vind je geschiedenis leuk?’

‘Nee.’

‘Kan meester Bas niet mooi vertellen dan?’

De stem van meester Bas is niet onprettig. Laag en regelmatig. En zijn g's klinken niet als papier dat scheurt. Daar heb ik een hekel aan. Maar wat meester Bas vertelt, vind ik niet mooi en ook niet lelijk.

‘Weet ik niet,’ zeg ik.

‘Jij doet liever rekenen, he?’ Jacks stem gaat omhoog bij ‘hè’, maar is het een vraag?

Ik pak nu toch maar een Donald Duck van de stapel. Sla die open en kijk zwijgend naar een pagina.

Waarom kan Mickey praten? En waarom Pluto niet? En hoe komt een hond kleiner dan een muis? En hoeveel kleiner dan een muis zijn Knabbel en Babbel wel niet? En waarom kunnen zij weer wel praten? Allemaal vragen. Maar Jack vraagt niets meer.

Een school. Jack parkeert het busje bij het plein. Thijs staat al te wachten. Thijs heeft witte krullen en hij stinkt. Hij schuift de deur open.

‘Ha die Thijs,’ zegt Jack. ‘Heb je een leuke dag gehad?’

‘Ja!’ roept Thijs. Zijn stem hard en dof. Hij praat als een dove. Maar dat is hij niet. Hij knalt de schuifdeur dicht. Veel onprettiger nog dan ik het doe.

Jack vraagt Thijs of hij zijn gordel om heeft. ‘Ja,’ zegt-ie.

Ik kijk op van mijn Donald Duck. Thijs heeft zijn gordel niet om. Doet zijn gordel ook niet om. Waarom ja zeggen als het nee is?

‘Even je gordel omdoen, Thijs,’ zegt Jack.

‘Ja!’

Thijs doet zijn gordel om. De schone, droge klik. Jack geeft gas.

Jack heeft wel eens verteld dat hij al meer dan twintig jaar kinderen rijdt. En zelf heeft hij ook kinderen. Maar zij gingen op de fiets naar de basisschool. En met de streekbus naar de middelbare. Nu wonen ze alle vier in de stad. Je hebt er niks aan. Toch onthoud je het.

Volgende school. Jasper en Gino stappen in. Jasper heeft tics en Gino is zwart.

‘Leuke dag gehad, jongens?’

‘Ja ja ja,’ doet Jasper en hij schudt z’n kop op en neer. Zijn bril zit met een elastiek aan zijn hoofd vast.

‘Was oké, Jack, was oké,’ zegt Gino. Hij doet zijn gordel om. Prettig.

‘Ja ja,’ Jasper trekt met zijn schouders. Zijn armen zwaaien.

‘Au!’ schreeuwt Thijs. ‘Jack, Jasper slaat me!’

‘Dat ging vast per ongeluk,’ zegt Jack.

‘Maar het doet wel pijn!’

‘Sorry sorry sorry,’ doet Jasper. De klemtoon telkens op de tweede lettergreep. Het klinkt als het baken van een ezel. Hij pakt zijn eigen armen vast en drukt ze tegen zijn schokkende lichaam.

‘Help Jasper maar even met het vastmaken van zijn gordel.’

‘Is oké, Jack, is oké,’ zegt Gino. Hij klikt de gesp van Jaspers gordel vast. Fijn.

Jack geeft gas.

‘Mag ik een Donald Duck Duck Duck Duck Duck?’ vraagt Jasper als hij wat minder schudt.

Ik geef hem er een.

‘Mag ik er ook een?’ vraagt Thijs. Hij pakt er een van me aan en begint plaatjes te kijken. Lezen kan hij niet.

‘Wil jij geen Donald Duckie?’ vraagt Jack. Hij heeft het tegen Gino.

‘Nee, is oké, Jack, is oké.’

‘Heb je deze allemaal al uit?’

‘Nee, ik vind Donald Duck gewoon een beetje kinderachtig, Jack.’

‘O,’ zegt Jack. ‘Zal ik morgen iets anders te lezen voor je meebrengen?’

‘De Playboy zou tof zijn, Jack.’

Pleeboy. Zo noemt m'n moeder de toiletborstel wel eens. Ik geloof dat ze het een grappig woord vindt.

‘De Playboy?’ Jacks stem schiet omhoog.

‘Ja, de Playboy, Jack. Maar als je die niet hebt, is dat oké, hoor, Jack. Dan neem ik er wel een paar van m'n stiefvader mee.’

‘Dat lijkt me niet zo'n goed idee, Gino.’

‘O, oké, Jack, oké.’ Even is hij stil. ‘M'n stiefvader heeft ook Hustler,’ zegt hij dan. ‘Daarin zie je ze ook neuken en pijpen en zo.’

‘Eh, Gino...’

‘Neuken?’ zegt Thijs. ‘Pijpen?’ Hij klinkt als een stofzuiger met een prop in de zuigmond. Plots en schril. Je wil hem zo snel mogelijk uitzetten.

‘Ja, en beffen,’ zegt Gino. ‘Dan likken ze aan de kut. Echt vies. Behalve als de ene vrouw het bij de andere doet, dan vind ik het wel tof.’

‘Gatver gatver gatver,’ blaft Jasper.

Thijs' mond wordt nat. Een druppel kwijl loopt over zijn kin.

‘Ik heb liever niet dat je over zulke dingen in de bus praat, Gino,’ zegt Jack.

‘Is oké, Jack, sorry, is oké.’

Ik kijk naar buiten. Akkers. Sloten. Dijken. Hier en daar een huis. Beffen. Ik heb er nooit eerder van gehoord. Was er zelf nooit opgekomen.

Laatste school. Liesje stapt in.

‘Hoi Liesje,’ zegt Jack. ‘Was het leuk op school?’

‘Hoi Jack,’ zegt Liesje. ‘Heel leuk!’

Liesje praat altijd hoog. Haar mondhoeken zijn ook altijd hoog. En ze ruikt altijd naar plas.

‘Heb je je gordel om?’

‘Ja!’

Ze heeft de gesp al vastgeklikt. Ik ben vergeten te luisteren.

Jack geeft gas.

‘Wil je een Donald Duckie?’ vraagt Thijs aan Liesje.

‘Ja!’

Thijs gaat over me heen hangen. Pakt er een van de stapel. Geeft het blad door naar achter.

‘Dank je!’

Thijs draait zich om in zijn stoel. Perst zijn dikke gezicht tussen twee hoofdsteunen.

‘Hé, Liesje,’ hoor ik hem fluisteren. Ik hoor het spuug in zijn mond. Ik kan het niet zien, maar er vliegen zeker weten spetters uit zijn mond.

‘Ja?’ zegt Liesje luid.

‘Ben jij wel eens gebeft?’

‘Ge-wat?!’

‘Thijs, ga eens recht zitten,’ zegt Jack. Stem en wenkbrauwen weer omlaag.

‘Gebeft,’ hijgt Thijs in Liesjes gezicht. ‘Je kut gelikt.’

‘Haha, daar kan ik toch niet bij!’ Liesje lacht alsof ze gekieteld wordt. De lucht piept in haar longen. Ik krijg het er benauwd van.

‘Thijs! Recht zitten! Nu!’

‘Ik wil het wel voor je doen,’ zegt Thijs nog snel voor hij zich omdraait.

Eerste huis. Dat van Gino.

‘Tot morgen, Gino,’ zegt Jack.

‘Is oké, Jack, tot morgen.’

‘Doei!’ roept Liesje.

‘Tot morgen morgen morgen,’ doet Jasper.

Thijs zegt niets. Zijn mond hangt open en hij kwijlt.

‘Tot morgen,’ zeg ik.

Schuifdeur dicht. Onprettig. Jack geeft gas.

Een dorp verder. Volgende huis. Dat van Jasper. Zijn moeder staat al op de oprit te wachten. Zij heeft geen tics. Ze trekt de schuifdeur open.

‘Hallo, Jack!’ zegt ze. ‘Hallo, jongens!’

Jasper prutst met trillende handen aan de gesp van zijn gordel. Zo staan we altijd lang stil bij Jasper. Maar we moeten geduld hebben. Jasper moet het zelf doen, vindt zijn moeder. De gordel klikt los. Eindelijk.

‘Tot morgen, Jasper.’

‘Tot morgen morgen.’

‘Doei!’

Thijs slikt. Ik hoor hem slikken. Ik voel het achter in m'n eigen keel.

Ik zeg: ‘Tot morgen.’

Deur dicht. Gas.

Weer een dorp verder. Liesje moet eruit.

‘Tot morgen, Liesje,’ zegt Jack.

‘Tot morgen, Jack,’ zegt Liesje.

‘Ik ga er hier ook uit,’ zegt Thijs.

‘O?’ zegt Jack.

‘Ja, ik ga bij Liesje spelen.’

‘Hé, wat leuk!’ zegt Liesje.

‘Maar daar hebben je ouders me niets over gezegd.’

‘We hebben het ook pas net verzonnen, hè Liesje?’

Liesje knikt heftig.

‘En ik woon toch vlakbij,’ zegt Thijs.

‘Als je ouders er niet van weten, zal ik je toch gewoon thuis af moeten zetten, Thijs. Zo zijn de regels.’

‘Ja, maar...’

‘Nee.’ Laag en kort. Dan weer hoger: ‘Tot morgen, Liesje.’

‘Tot morgen, Jack.’

Thijs slaat zijn armen over elkaar, trekt zijn mondhoeken naar beneden, kijkt recht voor zich uit, zegt niets.

‘Tot morgen,’ zeg ik.

Drie straten verder stapt Thijs uit.

Nu zit ik weer alleen met Jack in de bus. De truc met het Donald Duckie werkt. Zolang ik af en toe een bladzijde omsla, hoef ik niet te praten. Tot we bij me thuis voor de deur stoppen.

‘Tot morgen, Daniël.’

‘Tot morgen.’

Deur dicht. Buiten klinkt het anders dan binnen. Minder onprettig maar toch niet prettig. Gas.

Ik loop over de grindtegels naar de voordeur, pak de sleutel uit mijn broekzak, ga binnen, sluit de deur achter me. Ik hang mijn jas aan de kapstok. Pak mijn sokpop uit het mandje dat op het kastje naast de kapstok staat. De sokpop heeft blauwe ogen, net als ik, en sprieten gele wol op zijn kop, net mijn blonde haren. Ik schuif de sok over mijn hand.

‘Daniël, ben jij dat?’ hoor ik van boven. Het is mijn moeder. Ze komt de trap af. Trekt een sokpop, met net als zichzelf groene ogen en rode krullen, uit de kontzak van haar spijkerbroek. Schuift hem over haar hand.

‘Hallo, Daniël.’ De mond van haar sokpop gaat op en neer.

‘Hallo, mama.’ Doet mijn sokpop.

‘We eten pas om half zeven. Papa is later vandaag.’

Ik had al gezien dat mijn vader nog niet thuis is. Zijn sokpop ligt nog in het mandje.

Ik ga de trap op naar mijn kamer. Ik ga op mijn bureaustoel zitten. Ik kijk naar de kale, witte muur voor me. Ik probeer aan niks te denken. Ik denk aan beffen. Ik weet zeker dat mijn vader nog nooit de kut van mijn moeder heeft gelikt. Denk ik.

Tot mijn moeder me voor het eten roept, denk ik er bijna niet meer aan.

Mijn vader zit al aan tafel. Voor hem een bord met doperwt-

jes en worteltjes uit blik, aardappelpuree uit een zakje en vissticks. In zijn rechterhand een vork.

‘Hallo, Daniël,’ zegt de sokpop aan zijn linkerhand. Kaal met enkel wat grijze draadjes aan de slapen. Net als hijzelf.

‘Hallo, papa.’

Ik ga zitten. Mijn moeder komt uit de keuken. In een hand en de mond van haar sokpop nog twee borden. Ze zet ze op tafel. Gaat zitten. Prikt een worteltje aan haar vork. Stopt het in haar mond.

Ik kijk naar mijn vader. Die heeft ook een mond. Hij steekt er een grote hap aardappelpuree in. Witte klodders in zijn mondhoeken. Dan een halve visstick. Zijn roze lippen glimmen van het vet.

Ik denk weer aan beffen. Ik word misselijk. Ik moet aan iets anders denken.

‘Heb je geen honger?’ vraagt de sokpop van mijn moeder.

‘Nee,’ zeg ik zonder mijn hand te laten praten.

‘Maar worteltjes met doperwtjes is toch je lievelings?’

Ik kijk naar de mond van mijn vader. Nat, glimmend en roze. Met witte prut in de hoeken. Met gele tanden en kiezen die groene doperwtjes en oranje worteltjes tot bruine stront malen.

Ik moet zeker weten dat het niet zo is.

‘Papa?’

Mijn vader reageert niet.

‘Papa?’

‘Gebruik je pop, Daniël,’ zegt mijn moeder.

Ik laat mijn sok praten: ‘Papa?’

‘Ja, Daniël?’ zegt de sokpop van mijn vader terug.

Ik kijk naar hem. Hij kijkt niet naar mij, maar naar mijn pop.

‘Ja, Daniël?’

Een paarse tong komt naar buiten. Gaat langs de roze lippen. Belletjes in doorzichtig spuug.

Ik kan het niet langer tegenhouden. Het gaat over mijn kle-

ren. Over mijn eten. Over de tafel. Over de sok aan mijn hand.

Mijn moeder staat zwijgend op om een doekje uit de keuken te halen. Mijn vader steekt een hap aardappelpuree in zijn mond.

Jori Stam *Rhodos.jpeg*

Jori Stam (1987) behoeft introductie. Zijn verhalen werden genomineerd voor de VPRO Bagagedrager en de Opium verhalenwedstrijd. In de zomer verschijnt zijn debuut *Een volstrekt nutteloos mens*. 'Rhodos.jpeg' laat zien wat hij kan. Een man en een vrouw carpoolen, ze zijn niets van elkaar. Althans, hij niets van haar. Collega's, maar op totaal andere afdelingen, er is leeftijdsverschil, je zou je kunnen voorstellen dat ze hem voutsvoyeerde. Hij stelt zich iets anders voor, met haar.

'Door zijn autoraam ziet hij hoe Machteld om zich heen kijkt, zijn auto herkent en zijn kant op loopt. Ze stapt in. Ze heeft een andere jas aan dan normaal. Rood, gedetailleerd.' Stam maakt zichtbaar dat er niets anders is, zijn dialogen eindigen nogal eens met 'stilte', en dat zou ook als samenvatting kunnen dienen.

'Rhodos.jpeg' gaat over het onvervulde, de droevigheid als een vlek waar je in wrijft, en toch lijkt deze man onverstoortbaar, routineus in zijn ongeluk.

Hij parkeert zijn auto voor de personeelsingang van het gebouw en luistert naar de regen die op de voorruit en het dak tikt. Al jaren geen echte winter meer gehad. Alleen een gure verlenging van de herfst met meer kou en wind. Geen decemberdagen als vroeger waarin hij na het ontbijt verse sneeuw van de oprijlaan ruimde. Verzuurde armen en rode wangen - koffie in een thermoskan.

Zijn vorige auto maakte nog kabaal als je het gaspedaal stevig indrukte. De elektrische motor van zijn compacte nieuwe auto maakt bij het optrekken enkel een zacht, suizend geluid. Een veredelde botsauto die nog overstemd zou worden door een kruimeldief. Zijn vrouw wilde dat hij zijn auto inruilde voor het zuinige, milieubewuste model. 'De auto slurpt benzine en is niet praktisch,' had ze gezegd. Zijn vrouw heeft geen rijbewijs.

Hij mist de geur van benzine op tankstations. Het kleine spel dat hij speelde om op een rond bedrag uit te komen tijdens het vullen van zijn tank. De elektrische auto wordt geladen met iets wat ontastbaar en onzichtbaar is. Een rood licht dat op groen springt als de auto zogenaamd gevuld is - alsof er in de tussentijd geen proces heeft plaatsgevonden.

Er wordt op het raam geklopt. Hij haalt de centrale deurvergrendeling van het slot en opent met uitgestrekte arm het portier. Ze gaat zitten en blaast lucht in haar dichtgevouwen handen - wrijft ze daarna snel heen en weer. In haar wimpers hangen regendruppeltjes.

‘Sorry dat ik zo laat ben.’

‘Dat is niet erg.’ Hij drukt op de knop om de motor te starten. Het blijft stil, alsof de knop nergens mee in verbinding staat.

‘Nu missen we vast de trein.’

Hij wil iets zeggen. Dat hij harder zal gaan rijden of een kortere route kent. Maar hij wil geen boete riskeren en een andere weg kent hij helemaal niet. En daarom zwijgt hij, zoals hij zo vaak doet als ze iets anders doet dan het stellen van een vraag.

Hij pikt Machteld iedere woensdag-, donderdag-, en vrijdagochtend op bij het treinstation van Anna Paulowna. In de namiddag zet hij haar weer af. Ze pakt de trein naar Alkmaar van 17.23 op spoor twee. Ze werken bij hetzelfde bedrijf, maar op andere afdelingen. Hij op de negende verdieping, gezichtsloos op een enorme afdeling van een klantcontactcentrum, zij in de keuken van het bedrijfsrestaurant. Hij neemt altijd brood in een trommel mee van huis - het restaurant is veel te duur.

Hij heeft uitgerekend hoeveel tijd ze inmiddels met elkaar in zijn auto hebben doorgebracht. Drie dagen per week een rit van ongeveer tien minuten, bijna een jaar lang: toch al gauw vijftig aaneengesloten uren. Hoeveel is hij in die tijd van haar te weten gekomen? Haar leeftijd, dat ze in Alkmaar woont en hoe haar parfum ruikt (vanille, zoet). Hij weet hoe ze eruitziet zonder make-up, omdat ze zich een keer had verslapen en zich in de auto moest opmaken. Dat ze Internationale betrekkingen studeert. Thuis heeft hij op internet die term nagezocht in de hoop erover mee te kunnen praten. Om te kunnen zeggen: ‘Heb je toevallig ook het werk van Kenneth N. Waltz gelezen

over het neorealisme?' Of: 'Vind jij ook dat het neoliberal institutionalisme van Keohane te dicht tegen het realisme aan leunt?' Maar de ritten van en naar het treinstation zijn te kort om zo'n gesprek te kunnen beginnen. Het gaat over de werkdag, het weer - iets wat op de voorpagina van de kranten staat of wat er de vorige avond op televisie was.

'Zo. Hoe gaat het?' vraagt ze.

'In orde.' Meteen heeft hij spijt van zijn woordkeuze. Alsof hij een leidinggevende is die haar werk beoordeelt.

Ze rijden een paar minuten op de kale weg van het industrieterrein. Hij ziet haar kijken naar de verschillende gebouwen langs de weg. Ze pakt haar mobiele telefoon. Hij hoopt dat dit haar rustmomenten zijn voor en na de drukke werkdagen. Dat ze uitkijkt naar zijn gezelschap, de muziek op de radio en de korte, ongevaarlijke gesprekken.

Op het parkeerterrein van het station vraagt ze: 'Ga je nog wat leuks doen dit weekend?'

'Ik ga morgen naar een concert in Carré.' Een leugen - hij gaat nooit naar Carré.

'Wat leuk. Van wie?'

'Tommy Emmanuel, een bekende gitaarspeler uit Australië. Ik luister daar heel vaak naar.'

'Met wie ga je?'

'Een vriendengroep uit mijn studententijd. We gaan elke maand naar een concert. Daarvoor eten we wat in een goed restaurant, meestal wordt het laat. Soms gaan we bij iemand thuis tot diep in de nacht poken.'

Na een korte pauze vraagt hij: 'Wat ga jij dit weekend doen?'

'Ik ga met twee vriendinnen naar Milaan. Lekker shoppen.'

Stilte. Hij weet niet goed wat hij met zijn handen moet doen: op het stuur leggen of in zijn schoot laten rusten. Ze opent het portier, regen waait de auto in. Als ze buiten staat, buigt ze voorover en zegt ze: 'Veel plezier morgenavond. Tot volgende week dan maar weer.'

* * *

Op de parkeerplaats achter een McDonald's belt hij zijn vrouw.

‘Ik moet overwerken, ik ben later thuis dan verwacht.’

‘Hoe laat?’ De stem aan de telefoon klinkt alsof ze die dag al duizend keer hetzelfde gesprek heeft gevoerd.

‘Dat weet ik niet. Ik denk half acht. Acht uur misschien.’

‘Half acht of acht uur? Ik moet rekening houden met het eten.’

‘Eet maar alvast, ik warm het wel op in de magnetron.’

Geen antwoord. Een zucht.

‘Ik zie je wel verschijnen,’ zegt ze dan. De verbinding verbreekt.

Hij neemt een hap van zijn hamburger. Het vlees is droog, de augurken te zuur. Hij propt een paar slappe frietjes in zijn mond, spoelt daarna de zoute smaak weg met een bananenmilkshake. Stekende pijn achter zijn slapen door de stroom van het ijsmengsel. De synthetische bananensmaak lijkt op het fluoridemengsel dat hij vroeger in schuimen bitjes bij de tandarts kreeg.

Toen hij de hamburger bestelde, zag hij hoe een keukenmedewerker zonder handschoenen de sla en tomaat boven op de hamburgers legde. Hij wilde er wat van zeggen tegen de kassabediende - naar de manager vragen en deze in zijn kantoor uitleggen waarom het werken zonder handschoenen in de keuken zeer onhygiënisch is. Dat er op iedere hand poepbacteriën zitten en dat je daar heel ziek van kunt worden. Maar hij zweeg. Zocht oogcontact met de medewerker, alsof zijn afkeurende blik hem tot de orde zou roepen.

* * *

Hij kijkt in de magnetron. Een stuk kipfilet, een handvol kapot gekookte sperziebonen en daarnaast een vreemde gele prut. Hij

wordt misselijk van de geur. Op het aanrecht staat een lege pot Aardappel Anders. 'Vernieuwd recept. Nu nog lekkerder.' Hij sluit het deurtje van de magnetron en loopt naar de woonkamer.

Ze ligt op de bank. 'Moet je niet eten?' vraagt ze. Haar blik blijft gericht op de televisie. Er staan twee halve-literblikken bier op de tafel - het goedkoopste merk.

Hij gaat zitten op een stoel naast de bank.

'Ik heb geen honger,' zegt hij pas veel later.

'Dan heb ik voor niets gekookt voor twee.'

Op de televisie is een praatprogramma aan de gang. Een bekende televisiepresentatrice vertelt over een servies dat ze heeft ontworpen. Close-ups van het soepbord in haar handen verraden haar ware leeftijd. Pigmentvlekken op tengere handen.

'Ik ben misselijk,' zegt hij.

'Dan moet je cola drinken.'

'We hebben geen cola in huis.'

Stilte.

* * *

Hij trekt zich af in de badkamer voordat hij gaat slapen. De kraan staat een beetje open om het geluid dat hij maakt te maskeren. Op de rand van de wasbak ligt zijn mobiele telefoon, op het scherm een foto van Machteld in bikini. Hij vond de foto maanden geleden op haar Facebookprofiel in het vakantiealbum 'Rhodos 2010'. Op elke foto staan giechelende meiden die gaandeweg het album steeds bruinere gezichten krijgen. Ouzo, wijn, strand en zwembad - gespierde jongens met stekeltjeshaar.

Op de foto leunt Machteld met haar grote borsten over de rand van een zwembad. Haar bikini is een paar maten te klein, een deel van haar kont steekt boven het water uit. Hij sluit zijn ogen en fantaseert hoe Machteld in zijn auto stapt en zonder

wat te zeggen op hem gaat zitten. Hoe ze haar rok omhoog trekt, slipje opzij schuift en hem bij haar naar binnen duwt. Soms opent hij zijn ogen en kijkt hij even naar de foto, drukt met zijn vinger op het beeldscherm om het display te activeren. Dan komt hij klaar en wast hij zijn handen.

Hij draait zich om. Op de muur ziet hij gekleurde potloodstrepen met daarnaast verschillende data en lengtematen. Hier en daar vrolijke stickers van een glimlachende rups die een duim omhoog steekt. 13 januari 2010 - 127 cm. 9 mei 2010 - 129,5 cm. Een stuk daarboven: 20 augustus 2011 - 138 cm. De laatste opgeschreven lengte is genoteerd op 14 september 2011: 142 centimeter. Boven die datum niets anders dan de leegte van de muur.

* * *

Het is half een in de middag als zijn vrouw de keuken binnen komt lopen. Ze draagt dezelfde kleren als de avond daarvoor: joggingbroek, een oud T-shirt en dikke sokken.

‘Is er nog heet water,’ vraagt ze.

‘Ik heb koffie gedronken.’

Ze zucht - vult de waterkoker en hangt een theezakje in een grote mok. Ze gaat zitten op de bank. Kijkt om zich heen, krabt even in haar haren.

Even later zegt hij: ‘Je theewater is klaar.’

‘Dat kan niet. Ik heb het net pas aangezet.’

‘Ik hoorde het knopje klikken.’

Ze loopt naar de keuken en schenkt theewater in haar kopje. Hij neemt een hap van zijn brood.

‘We moeten naar de Intratuin vandaag,’ zegt hij dan.

‘Waarom?’

‘De grasmaaier is stuk. Dat heb ik je verteld.’

‘Nee, dat heb je niet.’

‘Ik heb je eergisteren een berichtje gestuurd dat we dit

weekend naar de Intratuin moeten.' Hij pakt zijn telefoon om het berichtje op te zoeken, maar kan het niet vinden.

'Heb jij dat ding stukgemaakt?'

'Slijtage.'

Mompelend herhaalt ze zijn antwoord en gaat dan weer zitten op de bank. Ze zet de televisie aan - het Nederlands Kampioenschap schaatsen in Heerenveen. Nog voordat hij kan zeggen dat hij naar de wedstrijd wil kijken, schakelt ze over naar een herhaling van een Amerikaanse sitcom op een commerciële omroep. Een lachbandsalvo vult de huiskamer. Ze legt de afstandsbediening op de tafel en neemt een slok van haar thee.

* * *

Door zijn autoraam ziet hij hoe Machteld om zich heen kijkt, zijn auto herkent en zijn kant op loopt. Ze stapt in. Ze heeft een andere jas aan dan normaal. Rood, getailleerd.

'Hoe was het in Milaan?' vraagt hij.

'Ik heb geweldig weer gehad. Veel te veel geld uitgegeven natuurlijk.'

Ze glimlacht. Dan vraagt ze: 'Hoe was het concert?'

'Welk concert?'

'Je bent toch naar een concert gegaan?'

Hij kan zich de naam van de artiest die hij genoemd had niet herinneren.

'Het was erg goed.'

'Nog heel laat geworden?' Ze pakt haar mobiele telefoon, hij start de auto.

'Ja, we zijn na het concert in een kroeg speciaalbier gaan drinken. Nou, dat voel je wel de volgende ochtend.'

Ze lacht. Hij stelt zich voor hoe ze haar hand op zijn dijbeen legt en in zijn oor fluistert: 'Rijd naar een hotel. Ik wil met je naar bed.'

Op de parkeerplaats van het station haalt ze iets uit haar tas.

‘Ik heb dit voor je meegenomen.’

Hij pakt het cadeau vast. Een boek - paperback. Op het inpakpapier staan mijters, sinterklazen en zwarte pieten.

‘Voor elke keer dat ik met je mee mocht rijden. Ik heb vandaag ontslag genomen, ik kan op mijn faculteit aan de slag als student-assistent.’ Daarna zegt ze: ‘Ik had geen ander papier in huis.’

‘Dit had je niet hoeven doen. Het is geen enkele moeite.’ Hij moet van het cadeau af - wegleggen of uitpakken; wat is gebruikelijk?

‘Nogmaals heel erg bedankt voor alle ritjes. Misschien zien we elkaar nog wel een keer.’

Hij twijfelt of hij haar bij de schouders moet pakken en drie zoenen moet geven. Of een schouderklop. Iets wat niet wanhopig of vaderlijk overkomt.

Als ze buiten staat zegt hij: ‘Wil je anders volgende week een avond komen eten?’

‘Bij jou thuis?’

‘Ja, bij mij thuis. Om je te bedanken voor je mooie cadeautje. Ik kan heel lekker koken.’

Ze blijft stil. Dan zegt ze: ‘Is het goed als mijn vriendje ook meekomt?’

‘Natuurlijk. Iedereen is welkom.’

* * *

Machteld heeft op Facebook een nieuw fotoalbum toegevoegd. ‘Shoppen in Milaan’. Foto's van een salade met meloen en parmaham, een cappuccino met een hartje in het melkschuim, stapels kleren in een pashokje. Lachende gezichten.

Hij klikt terug naar het albumoverzicht, zoekt naar ‘Rhodos 2010’ en selecteert de foto van Machteld bij de zwembadrand. Door de stof van haar bikini ziet hij de vorm van een tepel - hij zweeft erover met zijn cursor, maakt cirkelvormige bewegingen.

Hij zoomt in op de plek en maakt zijn riem los. Dan klikt hij per ongeluk met zijn muis op de vind-ik-leuk-knop. Zijn gezicht loopt rood aan. Met een trillende hand klikt hij op de tekst 'Vind ik niet meer leuk' die op dezelfde plek is verschenen.

'Marten van der Horst vindt dit leuk' - Machteld zal de melding elk moment lezen. Een foto van vier jaar oud, diep verscholen tussen duizenden andere. Het laatste commentaar op de foto stamt uit begin 2011. Op internet zoekt hij naar 'vind ik leuk melding verwijderen', 'delete like notification on photo' en 'do people see removed like status on photo'. Het enige antwoord wordt gegeven door een gebruiker op een forum voor app-ontwikkelaars: 'The only way you can pull it off is to delete your entire Facebook account. Doesn't work all the time. Didn't check every possible situation.'

Marten slaat de foto van Machteld op in de map 'Foto's nieuw huis 2009'. Daarna verwijderd hij zijn Facebookprofiel.

* * *

De tafel is gedekt met een driedelig wit servies - bestek is opgerold in dure servetten. Eerder op de dag heeft hij voor meer dan honderd euro eten ingekocht bij een traiteur in de stad. De verkoopmedewerker raadde verschillende gerechten aan met complementerende wijnen. Wortelpastinaaksoep met gefruite galangawortel en sinaasappelschil. Rode bietenrisotto met geitenkaas, walnoot en balsamicostroop. Crème brûlée als dessert, inclusief een kleine gasbrander waarmee je aan tafel de suikerlaag karamelliseert. 'Dat vindt men vaak zeer indrukwekkend,' had de medewerker gezegd.

Hij heeft de soep in een grote pan gegoten, de risotto in een hapjespan gelepeld en de crème brûlée in de koelkast gezet. Alle verpakkingen liggen in de vuilnisemmer. De recepten die hij op internet vond, heeft hij uit het hoofd geleerd - op iedere vraag voorbereid.

In de ochtend had hij Machteld een sms verstuurd: 'Hé Machteld. Je kan het beste bus 157 nemen en bij Maasweide uitstappen op de Dergmeerweg. Dan pak je daar zeven minuten later bus 402. Het is de laatste halte. Vanaf daar vijf minuten rechtdoor lopen richting de speeltuin. Kroonakker 23. Tot half zeven!'

Hij heeft haar drie keer gebeld maar wordt direct doorverbonden naar haar voicemail. Vier sms'jes gestuurd zonder antwoord. Zijn vrouw heeft de fles wijn voor de helft opgedronken.

'De bus is vast uitgevallen, dan moet je toch al snel een uur wachten op het station.'

Zijn vrouw zwijgt. Hij ziet een smalende glimlach op haar gezicht verschijnen. Ze heeft de hele dag in bed gelegen. Op zijn aandringen heeft ze een spijkerbroek en blouse aangetrokken.

'En op die polderweg heb je natuurlijk geen bereik.'

Dan piept zijn mobiele telefoon. Op het scherm leest hij: Batterij bijna leeg. Sluit oplader aan.

'Het vriendje van Machteld voelt zich niet lekker,' zegt hij. 'Waarschijnlijk buikgriep. Ze blijven vanavond thuis, maar willen snel langskomen.'

Zijn vrouw geeft geen antwoord. Ze pakt een met katenspek omwikkelde dadel en stopt die in haar mond. Ze smakt en bladert door een Veronicagids. Op de cover staat: 'Dit zijn de tien mensen met het mooiste gebit in Hollywood.'

Buiten zet hij de klink aan de weg. Aan de overkant van de straat ziet hij een man en vrouw op de bank zitten die televisiekijken. Dan staat de vrouw op en sluit de gordijnen.

Hij trekt de schuttingdeur achter zich dicht en loopt door zijn achtertuin richting het huis. Voor het raam blijft hij staan. Hij kijkt door de luxaflex naar zijn vrouw die aan de keukentafel door het tijdschrift bladert. De fles wijn is leeg.

Bart Koubaa *De kast*

Behoeft Bart Koubaa (1968) nog introductie? Hij schreef zeven romans. En een verhaal. 'De stok' verscheen in 2011 in de *Revisor*. Een man vindt een stok en gooit hem weg, en pakt hem en gooit hem weg - al achtentwintig jaar, en alleen bij Marta kan hij de stok vergeten. 'Larssen en Friedmann kunnen goed tellen en Radek en de vreemde Jankovitsj en de nog vreemdere Lombardi en Glatzer, die nooit een woord zeiden maar cijfers en getallen aaneenregen met een doorzettingsvermogen waarmee ik ijsberen zag jagen.'

Wie? Radek is terug. 'Radek met zijn dwaze waterpijpsmoel mag beweren wat hij wil: ik ben van nature zonder vijanden omdat God de pijp uit is en vrije wil de opium van het volk is.' Net als herberg De Zwarte Zwaan. En nu is er een kast. En een tape. En het is even raadselachtig en bezwerend. Koubaa, schrijver van vele verhalen, leidt ons naar het onbekende en laat ons daar achter. Een zeldzaam genoeg.

Er komt een moment, of ook niet, dat je moet toegeven dat het mislukt is. Dat je nooit gekozen zult worden, dat je nooit naar voren zult worden geroepen. Niet door de voorzitter, niet door een koningin met een tongval. Dat moet je aanvaarden. Ik had het er onlangs met Radek over in De Zwarte Zwaan. Het was aan het onweten en het vuur knetterde in de open haard. 'Kom eens hier,' zei hij toen ik doorweekt binnenstapte. De Zwarte Zwaan rook naar zeemzoete appel en merkwaardig, maar vochtig hout. Radek zat in kleermakerszit naast een borrelende waterpijp. Ik hing mijn jas op een stoel voor het vuur, smeed nog een blok in de vlammen en liet me als een gekliefde kalief naast Radek in de kussens zakken. Hij bood me de pijp aan terwijl hij een kalligrafische sliert rook de Zwarte Zwaan in stuurde. Ik nam een paar trekken waardoor de kooltjes op de smeulige tabak oplichtten. 'Kijk,' zei Radek en hij begon een verhaal te vertellen over drie pianisten die samen een appartement deelden. De een was virtuoos, de anderen speelden ver boven de middelmaat. Terwijl de twee luisterden naar hun vriend die aan het studeren was aan de piano, beseften ze dat ze moesten

stoppen. En terwijl ik naar Radek, het onweer en de nu en dan voorbijtrekkende paarden luisterde, besloot ik ook te stoppen.

Daarom ben ook ik dus gestopt met wat ik deed - ik hoorde anderen beter spelen - en heb ik me op iets anders gericht: de taperecorder. Dat is iets wat ik als geen ander kan. Met de recorder ben ik virtu- en grandiozer dan pakweg de gemiddelde pia- of organist. Ik hoef maar, zoals nu of een paar seconden geleden, te spreken, of niet, en dan neem ik de woorden op. Die tik ik daarna over. Niet meer en niet minder. Dat is mijn werk. De rest doe ik niet meer omdat er anderen zijn die het veel beter kunnen: eerlijk is eerlijk. Ik ben Radek en het onweer dankbaar. Over de paarden spreek ik me niet uit.

Als men me vraagt: 'Waar haal je het vandaan?' zeg ik: 'Van Krapp.' Dat is een antwoord waar ze niet meteen een antwoord op hebben. 'O,' zeggen ze dan soms, of meestal: 'Nee maar.' Er zijn er ook die weinig of niets zeggen, zoals altijd. Nog anderen staan met een mond vol tanden te gapen als zwakzinnigen in een refter; ze slaan zich daarbij nu en dan op een dij; ook zij met één of anderhalf been. Soms slaan ze links, soms rechts, afhankelijk van hun handigheid. Maar als het ze niet aanstaat, zeg ik: 'Daar is de deur.' Ik heb ze heus niet nodig na mijn beslissing om met de taperecorder aan de slag te gaan. Ik heb ook geen tijd te verliezen. Of te winnen.

Dat Krapp bananen at, weten weinigen, zeker die zwakzinnigen die in de refter de ene banaan na de andere naar binnen werken niet, maar ik wel omdat ik het met eigen ogen gezien heb. Ik heb hem meer dan een banaan zien eten, die Krapp. O ja. Kort daarna heb ik een rol in een stuk van een Rus aanvaard. Wat kon ik anders? Het kon ook een Wit-Rus of een Tsjetsjeen zijn; maar het was een mens. Voor alle duidelijkheid: ik had hem niets beloofd, ik ben niet gek. Ik vroeg hem wel wat hij van me

wilde. Hij zei: 'Je moet in de kast wachten tot in het twaalfde stuk de muziek van de ouverture weerklinkt. Dan duw je de kast open en zeg je: *Tot ziens, tot wederziens. Boven, zegt de dennenboom, rondom, zegt hij, is het donker. Op de boom daar staat een bed, in het bed ligt mijn gemaal. Tot ziens, tot wederziens. Ie-ie, ie-ie. Eens zijn we erheen gesneld ie-ie naar het eindeloze huis. Boven uit een raampje keek een jonge grijsaard door zijn bril. Tot ziens, tot wederziens. Ie-ie, ie-ie. Alle poorten vlogen open en zij verschenen ie-ie.*' Het mislukte. Ik duwde de deur van de kast met brute kracht open en de deur vloog, een wet van de fysica, weer dicht waardoor niets - dat had ik de Rus als het puntje bij het paaltje komt ook beloofd - te horen was van wat ik zei, en ik dus zweeg. Maar ik gaf niet op, zomer, winter en indiaanse zomer niet, in de hoop ooit naar voren te worden geroepen. Toch duwde ik keer op keer de kast te hard open, nonchalant en karikaturaal soms. Het drong maar niet tot me door dat ik het welwillender, ja minzamer moest proberen en voor ik het besepte stond ik met een tikkende bom rond mijn middel op een podium over koetjes en kalfjes te vertellen. 'Dat is die van Bam,' riepen sommige wijsneuzen. Maar ver hebben ze het niet geschopt. Ver hebben ze het nooit geschopt. Ze zaten te zweten zoals de rest van het verhaal. Het zweet liep langs hun quadrilaterale voorhoofden en hexagonische halzen tot in hun witte gesteven triangelboorden. Ik praatte al, maar had de taperecorder er nog niet bij betrokken. Laat ik zeggen dat daar op het podium met de bom rond mijn middel de eerste kiemen van mijn roeping zich openbaarden. Zoiets.

Radek met zijn dwaze waterpijpsmoel mag beweren wat hij wil: ik ben van nature zonder vijanden omdat God de pijp uit is en vrije wil de opium van het volk is. Maar breek me de bek niet open: ik heb vijanden gehad, gaandeweg begonnen ze aan mij te kleven als bleke rijst. Gaandeweg begonnen arrogante zoogdieren zich uit overtuiging, geloof of een verborgen agenda te

bemoeien met wat ik deed voor ik met de taperecorder begon te werken. En in hun dwaasheid dachten ze dat ze het over mij hadden terwijl ze zichzelf blootgaven. Ook daarom ben ik gestopt met wat ik deed: ik wil geen vijanden, en ik wil ze zeker niet kennen door hun oordelen, anders verwerven ze rechten, en rechten hebben ze niet, niet van vrije mening, niet van verzet of reclame en niet om vergeten te worden. Dat is het axioma waaraan ik me altijd heb gehouden: de kakkerlak in mijn bek heeft geen rechten.

Ja. Ik doe wat ik doe om de tijd te doden; letterlijk: ik dood de tijd. Niet meer en ook niet minder. Ik ben God niet. En ik zou liegen als ik beweerde dat dingen die gelijk zijn aan hetzelfde, niet gelijk zijn aan elkaar. Daaraan wordt niet getwijfeld; oké? Hier niet en daar niet. Dat is grondig onderzocht. Zoals de volgende redenering die met een nietsvermoedende opsomming begint: ik stond als jongen al op de planken, als een soort loofboom, als jongeman was ik een koor in een kast en als man een terrorist, maar vijanden heb ik niet; geen houthakkers, geen korenjagers of democratieën. Na een tijdje lukt het wel jezelf in evenwicht te houden ook als het mislukt. Behalve met vijanden. Dan moet je heen en weer schieten als een haas of een hert. Zij moeten onvoorspelbaar zijn, niet stilstaan, anders vormen ze een gemakkelijk doelwit. Dat geldt niet alleen voor de haas en het hert maar ook voor de democratie, de Joden en nog meer voor wat ik doe. En ik doe wat, geloof me!

Na de boom, het koor en de terrorist ging ik in op het voorstel van een Zwitser om een tragedie te maken. Ik zat maar met mijn vingers te draaien eerlijk gezegd en ik zei toe. Ook dat mislukte honderd procent. Het was mijn grootste alpinistische mislukking zonder enige twijfel. Die Zwitser was wel oké, we aten samen een hele zak apennoten op, maar onze tragedie liep op niets uit. En dat was minder met die Zwitser.

Nee nee, je mag jezelf niet aan het lijntje blijven houden. Je moet alle dagen vooruit, anders ga je alle dagen achteruit, zoals iemand zegt. In de kast, als boom en als terrorist stond of zat ik op de keper beschouwd ook te stil om vooruit te gaan; het verklaart misschien de mislukking. Of niet. Daarover kunnen de meningen, vrij of niet, verdeeld zijn. Dat geldt voor hier maar ook voor ergens anders. Dat is zoals met die bananen van Krapp en anderen onder anderen. Je kunt ze pellen met je tanden, je kunt beginnen bij het steeltje, je kunt beginnen bij de onderkant, maar de beste manier is nog altijd een banaan te pellen als een aap. Op de achterkant van de banaan drukken en dan gaat de banaan vanzelf open. Aan de andere kant zijn er genoeg andere dingen die u kunt doen dan me hier op de vingers te zitten kijken. Heeft u daar al ooit eens bij stilgestaan?

Ik zou liegen als ik zeg dat het niet goed was in die kast - is! - maar die zak apennoten met die zak van een Zwitser was niet voor de poes voor mijn gemoed. 'Het is een teken,' riep Radek met beide handen in de lucht in De Zwarte Zwaan, 'Zwitserland, vijfhonderd jaar democratie en vrede en wat voeren ze uit? Koekoeksklokken! Je moet de tijd niet doden, je moet op regelmatige tijdstippen je koppie-koppie uit die kast steken.' Een geval apart, die Radek. Zeker met de pijp. En de taal. Koekoek.

Mij kan het geen moer of geen zak apennoten schelen of Radek die oude koeien uit de sloot of uit de gracht haalt, voor mijn part haalt hij ze uit de Stille Oceaan; één ding staat als een paal boven water: hij kan ze beter laten liggen waar ze liggen, die oude koeien. Wat heb je eraan? 'O,' zegt hij dan, 'het is leerzaam,' alsof hij in een glazen bol naar het verleden zit te koekeloeren, maar hij valt o zo snel door de mand als je hem vraagt hoeveel weinig plus weinig is. Niets plus niets, of niets plus veel, daarop weet hij natuurlijk het antwoord, meestal zonder lang na te

denken. 'Heel veel,' papegaait hij als je hem vraagt hoeveel veel plus veel is. Maar weinig plus weinig? Dan staat hij te gapen als een aap op een kluit, die uit de kluit gewassen waterpijpende Radek. Ja, ja. Je hoeft mij de mens niet te leren kennen; in de kast met of zonder gesloten deuren zijn er nauwelijks menselijke mysteries meer.

Veel heb ik niet te verliezen. Niets op de keper beschouwd. Of toch weinig. Ik zou kunnen zinken of de deur van de kast zou kunnen klemmen, maar in de kast kan ik de zoogdieren met christelijke namen en zonder vrije wil er naar believen van langs geven; ik heb het niet op Cartesianen begrepen. Ik kan natuurlijk beter tegen de deur van de kast slaan en zeggen dat alle rechte hoeken gelijk zijn aan elkaar of beter nog dat T de trommel is, die Radek me schonk en U het uiltje dat zit op een tronk. Daarmee is alles gezegd.

Of niet. Want Moses Hess uit Bonn was de uitvinder van het communisme, waardoor de Akademie der Wissenschaften in de Duitse Democratische Republiek alleen maar zijn geschriften over het zionisme publiceert. En Moses Hess vond ook het zionisme uit, daarom werden door een professor aan de universiteit van Tel Aviv alleen maar zijn geschriften over het communisme gepubliceerd. En Moses Hess - koekoek, koekoek - heeft Karl Marx tot het communisme bekeerd en hem redacteur gemaakt van de *Rheinische Zeitung*. En Moses Hess bekeerde ook Friedrich Engels, de zoon van een berucht industrieel, tot het communisme. En Moses Hess vertaalde *Das Kapital* in het Frans waarna hij het boek fundamenteel bekritiseerde waardoor Karl Marx geen woord meer tegen hem zei. Dingen waar in bepaalde kringen nogal licht over gedaan wordt. Of: het ene oor in, het andere uit. Zo gaat dat met geschiedenissen. In en buiten de kast. O ja. Wie is die Hess met twee essen ook alweer, wordt links en rechts dan gevraagd. Is dat die van

die bierkelderputsch? En dan begint het hele verhaal weer van voren af aan, de hele reutemeteut. Niet dat je het niet wilt vertellen, maar veel heb je er niet aan. En dan is het algauw van: mag ik uw adres? Ik stuur u een kopiekopie krauw van de tape. Kan ik mijn democratische kaketoestemmetje sparen. Steeds weer hetzelfde, opnieuw en opnieuw, steeds weer voor dat hongerloontje en een paar valse nootjes? Ik denk het niet. Meer.

Nog zoiets: het zijn dus wel de Romeinen die de doedelzak in Engeland hebben geïntroduceerd! Dat in Wales twee keer zoveel schapen als mensen rondlopen, weten ze allemaal, en dat alle tweebeenen normaliter hun schoenen tegelijkertijd aan beide voeten dragen, dat ook, maar de doedelzak... dan staan ze met hun al dan niet twee armen op de rug, en op hun blinkende Rudolf Hessschoenen, sommigen flierefluitend, te schommelen en naar de grond of de lucht te gapen, die tweebeenen; ronduit schandalig. Ik zeg: wat voor de armen geldt, geldt ook voor de benen; we hebben er gemiddeld minder dan twee van. Sinds Julius Caesars *De bello Gallico* weten we dat een landstreek in drie delen uiteen moet vallen als ze zich geciviliseerd wil noemen. Niettemin blijft de cartesisaanse kortzichtigheid een olifant in de porseleinkast. Zeker in sommige in drie of meer uiteengevallen gebieden.

Globalisering van de fantasie, zeg ik tegen al die geschreven kul: wie durft nog uit de kast te komen? Ja: wie durft nog zomaar midden in een zin tegen de traditionele gang van zaken te schoppen? U niet, dat is zo klaar als een klontje en als pompwater. En alsof het nog niet genoeg is moet je ook dat klaar en duidelijk gearticuleerd op tape naar hun adres sturen, want van pompwater heeft menigeen nog nooit gehoord en dan mag je het voor je het weet weer honderd keer gaan uitleggen aan die apennoten- en bananenvreeters; leuk hoor. Tapen en als de bliksem op de post. Dat ze het laten vertalen, die Zwitsers. Geen gedoe. Meer.

Ieder mens is zijn eigen bananenschil! En ik heb het nog niet goed en wel gezegd of hup, daar heb je Radek weer. Het houdt maar niet op. Ik krijg het lichtjes op mijn heupen met die Radek en zijn filosofisch gepijp. Ik heb wel andere dingen aan mijn hoofd en been. Gelukkig weet hij niet dat ik er niet ben. Hij zal voor noppes op de deur van mijn kast staan boksen met zijn eeuwige zeemzoeterige verhaaltjes over zijn vedergewichtig verleden. Hij heeft maar drie à vier van die verhaaltjes, wat de puzzel een stuk makkelijker maakt dan pakweg duizend-en-één verhalen. Als de vaas in drie stukken uiteenvalt is ze makkelijker te lijmen dan als de vaas in duizend-en-één stukken uiteenvalt! Dat weten zelfs de Romeinen. En de gebieden die in ten minste drie stukken uiteen zijn gevallen. Radek mag voor mijn part ook in drie of meer stukken uiteenvallen. De bananenschil en dan: lijmen dat been!

Maar goed, alle gekheid op een stokje, het is dus al met al goed toeven in de kast. Op een paar narigheden na is het best wel royaal daarbinnen. Soms erbuiten. Maar niet al te veel. Behalve als het werk roept uiteraard, dan steken we goedgehumtst de handen uit de mouwen en geven we niet op, om de dooie dood niet. Vooruit! Zo zijn we niet ter wereld gekomen, en de anderen kunnen vierkant en octagonisch m'n kloten kussen. Zo is dat. En niet anders. Er moet gewerkt worden! Ik herhaal: wie in de kast niet alle dagen vooruitgaat, gaat in de kast alle dagen achteruit. Zo is dat. En niet anders. Met of zonder apennoten, laat staan bananen; want ik eet ze ook. Beide. Apennoten en bananen. En ik pel ze zoals de Rus of de Tsjetsjeen die me een rol in zijn stuk heeft aangeboden. Waarom zou iedereen, met of zonder allergie, er zich te goed aan mogen doen en ik niet? Dat moet u me nu maar eens goed uitleggen. En pas op, ik ben de moeilijkste niet, maar met een mening alleen moet u niet bij me komen aankloppen. Ik wil argumenten. En geen cartesische, laat staan freudiaanse of nog erger: literaire. Nee, nee: eerst

de moraal en dan komt het vreten logischerwijs vanzelf uit de mouw. Wij zijn eerst apen, en dan eten we noten. Ik zeg: A is een aapje, dat eet uit zijn poot en P is een papje dat pikt aan een peer. 'U kunt veel leren van uw peren,' zei de hierboven aangehaalde Rus - koekoek, koekoek, koekoek - die me een rol in zijn stuk had aangeboden. U ziet: rijmen doet het meestal niet; dát zijn oude koeien.

En midden in de nacht valt die klottedeur van de kast krakend open en wat moet je dan zeggen: ie-ie of koe-koek? Geen mens die het weet natuurlijk, midden in de nacht. Wie kun je ermee lastigvallen? De Joden? De Cartesianen? Wie zal het zeggen? De alpinisten? Wie kun je bereiken zonder bereik?

Rens van der Knoop *Gedichten*

Rens van der Knoop (1987) debuteerde bij De Bezige Bij met de dichtbundel *Twee mannen spreken elkaar onopgemerkt aan*. Hij hoopt, ook voor zichzelf, een vreemde te zijn. Iemand met mensachtige vormen, met oog voor sprekende details. Iemand die nooit schrijft over de specifieke dingen die hij heeft meegemaakt, maar over hun samengevallen residu dat niet in één ervaring gevat kan worden. Poëzie is bij hem een genadeloos zelfonderzoek. Het gaat Van der Knoop, als elke goede dichter, om het juiste perspectief. Deze nieuwe gedichten, de eerste na zijn debuut, zijn abrupt en direct. Ze lijken met iedere nieuwe beginregel afstand te willen creëren. Maar afstandelijk zijn ze uiteindelijk niet voor wie doorleest naar de volgende regels, ze raken met heel hun korte vorm juist snel verstrikt in opvallende nabijheid, ze hebben een intimiteit die aangrijpt. Kernachtig zijn ze door hun ogenschijnlijke achteloosheid. Rens van der Knoop schrijft over werkplaatsen, archiefkasten, een kleitablet, stoelen en vinnen.

In een meer zwemt een man naar beneden

er gaan hem vinnen voorbij
waarvan hij de stuwing
kan voelen

als de vermoeide hand van een ander
die langs zijn arm valt

op zijn rug verspringt licht
dat door het oppervlak komt

wijst terug omhoog
naar een andere diepte

waar veren slaan, zich uitspreiden
en verre schaduwen maken

Uitnodiging

Zij stelde haar vraag een poosje uit
en besloot in plaats daarvan te lachen
eerst om de kleine
daarna om de grote dingen

alsof de afstand
die eerst nog zo helder was
zich plots had opgerold aan haar voeten
en daar
het wachten verried

Er veegt, met droge nadruk,
een hand over de muren van mijn huis

één met een laag werkstof
dat van deze muren is gevallen

ik hoor de oneffenheden
in dat vegen

het zijn oude muren
het lijkt een oude hand

Een rij stoelen keert me de rug toe

in dit halfdonker
dat halfdonker heet
omdat gesloten ruimtes
veel donkerder kunnen zijn

het is hier het donker van buiten
het diepe, matte grijs
waarin ook een stem
als een uitvallende vacht is

ook mijn stem
als mijn huid
wanneer ik me uitkleed

een wiegende schaduw
een vlek in het water

Een man staat tussen archiefkasten

hij is daar thuis
hun inhoud noemt hij organismen

in gedachten volgt hij wervels
naar pezen, merg en stuwsystemen
en nog verderop
naar oude, oude afdrukken
die iets anders dan de mens bewegen

de man rekt zich uit, krakend
voldaan

een kleitablet breekt op andere stenen

Een werkplaats die nu leeg is

bij het kruispunt
een eenzame spreker

stoelen die op veel verschillende plaatsen hebben gestaan
en nu de weg blokkeren

de weg die zichzelf opheft

en een vogel erboven
die zijn eigen territorium
als een gewoonte met zich mee draagt

daar bestaat zolang hij kan
klapwiekt
uitsterft

Sandra Heerma van Voss *Van Blaman tot Brookner* Schrijven over eenzaamheid

‘Maar dat ik vaak eenzaam ben, daar kom ik rond voor uit,’ bekent Sandra Heerma van Voss (1972), journalist voor onder andere *NRC Handelsblad* en auteur van het interviewboek *Familiealbum* (2011). De eenzamen zijn echter de beste lezers. Aan de hand van het werk van Anna Blaman, Dorothy Parker, Jean Rhys, Anita Brookner en Annie M.G. Schmidt onderzoekt ze die verwoestende toestand. Zijn die schrijfsters rolpatronen? Trekt hun literatuur of wekt ze weerzin? Zwelgen we, vrezen we, bewonderen we?

Heerma van Voss bepaalt haar positie. Wie ze waarom leest. Wie ze daarom is. Een nastrevenswaardig project. ‘25 boeken heeft de nu hoogbejaarde kunsthistorica geschreven, en ik zou het niet erg vinden als ik de rest van mijn leven tot louter Schmidt en Brookner veroordeeld was. [...] Brookners romans zijn kunstwerkjes, broos, elegant. Je leest en bewondert ze als schilderijen in een catalogus, in de wetenschap dat je nooit een klodder of barst zult ontdekken.’

42 jaar.

Minstens halverwege en nergens naar op weg.

Voortijdig verwelkt.

Overtollig.

Op slechte ochtenden kijk ik in de spiegel en zie ik het lange gezicht van de alleenstaande Anna van Putteren, vroeg grijs en mager, ‘oud, gespannen, ziek’. Of waan ik mij de oude jongejuffrouw Rosalie, ‘eenzaam, mager en verdord’. Even sneu als onaantrekkelijk. Immers, zoals hun schepster Anna Blaman (1905-1960) het formuleerde: ‘Een vrouw alleen verbloedt en versterft.’

Tegen de klippen op behouden Blamans eenzame dames hun romantische inborst, hun vurig kloppend hart. Zij blijven hunkeren naar warmte, naar aanrakingen, naar seks, maar de wereld keert zich van ze af. En wordt hun liefde beantwoord,

dan laten ontgoocheling en zelfhaat niet lang op zich wachten. Het leven van Rosalie in 'Rosalie' (1947) telt slechts één 'erotisch avontuur': een 'brute en vulgaire' aanranding door 'een vreemde man op straat'. In *Singeldrama* (1939) beleeft Anna van Putteren een vakantieromance met ene Nel Kribbe, een oudere dame uit haar vaste vakantiegezelschap, maar zodra ze weer thuis is walgt ze van haar eigen afdwalen van het betamelijke. In een angstdroom ziet ze Nel Kribbe naakt over straat lopen, 'haar zware borsten als twee bleke kwabben langs haar oud lijf', 'de voze springplank naar een leven dat trok en weerzin wekte'. Anna durft haar niet te schrijven. Het boze oog van de fatsoensnormen snoert haar de mond.

Het wordt nog erger. Tijdens haar dagelijkse wandeling door het park komt Anna een 'dreigende en troosteloze' figuur met een 'brede zwarte hoed' tegemoet. Ze vindt hem afschuwelijk, maar droomt 's nachts dat hij haar bemint. In werkelijkheid krijgt de man haar in het park in de gaten, hij achtervolgt haar, belt bij haar aan en wurgt haar ten slotte in haar eigen huis. Hij verdwijnt geruisloos en spoorloos. 'De stad is onverschillig [...] Anna is niets.'

Dat is de ultieme angst van iedereen die wel eens langer dan wenselijk alleen geweest is: in stilte belaagd te worden, in nood niet te worden gehoord en zo vergeten te zijn dat zelfs de dood nog geen rimpeling veroorzaakt.

Blamans werk is bij leven en door latere generaties critici veelvuldig en op grond van deugdelijke literaire argumenten als kitsch bestempeld. En inderdaad: het is allemaal even groots en grotesk wat ze schrijft. Het regent bijvoeglijke naamwoorden en grootse gevoelens. De personages zijn niet 'echt' - het zijn archetypen. In een essay over Blamans werk noemt Xandra Schutte haar verheerlijking van het lijden zelfs 'kwalijk' (*Kitsch & camp*, 1999).

Blaman ziet haar verschoppelingen als een speciaal, precair, verheven menssoort. Terwijl in de burgermaatschappij die hen

omringt - patriarchaal, heteroseksueel, het gezin als hoeksteen en het baren als vrouwelijke lotsbestemming - Jut en Jul zichzelf liever verstoppen in een liefdeloos huwelijk, kunnen Blamans helden (m/v) niet anders dan hun hart volgen, met alle gevolgen van dien. Ze zijn te intelligent, te gevoelig, te oprecht voor een aangepast leven.

Ja, zo mag ik mijzelf graag zien, af en toe. En Blamans hoge barokgehalte past precies bij dat soort melodramatische buien. Soms verdenk ik haar ervan dat ze zich hiervan bewust was - dat ze als een cynische Bouquetreeks-auteur weet wat mijn zwakke plekken zijn. Dat ze me uitlacht. Maar nee. Een blik op haar foto - bleek eihoofd met vlinderbril, lieve, schuchtere ogen - of een waarlijk mooie vondst ('voze springplank') en ik weet weer dat het Blaman wel degelijk ernst was. Zij stond voor haar eenzamen. Ik blijf dus naar haar werk teruggrijpen. Blaman herlezen is het literaire equivalent van Queens 'Somebody to Love' opzetten en meeblèren, met overslaande stem en een brok in de keel. Het leven als opera met mij, mij, mĳ als tragische heldin.

Het is veel erger elders in de wereld, ik weet het. Maar dat ik me vaak eenzaam voel, daar kom ik rond voor uit.

I would never be part of anything. I would never really belong anywhere,
and I knew it, and all my life would be the same, trying to belong, and
failing.

Al tijdens mijn studie geschiedenis, ruim twintig jaar geleden, begon het me te dagen dat er na een van mensen vergeven jeugd een meer solitair pad voor me lag, een pad dat afweek van dat van mijn moeder, mijn zus en het gros van mijn studiegenoten. Noch aan hen, noch aan de parades van daadkrachtige mannen uit mijn studieboeken kon ik me direct spiegelen. Ik begon te zoeken naar vrouwelijke tegenstemmen, gidsen die me een andere wereld in konden loodsen, en vond die met name in de Angelsaksische literatuur.

Fascinerend vond ik Jean Rhys (1890-1979), ontheemd kind van de Brits-Caraïbische koloniën, dolend door Londen en Parijs, met hotelkamers, drank en foute mannen als verraderlijke bakens. Als schrijfster werd ze tot op hoge leeftijd niet voor vol aangezien, maar haar werk is eerlijk en fijnzinnig, haar stijl poëtisch. Rhys hypnotiseert.

I would never be part of anything. I would never really belong anywhere, and I knew it, and all my life would be the same, trying to belong, and failing. Always something would go wrong. I am a stranger and I always will be, and after all I didn't really care.

Zo staat het in haar onvoltooide autobiografie, *Smile Please* (1979). Het enige wat ze (met grote tussenpozen) deed, was haar leven en gemoedstoestand te boek stellen in korte, melodieuze zinnen. Alinea's vol weemoedige liedjes.

Every word I say has chains round its ankles; every thought I think is weighted with heavy weights. (*Good Morning Midnight*, 1939).

Haar geestige, boze zus vond ik in Dorothy Parker (1893-1967), mijn tweede heldin uit die jaren. Wat een ontdekking. Minstens zo gedesillusioneerd, maar met nog voldoende puf om van zich af te bijten.

To hell, my love, with you.

Scherp is Parker, vilein, en vaak heel grappig.

The first thing I do in the morning is brush my teeth and sharpen my tongue.

Zo wilde ik ook wel leven. Een sjofele kamer met alleen een bed en een typemachine (die Parker overigens liefst onaangeroerd liet - het schrijven was haar gesel, ze stond er doodsangsten over uit), een tafel vol drinkebroers als sociaal ankerpunt.

Want over de liefde kon ik mij maar beter geen illusies maken, leerde ik.

But now I know the things I know
And do the things I do,
And if you do not like me so,
To hell, my love, with you.

Verblind door hun vakmanschap en hun mooie zwart-witportretten liet ik de ware tragiek van deze twee schrijfsters pas later tot me doordringen. Bij mijn tieneridool Marilyn Monroe had dat ook jaren geduurd: bij haar ging ik van foto's en films langzaam richting interviews, getuigenverslagen en biografieën waaruit niet een vrolijke seksbom, maar een wanhopige verslaafde opdoemde. Zelfdestructie en verslaving zijn geen poses. Parker en Rhys kenden allebei tijden van schrijnende armoede, verloedering en depressie. Hun huwelijken waren rampzalig. Parker deed meerdere zelfmoordpogingen. Rhys kon niet voor haar dochter zorgen.

Dat ging mij allemaal drie stappen te ver. In mijn eigen leven gedroeg ik mij behoedzaam, verstandig. Braaf. Drie keer doorzakken en ik werd prompt geheelonthouder. Roken vond ik al even vies. Onmatig was hoogstens het aantal uren dat ik in bibliotheken en yogazaaltjes doorbracht.

Ook in de liefde haalde ik weinig onbezonnens uit. De jongens die ik mijn exen noem zijn nu getrouwde huisvaders - allemaal behalve eentje, hij woont samen met een man. Hebben zij mijn hart gebroken? Nee hoor. Nooit voor lang. Het mocht niet zo zijn tussen ons. Ik denk met genegenheid aan ze terug, niet boos of bitter.

Het is voor mijn generatie vrouwen ook zoveel gemakkelijker om ons zonder man te handhaven dan het was voor Blaman, Parker of Rhys. We zijn hoog opgeleid, economisch zelfstandig en draaien volwaardig mee in de maatschappij. Singles (m/v) zijn zo'n snel groeiende sociale groep dat ook de woningbranche en de politiek nu de noodzaak van architectonische en fiscale aanpassingen beginnen in te zien. In supermarkt en horeca heet men ons al van harte welkom: we zijn dan wel alleen, maar we zorgen steeds beter en met minder gêne voor onszelf, ook in het openbaar. Maar toch.

Die man zou het waarschijnlijk niet begrijpen,
die man daar op de hoek, wat ik bedoel,
wanneer ik plotseling zijn hand zou grijpen
en zeggen zou, hoe eenzaam ik me voel.

Soms word ik - en geen van mijn single vriendinnen, om me te beperken tot de sekse waar ik zelf toe behoor, overkomt niet regelmatig hetzelfde - overvallen door de leegte. Vormeloos en geruisloos glijden jaren en jaargetijden voorbij en word ik ouder, zonder ooit een piketpaaltje te slaan. Op een paar belangrijke verjaardagen na kent mijn leven geen fases of markeerpunten meer. Kerstmis en Pasen moet ik in andermans huizen opsnuiven om ze te voelen, vakanties boek ik steevast buiten de menigte om. Al mijn tijd moet ik zelf indelen, vormgeven.

Ik ga naar huis. Daar wachten me twee ramen,
een beddensprei (gehaakt), en aan de muur
een plaatje van een veel te mooie dame.
En dan de wekker nog. Op zeven uur.

Aldus Annie M.G. Schmidt, in het mooie gedicht 'Zondag'. Schmidt weet feilloos de vinger te leggen op mijn weinig spec-

taculaire spleen. Het lullige, knullige, eentonige verwoordt ze in onopgesmukt, laagdrempelig rijm. Elk detail ('gehaakt') krijgt betekenis als het leven zo klein wordt.

De Britse Anita Brookner weet het nog fijnzinniger te zeggen. 25 boeken heeft de nu hoogbejaarde kunsthistorica geschreven, en ik zou het niet erg vinden als ik de rest van mijn leven tot louter Schmidt en Brookner veroordeeld was.

I got up and walked to the window, and could see nothing but my own self, reflected in the black glass. (*Look at Me*, 1983)

Brookners romans zijn kunstwerkjes, broos, elegant. Je leest en bewondert ze als schilderijen in een catalogus, in de wetenschap dat je nooit een klodder of barst zult ontdekken. Het zijn besloten wereldjes waarin elk gebaar telt, elke kleine attentie wordt onthouden. Zelfs van een hotel weet Brookner nog een ontroerende figuur te maken:

While the young of all nations hurtled off to the sun and the beaches,
jamming the roads and the airports, the Hotel du Lac took a quiet pride,
and sometimes it was very quiet indeed, in its isolation from the herd...
(*Hotel du Lac*, 1984)

De typische Brookner-hoofdpersoon is een intelligente, niet onbemiddelde vrouw (heel soms is het een man) uit de hogere middenklasse die ondanks haar goede start alleen door het leven gaat, en die in liefde en vriendschap telkens teleurgesteld wordt. Ze valt voor de charmes van een hautaine, wereldse man, zoals Edith Hope in het met de Booker Prize bekroonde *Hotel du Lac*. Of ze raakt bevriend met een familie die haar deelgenoot maakt van hun volle, enerverende leven:

[...] I tended to gravitate towards those families whose domesticity was so engulfing that all I had to do was listen and marvel at the plenitude of activities simply living in their midst seemed to engender. (*A Friend from England*, 1987).

Maar niets of niemand beklijft. Romances worden beëindigd, vriendschappen opgezegd. De vrouw blijft met lege handen achter, en geneert zich voor het enorme belang dat ze de ander tijdelijk heeft toegedicht. Ze verzoent zich dus maar weer met haar solitaire bestaan. Er is afleiding - een baan of een 'vervangende activiteit', zoals Brookner haar oeuvre nota bene zelf karakteriseerde. Er zijn sociale contacten en plichten - de zorg voor ouder wordende ouders is bij Brookner een terugkerend thema.

Deze vrouw, en het is af en toe griezelig hoezeer ik mezelf in haar herken, 'verbloedt en versterft' niet, zoals Blamans singles-avant-la-lettre. Evenmin verwoest ze zichzelf, zoals Parker, Rhys en zovele anderen. In plaats daarvan houdt ze haar huis, banksaldo en gezondheid op peil. Met 'quiet pride' blijft ze haar omgeving tegemoet treden, met altijd een sprankje hoop op een nieuwe ontmoeting.

Anna Blaman, *De verhalen* (Meulenhoff, 1963)

Anita Brookner, *Look At Me* (Jonathan Cape, 1983)

Anita Brookner, *Hotel du Lac* (Jonathan Cape, 1984)

Anita Brookner, *A Friend from England* (Grafton Books, 1987)

The Portable Dorothy Parker (Penguin, 1976)

Jean Rhys, *Smile Please* (Penguin, 1979)

Annie M.G. Schmidt, *Die van die van u* (Van Oorschot, 2013)

Liefs van Annie. De mooiste brieven van Annie M.G. Schmidt, ingeleid door Annejet van der Zijl (Querido, 2011)

Erik Lindner *Man in het water*

A.S., geboren op 31 augustus 1967 in Litouwen, is in 2015 in het water gevonden bij het Blauwe Theehuis in het Amsterdamse Vondelpark. Hij was dakloos, illegaal, stond niet ingeschreven in Nederland. De uitvaart was op 17 februari om half drie op de begraafplaats Sint Barbara. Erik Lindner schreef 'Man in water' voor zijn Eenzame uitvaart. Geen Den Haag, geen Amsterdam, een thuis en bestemming elders. 'Je trouwring verloor je in de rozentuin / je polshorloge loopt altijd een uur voor,' schrijft Lindner voor een man die alles verloren heeft - behalve zijn naam.

Op de oever staat een ontarmde vrouw
 voor de satellietschotel van het theehuis
 je stelt je voor hoe ze haar armen ophief
 en ze met een worp de lucht in vlogen
 de vrouw kijkt naar je met open mond
 in het water reik je naar je beide armen
 je trouwring verloor je in de rozentuin
 je polshorloge loopt altijd een uur voor

op de in het water gevallen boompartij
 zitten vogelnesten en zwarte torretjes
 een eend zwemt langzaam naar je toe
 draait zijn snavel en je ziet zijn oog
 waarin de vijver rond is en blauw
 je benen drijven over de zachte bodem
 tussen drabbige vlokkende modder
 het water is koud en je jas dijt uit
 de golft op de rimpels van je val
 de eend kwaakt en zwenkt van je weg
 de boomtakken wiegen op de spiegel

het wordt ochtend het licht trekt op
als de vrouw zich naar het water buigt
met haar open mond de vijver opdrinkt
je ligt in een kuil je handen in de grond
tilt je borst op en komt traag overeind
slurpend trek je je handen uit de modder
en plaatst ze boven haar beide oksels
de plek waar ooit haar armen waren
haar haar is kort haar borsten klein
het steen voelt warm haar nek is gaaf

en je voelt haar kracht je op te tillen
haar wil je uit de aarde te trekken
en je hoog de lucht in te werpen
naar de wolken de planeten de zon
de melkweg en het sterrenstof
dwars door de klinkers van je naam
de omwegen die je maakte tenietdoen
voor de zomer dat je op aarde kwam
er een wind opstak die niet aanhield

en de bloesem tussen het koren landde.

[2015/10]

Kort

De korte vorm is onze vorm. Het korte verhaal, het gedicht, het essay. Daarin kan een donkergroene agapornis grootse menselijkheid oproepen, het beeld van een bij in je mond je wereld veranderen, de vraag over wat goede poëziekritiek is je lezen verdiepen. Weinig volstaat.

Niettemin is dit nummer nog geconcentreerder dan de vorige twee nummers. De sprekers spreken afgebeten. 'Zwijg,' roept er een. 'Los,' schreeuwt een ander. 'Bêh bêh,' zegt een derde. Laat het proza van László Krasznahorkai (Man Booker International Prize 2015) de uitzondering zijn die de regel... Er zijn geen regels. 'Schijf aan de Akropolis.' De Hongaarse Nobelprijskandidaat mag de meest ervaren schrijver zijn in dit gezelschap, zijn lotgenoten in dit tiende nummer onder nieuwe redactie, het derde bij De Bij, maken elk hun eigen regels. 'Ja. Ja, ja, ja.' Opnieuw; Gustaaf Peek keert terug naar de poëzie. 'Bij de navel, de rendieren rond het geslacht.'

Of voor het eerst: we presenteren debutanten: Cuijpers, Rozing. En bekenden: Rijnveld, Dera, Schmitz, Marie, Posthuma, Van den Broeck. Vertrouwde namen: Schaffer, Van Mersbergen, Lindner, Stoffelsen.

Proza, poëzie, essay, met dochters en mannen en de dood, vogeltjes, tapas in kleine barren, het falen van de poëziekritiek, en veel, veel meer. Lees maar. Lees meer.

(Bijvoorbeeld op Revisor.nl. Onze bladspiegeledities. Het volgende nummer. Abonneer u. Steun de korte vorm.)

De redactie

László Krasznahorkai
Boven op de Akropolis

Laat je meevoeren door dit verhaal uit de roman *Seiobo járt odalen* ('Seiboio was daar beneden', 2008), in de vertaling van Mari Alföldy, van Man Booker International Prize-winnaar László Krasznahorkai (1954). Drie eindeloos geschakelde zinnen, drie punten en ruim 6500 woorden lang ben je benauwend dicht bij een man in de ochtendchaos van Athene, op de blinkende droom van de Akropolis. Zijn horloge is stil komen te staan, maar daar is de heilige berg, dus 'nu... wat heeft het nu voor nut, dacht hij, is het dan niet genoeg dat ik hier ben?'

De taxichauffeurs vielen voortdurend aan in de verschrikkelijke drukte, wat je ook er ook tegen probeerde te doen, eerst zei hij: nee, nee, laat me met rust, later gaf hij geen antwoord en trachtte hen te ontwijken, terwijl hij met zijn ogen zei: nee, nee, maar het was nu eenmaal niet mogelijk om hen te ontwijken of hen ervan af te brengen hun lijf tegen je aan te drukken en als het ware rondjes om je heen te draaien terwijl ze je in het oor dreunden: Syntagma, Akropolis, Monastiraki, Piraeus, Agora, Plaka en natuurlijk hotel en hotel en verrie tsjiiiep en verrie tsjiiiep, zo krijsten ze, en ze glimlachten, en die glimlach, die was het gruwelijkst, en ze kwamen van achteren, en als je dan met je koffer van richting veranderde, botste je onmiddellijk - hoppa - aan de voorkant tegen ze op, want ze konden in een oogwenk opeens voor je of achter je verschijnen, het was daar op de Aerodromio Elefterios Venizelos allemaal alsof het niet om een aankomst ging maar om een vergissing die de aangekomene pas inzag als het al te laat was, want dan is hij al aangekomen en in de verschrikkelijke drukte van de enorme wachthal terechtgekomen, waar mensen zich overal in groepen of individueel een weg vochten in een of andere richting, in de meest verschillende richtingen, kinderen schreeuwden naar hun ouders die ze kwijt waren, en ouders schreeuwden naar hun kinderen die niet vooruit moesten lopen of niet mochten achter-

blijven, oude echtparen sloften met wazige blikken alsmaar naar voren, begeleiders van schoolgroepen brulden bange schoolgroepen bij elkaar, gidsen van Japanse groepen met vlaggetjes en megafoons brulden bange Japanse groepen bij elkaar, en iedereen droop van het zweet want het was verschrikkelijk heet in de hangar, het was zomer en er was enorm veel lawaai, het was een onaangekondigd gekkenhuis, tot je met je koffer de doorgang had bevochten in de richting waar je de uitgang vermoedde, maar ook daar was het nog niet echt afgelopen, enerzijds omdat hij daar pas echt begreep wat zomerhitte in Athene betekende, anderzijds omdat de taxichauffeurs, minstens drie of vier, hem nog steeds op de hielen zaten en nog steeds maar praatten en praatten en glimlachten en glimlachten en naar de koffer reikten, hij was halfdood toen hij er eindelijk in slaagde zich uit die waanzin los te maken, hij stapte in een taxi die er stond te wachten en zei tegen de chauffeur die op kauwgom kauwend met een verveeld gezicht in een kleurig boulevardblad zat te bladeren: ...in the near of Syntagma, Odos Ermos-Odos Voulis, parakalo, waarop die hem aankeek met een blik van wie is die ouwe zak en knikte, daarna leunde hij achterover en lette niet op hoe de chauffeur reed, hoewel Griekse kennissen hem een stratenplan hadden bezorgd opdat hij niet zou worden opgelicht in de taxi, althans niet te veel, zo had hem een Atheense kennis in zijn e-mail uitgelegd, want een beetje zullen ze het toch wel doen, dat moet je maar voor lief nemen, dat is de gewoonte hier, het zou hun eer te na zijn om het niet te doen, dus hij liet het inderdaad gebeuren, al was het niet om die reden, maar omdat hij aan het eind van zijn krachten was, zijn gekwelde zenuwen konden het niet meer hebben, zo afgemat was hij door die landing en alles wat erop was gevolgd, want ook zijn koffer had hij niet gevonden waar die had moeten zijn, pas toen hij al met een verschrikt gezicht op zoek was naar de informatiebalie voor het melden van verloren bagage, viel geheel toevallig zijn oog op een bekend voorwerp dat eenzaam rondjes

draaide op een verre band die de bagage beloofde van een voor vier uur eerder aangekondigde vlucht uit Kiev, waarna het verder ging met de douane, waar de beambten de onfortuinlijke koffer helemaal uitplozen op zoek naar hasjiesj en ten slotte het helse labyrint van de wachtruimte, dus het was werkelijk genoeg geweest, van de kennissen met wie hij hier had afgesproken stond niemand hem in de hal op te wachten, vergeefs wachtte hij een tijdlang te midden van de razende menigte, dus op een gegeven moment ging hij weg, althans hij zou zijn weggegaan als de taxichauffeurs zich niet op hem hadden gestort, kortom, nu zat hij volkomen uitgeput op de achterbank van een zelfgekozen taxi en staaarde naar de op dit vroege uur nog volkomen lege stad, eerst lette hij helemaal niet op de route en op de meter, dat gebeurde pas toen hij geen van de straatnamen zag die op zijn briefje waren geschreven en het vermoeden kreeg, overigens terecht, dat de chauffeur niet de kortste route nam, en toen de meter al het aantal euro's aangaf dat de kennissen hadden genoemd als het bedrag waar hij niet boven moest komen, probeerde hij zich in het Engels met de chauffeur verstaanbaar te maken, maar die leek hem eerst niet eens te horen, hij sloeg een paar keer rechtsaf en een paar keer linksaf, tot hij eindelijk bij een rood stoplicht zich omdraaide, alsof hij hem een gunst bewees, en op het hem voorgehouden briefje de straatnaam aanwees waar ze op dat moment waren, en die was nogal ver, niet alleen van het plein met de naam Syntagma, maar ook van het centrum, dus hij probeerde assertief te zijn en gebaarde dat dit niet oké was, hij werd woest, hij wees naar de meter en wees herhaaldelijk naar de naam Syntagma op zijn briefje, maar dat haalde absoluut niets uit, de chauffeur bleef onverstoorbaar op zijn kauwgom kauwen en liet zich door niets van de wijs brengen en het was duidelijk dat hij dat ook in het vervolg niet van plan was, dat hij reed waar hij vond dat hij moest rijden, hij deed pogingen om zijn passagier gerust te stellen, het zou wel goed komen, meneer moest zich maar niet

druk maken, be happy, riep de chauffeur hem eens in de zoveel tijd bemoedigend toe, en zijn buik verkrampde helemaal toen de man bij een druk kruispunt afremde, het portier opendeed en met een weids gebaar en een soort van lichte glimlach om zijn mond zei, zo, dit is het Syntagmaplein, hier moest je toch zijn? - en hij overhandigde hem eerst het bedrag dat de kennissen hadden aangegeven, maar de chauffeur begon, als plotseling uit zijn dommeling ontwaakt, zo onverwacht te schreeuwen terwijl hij hem bij zijn schouder pakte en door elkaar schudde, dat er binnen een minuut een hele groep Grieken om hen heen stond, waarna er uiteindelijk met hun hulp een compromis tot stand kwam waarbij ze het dubbele van het werkelijk verschuldigde bedrag overeenkwamen, maar toen had hij al helemaal genoeg van dit alles, ik heb schijt aan Athene, zei hij in het Hongaars tegen de Grieken die om hem heen stonden, maar die klopten hem alleen maar op zijn schouder, goed, prima, kom, ga mee wat drinken, geen sprake van, zei hij terwijl hij zich losrukte uit de kring, want hij kon niet vermoeden dat de mensen die hier om hem heen stonden hem niet wilden beroven maar hem echt voor een drankje wilden uitnodigen uit medeleven vanwege de hopeloze strijd die hij met de taxichauffeur had geleverd, dat ze hem wilden kalmeren en zeggen dat taxichauffeurs nu eenmaal zo waren, met hen kon je niet in discussie gaan, geen zaken doen, ze beroofden je hoe dan ook, en al helemaal op dit vroege uur, kom, zeiden ze tegen hem in het Grieks, en ze wezen naar de tafels op straat van het restaurant vlak bij waar ze hadden gezeten, maar hij was al zo bang geworden, ook voor hen, dat hij snel zijn koffer pakte en zich te voet in de verkeerschaos van het kruispunt begaf, dwars door de autostroom heen, en dat was een vergissing, want niet alleen deed hij daarmee de chaos toenemen, dat zou niets opvallends zijn geweest op die plek, maar hij stelde zich ook aan uitgesproken gevaar bloot, en hij was zich er niet eens van bewust dat hij tegen de tijd dat hij de overkant bereikte, zijn leven wel drie keer direct en onnodig op

het spel had gezet tussen de toeterende auto's, aan de overkant dus, met een koffer, die weliswaar godzijdank helemaal niet zwaar was, maar hem toch hinderde in zijn vrije beweging, met name bij het maken van een plan, er schoot hem namelijk niets te binnen om nu te doen, hij zou zijn kennissen moeten bellen om te vragen waar ze bleven en hen om hulp te vragen, maar de taxichauffeur had hem zo geplukt dat zijn geslonken voorraad cash niet eens voldoende zou zijn geweest voor een telefoongesprek, dus hij bleef er een tijdje staan, de groep van daarnet was alweer gaan zitten, en omdat ze er vanaf hier al helemaal niet meer als rovers uitzagen, besloot hij na een tijd naar hen terug te gaan om hun de weg te vragen, hij stapte ook van het trottoir, maar werd bijna meegesleurd door een auto, dus het leek hem beter om een officiële oversteekplaats te zoeken, al moest hij ook daar opletten, want hij wist helemaal niet of het groene licht aan de overkant wel op hem van toepassing was, en toen het na een tijd wel zo bleek te zijn, moest hij ook inzien dat groen licht hier alleen een soort theoretisch ja was op het oversteken, dat in de praktijk alleen gold als het plan niet doorkruist werd door andere, grotere krachten, en doorkruist werd het, nu eens denderde een vrachtwagen langs hem, dan werd hij weer naar achteren gesmeten door de luchtkolk van een bus, nu eens dit, dan weer dat, maar gelukkig kwamen er ook andere initiatieven van voetgangers zodat ze bij groen collectief de oversteek waagden, en die lukte, en daar stond hij op het terras van het restaurant bij de jonge mensen die daar achteloos en met een opgewekte gelijkmoedigheid zaten te drinken, zij groetten hem en op alle gezichten stond te lezen dat ze het daarnet al gezegd hadden dat het alvorens plannen te maken het beste was om iets met hen te drinken, bier of kafes, vroegen ze hem, of misschien een raki, o nee, protesteerde hij, liever een ellinikos kafes, oké, ellinikos kafes, werd aan de ober doorgegeven, en het gesprek kwam op gang, de Grieken waren inderdaad jong, maar niet heel jong, zo net boven de dertig, en ze spraken rede-

lijk Engels, alleen hun uitspraak was een beetje raar, maar ook hij had met zijn uitspraak niet kunnen verzwijgen waar hij vandaan kwam, dus ze begrepen elkaar goed, zozeer dat hij door een plotselinge indruk onmiddellijk een vanzelfsprekend vertrouwen voor hen voelde, en hij vertelde hun kort zijn verhaal, wie hij was en wat hij hier kwam doen, dat hij een beetje genoeg had van de wereld, of van zichzelf, of misschien allebei, en daarom bedacht had om nog een keer naar Athene te komen, waar hij nog nooit was geweest, het was dus een soort van afscheid voor hem, maar hij wist zelf niet eens waarvan hij hier afscheid nam, het gezelschap hoorde hem aan, de mensen knikten en honoreerden zijn verhaal met een lange stilte, waarna er langzaam weer een conversatie op gang kwam, waarin zijn nieuwe vrienden hem tegen elke prijs uit het hoofd wilden praten om... ja, eigenlijk alles, maar in de eerste plaats om nu zijn kennissen te bellen, want als ze hem al niet hadden opgewacht op het vliegveld en ook hier niet waren komen opdagen, op de kruising Ermou-Voulis, waar ze voor de zekerheid om negen uur hadden afgesproken, terwijl het al later was dan negen uur, nou dan kon de zaak echt wel wachten, zeiden ze, en ze stelden voor dat hij bij hen zou blijven als het lot hem al daar had doen belanden, dat zou ook wel fijn zijn, moest hij maar aannemen, waarom, vroeg hij, wat was hun plan voor de komende tijd, ach, plan, zei hun blik en van de gezichten straalde een duidelijke vrolijkheid af die zei, een plan, nee, dat hadden ze niet, of ach, het plan was om hier te blijven zitten en nog een biertje te drinken, en een oprechte grimas gaf aan dat ze niet bij het soort mensen hoorden dat volgens een plan leefde, hier zitten, dat was alles, dat deden ze al sinds gisteravond, en zolang ze geld hadden, bleef dit ook het plan, langzamerhand weer een biertje drinken, zei een lange slungel, die zich Adonis noemde, ze waren slim en sympathiek, maar toen hij een slokje nam van de ellinikos kafes, kreeg hij opeens het gevoel dat hij niets van Athene zou zien als hij alles zo liet doorgaan, want toen hij vertelde

waarom hij hier was, namelijk om uit te vinden wat Athene was, volgde een grote stilte, alsof ze wilden aangeven dat het volkomen overbodig was om iets uit te vinden en al helemaal over Athene, Jorgos, die naast hem zat en zich George liet noemen, leek het zelfs gemakkelijk te vinden, Athene nog wel, zei die Jorgos vervolgens en zijn gezicht betrok, weet je wat Athene is, vriend, een groot stuk stront, dat is het, zei hij en hij nam een slok van zijn glas, en het klonk allemaal te verbitterd om te vragen waarom hij zulke dingen zei, het zijn vissen op het droge, dacht hij later, goedwillende en aardige klaplopers, stelde hij vast, maar hij moest erkennen dat hij het steeds beter naar zijn zin had bij hen, en daardoor ging er ook een alarm in hem af, het was gevaarlijk om hier te zitten op deze eerste ochtend en te luisteren naar hun discussie over de vraag of het nummer 'Guns of Brixton' beter was in de uitvoering van The Clash of van Arcade Fire, en met hen te zitten zwijgen, en een lange tijd te kijken naar het drukke verkeer vanaf het Syntagmaplein en de Odos Voulis, kijken naar het zinloze heen en weer jakkeren van de auto's in de nu al verschrikkelijke hitte en verschrikkelijke stank, het was allemaal veel te prettig met hen, op een aantrekkelijke manier melancholiek, als een zoet gewicht dat je omlaag trekt - als hij zich niet onmiddellijk in beweging zette, sprak hij zichzelf toe, dan zou hij hier blijven en zou alles heel anders verlopen dan hij diep in zijn hart wilde, dus hij stond plotseling op en kondigde aan dat hij ten minste de Akropolis wilde bekijken, dit was een van de grootste verlangens in zijn leven, om één keer de Akropolis te zien, en nu hij oud geworden was... aha, *ten minste* dus, en de Akropolis, zei Adonis met half dichtgeknepen ogen, de Akropolis dus, zei ook Jorgos met een zurige blik, wel, tenslotte moet je het zelf weten, zeiden ze tegen hem, tenslotte ben je hier voor de eerste keer, waarom niet, al denk ik dat het dikke onzin is, zei Jorgos, volgens mij ook, zei Adonis, maar best, ga dan, als je het zo graag wil, maar luister eens, opperde een meisje uit het gezelschap dat Ela

heette, dit ding, en ze wees naar de koffer, dit hoef je niet de hele tijd mee te sjouwen, je kunt het afgeven, voor het geval je datons hier niet meer zou vinden, wacht, even kijken waar, en ze keek rond, bij Maniopoulos, stelde Jorgos voor, oké, dat is dichtbij, en zo gebeurde het, Maniopoulos was verkoper of iets dergelijks in een totaal vervallen winkeltje in de vervallen straat achter het restaurant, misschien werd er gehandeld in computeronderdelen, het was niet gemakkelijk vast te stellen, maar het was zoiets, in elk geval zei de jongen meteen ja, hij zette de koffer weg achter een gordijn en gebaarde dat alles in orde was, hij kon hem altijd komen ophalen als hij klaar was, en ze stonden weer op het terras, ze legden hem de route uit, ze raadden hem ondanks de hitte aan om te gaan lopen, want er waren nog niet zoveel toeristen, bovendien zou hij dan ook iets van Plaka zien, het oude stadsdeel, alsmaar die kant op, zei Jorgos, in één richting wijzend, en hij dirigeerde hem naar een voetgangersoversteekplaats, alsmaar die kant op, al zou hij er beter aan doen om een paar uur te wachten, het best tot de avond, want de zon zou nu wel erg heet zijn daarboven, maar hij was al aan de overkant en was al begonnen in de nauwe steegjes van Plaka door te dringen, hij zwaaide nog naar hen en zij zwaaiden vriendelijk terug, en hoewel hij het naar zijn zin had gehad bij hen, of misschien juist daarom, haalde hij nu opgelucht adem dat hij eindelijk op weg was, op weg naar de Akropolis, *ten minste de Akropolis*, zei hij in zichzelf en hij dacht aan de eerste vage afbeeldingen die hij sinds zijn kinderjaren in zijn geheugen bewaarde en hij voelde blijdschap dat ze hem niet hadden kunnen verleiden, al was *alles* een beetje vaag, ook dit verleiden, zoals het ook vaag was dat hij dit allemaal dacht, zoals ook dat oude plaatje van de Akropolis geen contouren had, en ook geen scherpte, met name wat de afmetingen betrof, hij had zich namelijk nooit een voorstelling kunnen maken hoe groot de Akropolis was, hoe groot de gebouwen waren, de Propyleeën, en het Parthenon zelf, het was immers onmogelijk om de dimensies te

zien als je op grond van foto's of tekeningen een indruk probeerde te krijgen van dit temenos, zoals de Grieken deze heilige tempelwijk noemden, het was onmogelijk en dat was een groot probleem, het feit dat men geen dimensies kon zien maakte het onmogelijk om de Akropolis in je brein in te bouwen, op de een of andere manier hing alles van de afmetingen af, dat gevoel had hij altijd gehad en dat dacht hij ook nu, onderweg ernaartoe - hij kocht een peperduur broodje, dronk een blikje half gekoelde cola voor een nog schaamtelozer prijs, maar het kon hem niet schelen, want er interesseerde hem niets anders meer dan dat hij in de hitte de Akropolis steeds nader kwam en op het punt stond de tempel van Nike te zien en het Erechtheion, en als bekroning van alles het onovertroffen Pantheon, en het feit alleen al dat hij boven op de Akropolis zou staan, want daarnaar had hij altijd verlangd, en hij verlangde er nog steeds naar, als afscheid, en wel hevig, om te zien wat de Grieken zagen, laten we zeggen 2439 jaar geleden.

Hij liep de wijk Plaka in over de Voulis zelf, en het waren inderdaad niet meer dan een paar honderd toeristen die hem tegemoetkwamen of naast hem liepen te dwalen of hem passeerden, dus hij kon eigenlijk wel zeggen dat hij geluk had, vervolgens liep hij een stuk over de Flessa-sstraat, waar hij op een bepaald punt verdwaald raakte en niet meer wist of hij er goed aan deed om over de Odos Erechtheos verder te gaan; dat deed hij dan maar, en na de steegjes Stratonos en Thrasyllon kwam hij plotseling uit op een brede, drukke straat, die Dionysiou Areopagitou heette, en gelijktijdig zag hij opeens ook het temenos in de hoogte, dat al wel eerder was opgedoken, als er zich voor een vluchtig ogenblik een spleet opende in de smalle straatjes, maar in zijn geheel zag hij het hier op de Dionysiou Areopagitou voor het eerst, en dat was ook voor het eerst in zijn leven - vanaf dat moment interesseerde hem een behoorlijke tijd niets, hij meende dat hij zijn doel dicht was genaderd, hier

stond hij aan de voet van de Akropolis, te mooi om te bevatten, de zon brandde verschrikkelijk, de weg was vreselijk druk, het moest een uur of tien of elf zijn, hij kon het niet bepalen omdat zijn horloge nog in het vliegtuig stil was gaan staan, omdat hij vergeten was tijdig de batterij te verwisselen, en nu... wat heeft het nu voor nut, dacht hij, is het dan niet genoeg dat ik hier ben? - en hij sjokte door in de hitte, maar in deze buurt kwam hij verdacht weinig toeristen tegen, steeds minder zelfs, maar hij liet zich toch niet in de war brengen, de Akropolis was hier aan zijn rechterkant, eens moest hij het pad naar boven bereiken, als hij er helemaal omheen moest lopen, dan zou hij eromheen lopen, klaar, wat kon het hem schelen, zo moedigde hij zichzelf opgetogen aan, maar hij bleef heel lang doorlopen op die weg, de lucht die hij moest inademen stonk afschuwelijk, en het lawaai van het verkeer was onverdraaglijk, hij besloot net om de eerstvolgende passant om informatie te vragen toen hij plotseling bij een slingerweg kwam die verzwaard was met stukken kalksteen en zigzaggend omhoogging, boven aan het einde van het lange pad zag hij een kiosk, hij klom met veel moeite naar boven en de kiosk was de kassa, maar er stond niet *tamio* op maar AKROPOLIS, wat ergens wel belachelijk was, want voor hetzelfde geld had de weg die erheen leidde van het opschrift 'dromos' voorzien kunnen worden, iedereen weet toch dat dat een weg is en dit hierboven de Akropolis, wat had het dus voor zin, waarschijnlijk vanwege de entreegelden, dacht hij, en dat was misschien ook zo, want er werd inderdaad entree geheven, en het was nog prijzig ook, eerst vroegen ze twaalf euro, en toen hij met handen en voeten protesteerde, vroegen ze zes, maar hij had dan eindelijk zijn kaartje, hij kon binnentreden, hij liep verder, en hij kon naar boven kijken, met een blik van hier is dan eindelijk de Akropolis, maar hij kon niet tegen het licht, hij moest zijn ogen neerslaan en dat was niet eens zo eenvoudig, want toen hij ze had neergeslagen om die ogen op een plek op het donkerder gedeelte van de weg te laten

rusten, kreeg hij dat niet voor elkaar, want de weg had gewoon geen donkerdere gedeeltes, de straatstenen onder zijn voeten verblindden hem evenzeer als de dingen op ooghoogte waarvan hij zijn blik had afgewend, want de stenen beneden, van de trap dus, waren van wit marmer gemaakt en ze waren door niets onderbroken, geen gras of onkruid, hij liep verder naar boven en hij wist dat hij pas bij de Propyleeën was, gebouwd door Mnesikles, bij de hoofdingang van de Akropolis, hij ging op de tast naar boven en wist dat aan zijn linkerkant de zogenaamde Pinakothek van de Propyleeën verrees en aan de rechterkant het zogenaamde wachtgebouw, en daarboven in de hoogte de tempel van Athene Nike met de vier wonderschone zuilen, maar hij wist het alleen maar, hij zag niets, hij liep omhoog, met dichtgeknepen ogen, want zijn idee was, nu word ik dan wel verblind, maar voorbij de trap ga ik een plek zoeken onder een boom of ik trek me terug in een gebouw, ik rust uit en kom dan weer hier terug om de Propyleeën beter te bekijken, hij strompelde dus verder, maar de weg voorbij de Propyleeën maakte de situatie niet beter, eerder slechter, want in plaats van aarde lag overal kalksteen, het hele temenos was op een enorme sneeuw witte kalksteenrots gebouwd, en de weg naar binnen liep tussen geniepige stukjes kalksteen over een verblindend kalkstenen oppervlak, de Akropolis is dus, zo stelde hij met pijnlijke ogen vast, gebouwd op een blok van pure kalksteen op deze kale berg, dat is dus de Akropolis, dacht hij ontsteld, maar een tijdlang durfde hij nog niet te bedenken wat het betekende dat de berg *volkomen* kaal was, dat er helemaal niets op stond behalve de kalksteenrots en de beroemde tempels op de kalksteenrots, gebouwd van marmer van verschillende soorten maar onder meer van wit pentelisch marmer, hij durfde het niet te bedenken want hij geloofde het niet echt, dus hij bleef maar lopen, hij probeerde zijn oogleden zo af te stellen dat hij niet zou struikelen maar ook de verschrikkelijke gloed van de zon buiten kon houden, want de zon bleek inderdaad genadeloos, hij had niet

zozeer last van het branden van zijn schedel, rug, armen, benen, eigenlijk alles, dat kon hij nog wel verdragen, maar wat hem totaal verraste en waarvan hij het belang niet juist had ingeschat, was het effect van het zonlicht op de kalksteen, op die ontzettend sterke schittering was hij niet voorbereid, dat had ook niet gekund, hoezo, welke reisgids, welke kunsthistorische verhandeling doet mededelingen in de trant van 'pas op, het zonlicht op de Akropolis is zo krachtig dat mensen met zwakke ogen in het bijzonder beslist preventieve maatregelen moeten nemen', en zodoende had hij, kennelijk een mens met zwakke ogen, geen enkele maatregel genomen, waardoor hij nu geen enkele tegenmaatregel kon nemen, dat was ten enenmale onmogelijk, hij had immers helemaal niets bij zich behalve een koffer, dat is het, schoot het plotseling door hem heen, en toen hij het heiligdom van Artemis Brauronia bereikte, besloot hij dat de koffer in zijn hand hem zou redden, wat een geluk dat hij hem had meegenomen, waaruit al duidelijk was dat hij toen al door de vermoeidheid, de hitte en de verblindheid niet goed bij zinnen was, want hij bedacht pas dat hij de koffer niet in zijn hand had maar bij die jongen genaamd Maniopoulos in de stad had achtergelaten toen hij tegen de muur van de tempel ging schuilen om hem te openen en er een kledingstuk uit te halen, op dat moment stond de zon precies boven zijn hoofd en liet zich nergens een hoekje, uitsteeksel, afdakje of inspringing zien, hier of verder weg, het licht stortte loodrecht, zonder belemmering omlaag, er was dus helemaal geen schaduw op de hele Akropolis, maar dat wist hij toen nog niet, daarom haalde hij bij gebrek aan iets anders een gebruikt papieren zakdoekje uit de zak van zijn spijkerbroek, vouwde het uit en hield het voor zijn ogen, maar tot zijn ongeluk irriteerde zelfs het wit van de zakdoek hem, dus toen drukte hij zijn hand tegen zijn ogen en liep zo verder, hopen om op enig moment toch ergens uit te komen, een rustplek of wat ook maar, waar hij zich terug kon trekken en zijn ogen rust kon geven, en hij liep door, hij liep

verder op de Akropolis, waar hij vanaf zijn kinderjaren het meest naar had verlangd, en waar hij zoals algauw bleek de enige was, op een Duits echtpaar in de verte bij het Parthenon na, die hadden zich natuurlijk wel voorbereid, dacht hij, ze droegen allebei een soort tropenhelm met een klep op hun hoofd, voor hun gezicht een brede, donkere bril, op hun rug een rugzak, waaruit ze, toen zijn blik op hen viel, juist een literfles mineraalwater tevoorschijn haalden, met als gevolg dat hij onmiddellijk een kwellende dorst voelde, maar daartegen kon hij al helemaal niets doen, want hoe hij het ook had gehoopt, er was hier geen enkel café of frisdrankstalletje of iets van dien aard, zoals op toeristische plaatsen gebruikelijk, *op de Akropolis was gewoon niets dan de Akropolis*, maar toen leed hij al zwaar, hij bereikte de plek waar eens het standbeeld van Athene had gestaan en sloeg de richting van het Erechtheion in, maar hij tastte met zijn voeten de weg voor zich af als een blinde, want omhoogkijken of ook maar even een blik omhoog werpen was nu helemaal niet meer mogelijk, de tranen liepen uit zijn ogen, en toen deden ze nog niet eens pijn, want de pijn zette pas in toen de tranen op waren, alsof hij ze allemaal had uitgehuild tegen de tijd dat hij de Karyatiden van het Erechtheion bereikte, waar hij uiteraard niet naar binnen kon, van deze kant, de zuidkant, al helemaal niet, hij kon de dames uit Karyai zelfs niet met zijn blik beroeren, want de borstwering was hoog en de Karyatiden waren dus onbereikbaar, hij keek dus wanhopig om zich heen, in zijn ogen prikte de pijn, op de oppervlakte van de rots lagen hier en daar grote stukken gehouwen steen, waarschijnlijk resten van de tempel van Dörpfeld of het altaar van Athene, of wie weet waar ze vandaan kwamen, in ieder geval was dit wat hij kon bevatten tijdens het korte moment dat hij even zijn ogen weer durfde te openen, maar toen leek een van de goden in de hemel hem even goedgunstig te zijn want hij leidde hem naar de zuidwestelijke gevel van het Erechtheion, achter de Karyatiden, waar hij een boom in het oog kreeg, een boom, o god, en

deze blinde bewonderaar van de Akropolis haastte zich om bij de boom te komen, maar toen hij er aankwam en zijn rug tegen de stam zette en zijn ogen probeerde te openen, veranderde er niets, want hij kon zijn ogen ook hier niet openen, de boom was namelijk een klein vijgenboompje, een miezerig, iel, bijna verdord boompje, een smal stammetje waarboven het gebladerte, bijeengehouden door dunne takjes, zo ijl was als de vleugels van een vlinder, het licht kwam er ongehinderd doorheen, en toen hij vol ongeloof op de grond rond zijn voeten keek waar hij zelfs geen dunne schaduwen van de takjes zag, toen begreep hij dat datgene waarvoor hij gekomen was, voor hem onzichtbaar zou blijven, niet alleen zou hij nooit te weten komen wat de afmetingen van de Akropolis zijn, dacht hij teleurgesteld, maar hij zou ook nooit de Akropolis zien, terwijl hij hier op de Akropolis stond - maar de goden hadden niet het boompje als zijn troost bestemd maar de noordgevel van het Erechtheion, aangezien tegen die tijd de zon aan de hemel inmiddels zo stond dat de voorhal beschaduwd bleef, daar holde hij dus halsoverkop naartoe, het Duitse echtpaar was al daar, zij hadden het naar hun zin, de man verwisselde juist het filmpje in zijn fototoestel en de vrouw zat een enorme gyros te eten, ze waren dik en hun gezicht straalde van gezondheid, zulke mensen hebben de goden wel lief, merkte hij mistroostig op, mistroostig en ondankbaar, want hij had ten slotte toch een plek bereikt waar hij zijn door pijn gekwelde ogen rust kon geven en waar hij die ogen überhaupt kon openen, ook al kon hij vanaf deze plek behalve de trommels van het Proto-Parthenon niets zien van de zogenaamde Akropolis, waarnaar hij zijn hele leven had verlangd, want hij stond er met zijn rug naartoe, maar dit is toch onmogelijk, dacht hij toen hij weer bijkwam en maar niet in de situatie wilde berusten, de Duitsers gingen naar het Parthenon om foto's te maken, hij bleef echter, want hij wist wat er zou gebeuren als hij deze verkwikkende prosthesis van het Erechtheion zou verlaten, misschien zou hij moeten slapen, dacht hij,

wachten tot de zon een flinke weg had afgelegd daarboven waardoor hierbeneden de verhoudingen van licht en schaduw zouden veranderen, maar hij wist ook meteen dat het geen goed idee was, want hij zou het niet lang uithouden zonder water, hiermee, beter gezegd óók hiermee had hij geen rekening gehouden, dat hij water mee had moeten nemen hiernaartoe, hij leunde tegen de muur en dacht aan Kallikrates, en Iktinos, die dit gebouwd hadden, en Pheidias, die er met zijn enorme Athene-standbeeld van verguld ivoor betekenis aan had gegeven, en met zijn rug tegen de muur geleund stelde hij zich voor dat hij het Parthenon naderde en zelfs bij de magnifieke zuilen van het Parthenon ging staan, de perfecte Dorisch-Ionische colonnade, hij stelde zich voor in de ruimten van de pronaos, de naos en de opisthodomos en hij stelde zich voor dat in de tijd toen dit allemaal gebouwd werd, de tempel nog het terrein van het geloof was, de plaats en het doel van de Panathenaeën, en hij spande zijn kloppende hersenen in om hem met zijn fantasie te omvatten en bij elkaar te zien, en zo het mooiste gebouw van de westerse wereld voor zichzelf te bewaren ten afscheid, en hij dacht nog dat hij eigenlijk zou moeten huilen omdat hij hier was en er toch niet was, huilen omdat hij had bereikt waarvan hij had gedroomd, en het toch niet had bereikt.

Het was afschuwelijk om van de Akropolis omlaag te strompelen, het was afschuwelijk om erin te moeten berusten dat het hele Athene-plan vanwege zo'n lachwekkende, alledaagse, ordinaire kleinigheid een jammerlijke mislukking was geworden, moeizaam sjokte hij de weg af, met zijn handen voor zijn ogen, en het liefst had hij het hokje van de kassa kapotgeschopt bij de uitgang, maar uiteindelijk schopte hij natuurlijk niets kapot, hij liep alleen duizelig te dwalen over de weg in de meedogenloze hitte, hij kwam in de drukte van de Dionysiou Areopagitou uit en besloot langs de andere kant om de Akropolis heen te lopen, waarnaar hij niet eens meer omhoog wilde kijken, hoewel hij

inmiddels zover hersteld was dat zijn ogen het licht hierbeneden wel konden verdragen, hij had natuurlijk ook terug kunnen gaan in de richting waaruit hij was gekomen, maar daar had hij geen zin in, vanaf dat moment had hij helemaal nergens zin in, hij was niet geïnteresseerd in het Nationaal Museum, niet in de tempel van Zeus, niet in het Dionysos-theater en niet in de Agora, want hij was niet geïnteresseerd in Athene en daarom had hij ook geen interesse meer voor de punten vanwaar hij van hierbeneden een uitzicht op de Akropolis had kunnen hebben, schijnt aan de Akropolis, zei hij ondoordacht terwijl hij hardop voor zich uit praatte, dit zei hij, maar het was alleen het verdriet dat hem dat liet zeggen, dat wist hij zelf ook, het verdriet over de onzichtbaarheid van wat geweest is, want zo interpreteerde hij nu aanvankelijk wat hem was overkomen, hij zocht en vond - misschien wel terecht - een diep symbolische boodschap in zijn lotgevallen, om zo de gebeurtenissen van de afgelopen uren te kunnen verdragen en begrijpen, de gebeurtenissen die in feite zijn eigen afscheid waren, waarvan de betekenis nu pas langzaam tot hem begon door te dringen, en hij keek alleen naar het trottoir onder zijn voeten, en hij had overal pijn, vooral zijn ogen deden nog steeds pijn, maar ook zijn voeten, hij had blaren onder zijn beide hielen, bij elke stap moest hij zijn voeten een beetje naar voren schuiven in zijn schoenen als hij zijn gewicht op zijn linker- en dan weer op zijn rechtervoet plaatste, zodat zijn hielen de zool niet raakten, en zijn hoofd deed erg pijn, want hij had honger, en ook zijn maag deed pijn want hij had al uren geen slok meer gedronken, hij liep maar door over het smalle trottoir van de Dionysiou Areopagitou, die in die richting nog langer, gewoonweg ondraaglijk lang leek, en hij keek niet op, nee, want *daarboven* - zo noemde hij vanaf dat moment de Akropolis om het woord niet te hoeven uitspreken - was er niets meer om morgen of die avond nog bij een nieuwe poging te bekijken, want hij wist dat hij de werkelijkheid van de Akropolis niet kon zien, omdat hij op de verkeerde dag was gekomen, in de verkeerde tijd

was geboren, omdat hij was geboren, waardoor alles meteen al niet goed was begonnen, hij had moeten weten, aanvoelen, dat dit niet de dag was om wat voor onderneming dan ook te beginnen, en ook de volgende niet, want hij had geen enkele dag meer voor zich en had er ook nooit een gehad waarop hij dat geniepig met kalksteen volgepakte steile pad wel met succes had kunnen bestijgen, in tegenstelling tot vandaag, waarom was hij er überhaupt aan begonnen, zei hij met zijn mondhoek omlaag gekruld, waarom had hij zoveel haast, en hij bleef op zichzelf schimpen en liet zijn hoofd hangen en stapte met bloedende hielen volkomen afgemat voort op de vijandige schoenen en het duurde heel erg lang voordat hij om de Akropolis heen gelopen was en weer in dezelfde straat was uitgekomen waar hij die ochtend al geweest was, het straatje heette Stratonos en hij vond de Erechteos en vandaar belandde hij over de Apollonos algauw bij de kruising Voulis-Ermou - en hij zag al zijn kennissen van die ochtend aan de overkant, hij kon zijn ogen bijna niet geloven, maar daar waren ze bijna allemaal, alleen één meisje, Ela, ontbrak, voor zover hij het vanaf de andere kant kon onderscheiden, en zij merkten hem ook op en zwaaiden, kennelijk had het een verkwikkend effect op hen in de enorme hitte dat ze hem herkenden, en hem deed het onuitsprekelijk goed dat hij na zoveel agonie, volkomen overbodige agonie daarboven, opnieuw weer bij hen kon zijn, want dit was op de een of andere manier besloten - toen hij hen zag, ging zijn hart sneller kloppen, want wat was er toch zo aantrekkelijk aan dit gezelschap die ochtend? juist dat ze niets deden, dat ze niets wilden en dat ze goede mensen waren, dacht hij nu, een beetje geëmotioneerd door de vermoeidheid, terwijl hij naar hen keek, en hij zwaaide naar hen, het leek nu dus volkomen vanzelfsprekend dat dit het enige was wat zin had, om bij hen te zitten, hier in Athene, waar dit gezelschap hem vanaf het allereerste ogenblik had opgenomen, bij hen te zitten, een ellinikos kafes te bestellen en op te gaan in Athene, wat had het voor zin om iets te willen, nu, na deze verschrikke-

lijke en verschrikkelijk belachelijke dag was niets zo belachelijk als te bedenken hoe koppig hij die ochtend iets wilde, hoe belachelijk dat hele willen hier was, terwijl hij veel gelukkiger was geweest als hij bij hen gebleven was en nog een ellinikos kafes had gedronken, kijkend naar het verkeer, de hysterisch heen en weer schietende auto's, bussen en vrachtwagens, hij voelde zich dodelijk vermoeid, het was dus aan geen twijfel onderhevig wat hij vanaf nu moest gaan doen, hij zou bij hen gaan zitten en niets doen, net als zij, hij zou wat eten en wat drinken, en dan was het weer tijd voor een ijskoude ellinikos kafes, en die zoete, vage, eeuwige melancholie, en hij zou zijn schoenen uitdoen en zijn benen strekken, en na niet zonder zelfironie te hebben verteld wat hem daarboven was overkomen, zou hij ook zelf meedoen aan de algemene hilariteit, want hoe kon iemand inderdaad zo'n idioot zijn om in de zomer naar Athene te komen, de eerste dag in het felste zonlicht de Akropolis te beklimmen en dan verbaasd te zijn dat hij niets van de Akropolis had gezien, zo iemand verdiende dit, zou Jorgos zeggen onder veel gelach, zo iemand werd met recht een idioot genoemd, zou Adonis eraan toevoegen zonder kwetsend te zijn, iemand zoals hij, die in de brandende zon de Akropolis beklimt en niet eens een zonnebril meeneemt - daar zouden ze zich nog een tijdje vrolijk over maken, dacht deze avonturier van de Akropolis nog aan deze kant van de kruising, en hij zou dan misschien zeggen, als antwoord op de vraag waarom hij zonder zonnebril was vertrokken, dat de Akropolis met zonnebril niets meer met de Akropolis te maken had, ze gebaarden naar hem dat hij niet zo moest treuzelen en moest komen, en van blijdschap dat hij al een beetje thuis was, thuis, bij zijn nieuwe vrienden, begaf hij zich zonder nadenken in het drukke verkeer om bij het terras aan de overkant te komen, en hij werd meteen overreden, in een oogwenk verpletterd door een vrachtwagen die met grote snelheid op de binnenste rijstrook reed.

Anke Cuijpers

Het meisje dat niet dansen wou

Ze studeerde aan de Schrijversvakschool in Amsterdam, schreef voor de *Poëziekrant*, en stuurde ons dit verhaal. Passend genoeg nadat een ander tijdschrift dat het plaatsen zou, ter ziele ging. Anke Cuijpers laat een meisje een dialoog met de postume eenzaamheid voeren. Wat ze zegt, is kort. En ze schrikt er zelf van. Ze koestert wat sterft, maar ze weet het en wij voelen het: 'Hij gaat dood.'

De dode vogels liggen altijd op hun rug, met hun poten naar de hemel toe. Als ze ertegen duwt schommelen ze op hun rug heen en weer. Het meisje loopt van de volière naar het huis, gooit de langstaart in de vuilnisbak, luistert naar de doffe klap als het deksel dichtvalt. Ze lijken op dieren van papier-maché, de vogels die ze weggooit, onder hun veren een buik van uitgehard karton. Gisteren vond ze de donkergroene agapornis in het grind van de volière. Ze klemde haar hand om het lijfje, voelde hoe haar vingers wegzakten in zijn veren, daaronder zijn ademhaling en spieren, adertjes die over zijn buik liepen. Had ze een vuist gemaakt was hij als een kiwi tussen haar vingers doorgesijpeld. Ze droeg hem het huis in, hield zijn nek tussen wijs- en middelvinger. Een wervelkolom als een luciferstokje, zwavelrode kop. Ze legde hem op een zachte doek. Ver weg van de verwarming. Zodat hij langzaam kon wennen. Aan binnen. Aan de warmte.

Daarna vergeet ze de vogel.

Ze gaat de garage in, dan weer over het stoeptegelpad naar de achterkant van het huis. In de volière doet ze de deur van het nachthok dicht. Ze plakt repen isolatieschuim langs de kieren van de volièredeur, met het glimmende stuk naar de buitenkant toe. Haar adem in langgerekte vegen over haar handen. Bijna wit, vrieslucht.

'Het wordt erger,' kookleumt ze als ze weer binnenkomt en met haar benen tegen de verwarming aan gaat staan. 's Avonds mengt ze een beetje van het gele krachtvoer met brinta en probeert de agapornis te voeren. Hij eet niet. Ze legt de doek met het diertje op haar schoot, blijft ernaar kijken. Dit is sterven, denkt ze. Ze ziet geen spoor van vechten. In leven willen blijven. Ze laat druppeltjes water vallen om te zien of hij zijn snavel opendoet, of zijn ronde tong naar buiten komt. Ze glijdt met haar vinger langs de snavel. 'Ik weet nog,' begint ze, zwijgt dan.

'Hij gaat dood,' zegt ze terwijl ze aan tafel gaat.

De twee smalle bovenlichten zijn beslagen, de geur van soep en dun gesneden preiringen die aan een lepel blijven kleven. Ze kan niets zien, buiten, van de nacht en het vriezen. Ze vraagt zich af of ze de grote slaapkamer zal leegmaken, de vogels daarin onderbrengen. De boom uit de volière in een grote pot zetten, zodat ze takken hebben om naar toe te vliegen. Schelpenzand eronder. Eerst extra zeil dus op de vloer. Misschien ook de draad van de volière voor het raam spannen zodat ze niet tegen het glas fladderen.

Vaders slaapkamer, waarin het bed met het flanellen, gladgestreken beddengoed dat er nog op ligt, een kruis erboven voor het godentierende gebed. De kamer waar de klerenkast met de verboden helft staat, waarin straks veertjes en poep op de vensterbank liggen. Opfladderend gefluit en gekrijs telkens als iemand langs de gevel stapt.

'Nee,' zegt ze als ze het bed instapt.

's Nachts droomt ze van kapotte deuren, een teckel, en dat haar vader aan tafel zit en zijn hoofd schudt en naar haar knipoogt.

Ze drinkt haar koffie staande, kijkt naar de plaats waar ze vannacht van haar vader droomde, kan zich niet meer herinneren hoe zijn stem klonk. 'Zwijg,' zegt ze met schrille stem. Ze wil

niet gaan kijken, of buiten, in het verzegelde nachthok weer een vogel op de grond ligt.

Ze loopt naar de agapornis toe, imiteert vogelgeluidjes met haar tong tegen haar gehemelte aan, maar ze heeft geen idee wat ze tegen hem zegt. Misschien herhaalt ze telkens één woord, exact hetzelfde, steeds opnieuw. Misschien zegt ze wel iets als snertweer, of neuken, of... niet pardonneren, uitkijken leren. Ze oefent het, hoe gejaagd haar vader dat achter elkaar zei, zo snel dat het wel één kort woord leek: 'nietpardonnerenmaaruitkijkenleren'. Zo snel dat niemand verstond wat hij zei. Vader die de volière eigenhandig timmerde uit bij elkaar geritselde planken, gaas en twee oude deuren met glas erin.

Ze merkt hoe het speeksel opdroogt in haar mond, ze drinkt een slok van haar koud geworden koffie, klakt opnieuw met haar tong. Vraagt zich af of ze iets nieuws zegt nu. Dan loopt ze naar de keuken, gooit de slok koffie weg, schenkt nieuwe in. 'Bitter,' mompelt ze.

De teckel is al een paar jaar dood. Ze begrijpt niet wat het dier in haar droom moest. Zelfs buiten de droom niet, als ze denken kan, logisch denken kan.

Ze gooit de koffie weg, spoelt de kan om, gaat naar weer de agapornis toe. Ze wil een vinger tussen zijn veren duwen, zijn buik, de honger voelen. Ze aarzelt, weet niet of ze hem meer moet dwingen.

'Eten,' zegt ze hardop, 'eten voor de honger die komt.'

Ze schrikt, van wat ze zegt. Van haar stem. Ze kijkt naar het groene lijfje, hoe het ademhaalt. Ze overweegt of ze hem in een kleine kooi zal stoppen, naar de dierenarts zal brengen. Het spreekuur begint om halfzes. Het zal donker zijn buiten, kouder ook. Ze ziet voor zich hoe ze in de wachtkamer zit, op een van die schroothouten banken, haar rug tegen de muur, de kleine kooi op haar schoot en de kou die nog aan haar handen hangt, uit haar jaspanden walmt. Blaffende honden, kwijlende rottweilers, kefferige pekinezen, katten om haar heen. Papier-

tjes tegen de muur waarop nieuwe, vervangende dieren worden aangeprezen. Waar brengt ze hem naartoe?

‘Was uns nicht tötet stärkt uns nur.’ Ze zegt het alsof ze het van een wandtegel leest.

‘Zwijg,’ beveelt ze. Het lijkt haar niet meer te kloppen, die stelregel van haar vader.

De valkparkiet, in de handen van haar vader, zijn poten die tussen zijn vingers uitsteken, de pasgeknipte nagels op tafel, ze wil dat ze dát gedroomd heeft. Ze schudt haar hoofd. De dieren hebben allang geen namen meer.

Ze herinnert zich de teckel, langwerpig, meesmuilend, een droogworst op poten, zijn buik gevuld met de manke leg uit een nest. Het meisje legt haar handen op haar oren, weert vergeefs de herinnering.

Slaande deuren. Bam! Gaten in het hardboard. Vuistslag. Een deur als uit een stripverhaal.

Stiltes, langgerekt en bevroren zodat de noodzakelijke dagelijkse mededelingen als barsten in ijs klinken.

‘Ik koop geen nieuwe meer,’ schreeuwt ze hem na.

Met een dik vest aan loopt ze over het stoeptegelpad naar de volière. Ze wrikt het schuim langs de kieren weg, opent de deur. Tussen haar lippen voelt ze zachte, kriebelende veren en ze veegt ruw met de achterkant van haar hand over haar mond. Ze kijkt naar haar hand, ziet geen veren. Ze buigt naar het glimmende isolatieschuim. Steekt haar tong uit. ‘Niets,’ zegt ze.

Misschien komt er geluid, denkt ze als ze naar binnen stapt, de grond negeert, een fluitend orkest, een kwetterende tsjilpende oorlog die naar de toppen van een berg toe wil. Of de voerbak in.

Terwijl ze het water ververst, voer bijvult, vermijdt ze om zich heen te blikken. Ze kijkt hoe haar handen de dingen vastpakken, weer neerzetten. Ze strijkt met de zijkant van haar hand over de afgesneden rand van de jerrycan. Braamloos. Het woord

rolt uit haar mond. Als vanzelf. Ze bekijkt de dampende sigarettenwalm die ze maakt. Zoals haar vader, die zijn knoestig geworden handpalm als een uitnodiging voor haar openhoudt, waar zij haar hand in legt, terwijl ze oefenen samen, strictly ballroom, in het grind. Ze rilt. Slaat haar armen om zich heen. Haar droom. Vlak voordat ze wakker werd, haar vader doemt uit het nachtzwart op en geeft haar een nieuwe vogel. En dan nog een. Dan weer. Telkens weer opnieuw. Zonder muziek.

Ze kijkt om zich heen, ziet de kale, bepopte takken. Als ze een stap opzij doet priemen ze in haar lichaam. Ze bukt, hurkt met de handen tussen haar knieën. Ziet het hoopje veren in bijeengewaaide kleuren. Ze strekt haar hand, haar wijsvinger.

Alfred Schaffer *Postuum*

Alfred Schaffer (1973) doceert aan de universiteit van Stellenbosch. Zuid-Afrika. In 2014 verscheen *Mens Dier Ding*, niet zomaar een dichtbundel maar het verhaal van de razende machtswellusteling Shaka Zoeloe, verbeeld in dagdromen. Hoe gaat een dichter door na zo'n indringend werk? Ontwikkelingen die je nauwelijks wilt afwachten.

*

geen idee wat men vandaag van mij wil weten.

dat ik mijn eigen keerpunt was en alles
daarvoor en alles daarna?

dat ik herinneringen ophaal die ik deel met niemand?

dat ik ontplof als ik van heel hoog naar beneden val?

dat ik gesprekken voer - echte gesprekken
met mensen erin, mensen die ik soms nauwelijks ken.

pal naast het raam is een piano geplaatst.
een agressief symbool voor iemand
die helemaal geen piano speelt.

zo iemand die nu en dan een blik werpt
op de wereldkaart, rechts van datzelfde raam.

en met een fanatieke grijns je pols grijpt
als je langsloopt en niet loslaat.

*

een middag zonder scherptediepte.

al die uren achtervolgde ik mij
als een vloek, ik liep een flink eind met mij op.

die ogen, dat gezicht, dat postuur.
wat een schijnvertoning!
maar als geen ander herkende ik mij.

behalve toen ik mij die nacht uiteindelijk alleen waande.
de slaap niet kon vatten
door gestommel op de gang

en bij wijze van spreken riep:
wat dóe jij hier in godsnaam nog.

stomverbaasd hield ik mijn mond.

wonderlijk zoals ik keer op keer
door heimwee overmeesterd word
als ik naar woorden zoek.

toen nam een van ons
volkomen onverwacht
vanuit de dikke duisternis
alsnog het woord.

*

rara die zomer toen alles nog klopte.

toen mijn moeder nog mijn moeder was, mijn vader
die een broeder was - de voice-over
had alle reden tot romantiseren.

'waarheid': verzamelnaam
voor verjaarde fantasieën, drijvende kracht
achter historische voorspellingen.
zwarte doos van mijn omschreven levensloop.
bedekt met een plakkerig laagje stof.

rijd ik mij na lichtjaren tegen een boom kapot
pluk ik daar vandaag al de vruchten van.

maar dan moet ik wel voortmaken.

voor ik mij verplicht voel iets te zeggen
uit een vreemd soort dankbaarheid.

voor ik alles glashard
zal ontkennen.

*

tierende sirenes in mijn hoofd.
midden in de winternacht.

catchy, hoge pieptonen, korte echo's van de oerknal.

deze grap kan ik eigenlijk niet navertellen
zonder woorden weg te laten, uit
te hoesten, in te slikken.

ik was ook zo jong nog, die ene dominosteen
die omvalt en voor je het weet
ligt op de vloer van de plaatselijke gymzaal
een heel reliëf reusachtig uitgestrekt.
weet je niet wat je ziet.

iets wat niet als grap is bedoeld:
een hemels record, iedereen juicht, valt elkaar in de armen

maar de clou, die ontbreekt.

die is domweg vergeten.

*

dood zijn en toch verder leven.

als in een hypnoseshow het drama helemaal uitspelen.

tot je met de gebakken peren zit.

als ik maar doorbesta - wat blijft er dan van mij over?

een flinterdunne mythe?

die denkt en praat exact als ik en mij

als hij in zijn achteruitkijkspiegel keek

achter hem aan zou kunnen zien rennen?

door de stromende regen?

een drijfmatte vriend

die op het eerste gezicht

ternauwernood op iemand lijkt?

Jeroen Dera *Synchroon zwemmen en ander ongemak* Uit een jaar poëziekritiek in Nederlandse dagbladen

Soms moet je je boos maken. Jeroen Dera (1986) studeerde af op Hans Faverey en promoveert op literaire kritiek op radio, televisie en internet. Hij wordt boos over de minimale poëziekritiek in de kwaliteitskranten. Te weinig, slecht gelezen. Maar hij gaat verder dan aanklagen: hij analyseert. Pijnlijk: 'Al met al komt het erop neer dat Arjan Peters *Kalfsvlies* waardeert, omdat Marieke Rijnveld veel te vertellen heeft over haar veranderende kijk op het leven en daarbij bijzonder gul is met beelden en levenslessen die lang mee kunnen.' En komt met een alternatieve interpretatie. Zo zien we onze lezers graag.

Poëziecritici en hun keuzevrijheid

'Een wereldse beloning' noemde de jury van de VSB Poëzieprijs 2014 haar toekenning aan de dichter Antoine de Kom voor zijn bundel *Ritmisch zonder string*. Ik geloof dat poëzieprijzen nog niet zo werelds zijn dat wedkantoren geld laten inzetten op de winnaar, maar in De Koms geval hadden ze toch een aardige winst kunnen boeken. De gedoodverfde laureaat was *Ritmisch zonder string* immers beslist niet. Menig poëziecriticus trok de wenkbrauwen op over de shortlist, waarbij De Kom niet eens als gevaarlijke outsider werd beschouwd. Arie van den Berg schreef in zijn traditionele bespiegeling op de genomineerde bundels in *NRC Handelsblad* dat hij weinig onder de indruk was van de poëzie van de kanshebbers. Daarbij memoreerde hij dat alleen Maria Barnas met haar bundel *Jaja de oerknal* in zijn krant besproken was. 'Dat was een welbewuste keuze. De andere vier hoorden voor *NRC*-recensenten niet tot de beste of boeiendste bundels uit de selectieperiode,' aldus Van den Berg, die - niet gehinderd door een uitdrukkelijk westerse leesbril - meende dat de poëzie in *Ritmisch zonder string* was bedolven 'onder te veel tropisch gekleurd taalgeweld'.

Van den Bergs ontboezeming over het selectieproces bij

NRC Handelsblad heeft twee implicaties, die de moeite van het expliciteren meer dan waard zijn. Ten eerste: blijkbaar hebben de poëzierecensenten van dit dagblad alle vrijheid om 'welbewuste keuzes' te maken over wat zij willen bespreken. Ten tweede: de selectie geschiedt primair aan de hand van hun smaakvoorkeuren. Zij moeten op zijn minst 'geboeid' worden door een bundel om er aandacht aan te wijden. Waar literatuurcritici uit het interbellum stelselmatig klaagden over de 'vloedgolf aan boeken' (een term van P.H. Ritter jr.) die zij professioneel dienden te bespreken in de aan relevantie winnende dagbladpers, geniet de eenentwintigste-eeuwse poëziecriticus de luxe welbewust te mogen bespreken wat hem of haar bevalt.

Dat is echter een fantasma dat voorbijgaat aan de economische houdgreep waarin cultuurrubrieken zich anno 2015 bevinden. Ongetwijfeld geeft *NRC*-boekenchef Michel Krielaars Van den Berg de vrije hand in wat hij wel en niet recenseren wil, maar diens keuzevrijheid wordt per definitie ingeperkt door het regime van de boekenredactie, die lijkt in te zetten op slechts één poëziebespreking per drie weken. Tussen 1 augustus 2014 en 31 juli 2015 verschenen in de boekenbijlage van *NRC Handelsblad* 23 bijdragen over poëzie. Zesmaal was dat niet eens een poëzierecensie (drie interviews met dichters, twee besprekingen van een tekst over poëzie, een beschouwing over *poetry slam*). Dat betekent dat er in een jaar tijd zeventien poëziekritieken geschreven werden - hoofdzakelijk door Arie van den Berg, zo nu en dan door Guus Middag en incidenteel door een andere criticus. De oogst bij *de Volkskrant* blijkt nog schraler: in het magazine *Sir Edmund*, waarin de literatuurkritiek tegenwoordig haar onderkomen vindt, verschenen zestien teksten over poëzie, waaronder veertien recensies. Als er gemiddeld zo'n tweehonderd bundels per jaar verschijnen, bespreken beide kranten elk dus nog geen tien procent van de poëzieproductie.

Ik vermoed dat er een positieve correlatie bestaat tussen die beperkte ruimte en de tweede implicatie van Van den Bergs

vsb-tekst. Oftewel: hoe minder je bespreken mag, hoe meer je geneigd bent te bespreken wat je boeiend vindt. Waarom immers kostbare woorden besteden aan bundels die de smaak niet prikkelen? Een blik op de toegekende hoeveelheid 'ballen' in respectievelijk *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* versterkt die hypothese: slechts twee bundels behaalden de 'matige' score van twee uit vijf (beide in *NRC*); de rest werd als 'goed' (drie ballen) en meestal zelfs 'zeer goed' (vier) begroet. Het is dus het olijke duo pais en vree dat de poëziekritiek in deze kranten bestiert, met alle gevolgen van dien: samen vormen de recensies een zouteloze lofzang op des criticus' smaakvolle selecties.

Naar een kritiek van de kritiek

Dat dit geen gezonde situatie is, behoeft nauwelijks betoog. Ik ben dan ook zeker niet de eerste die met lede ogen aanziet hoe de poëziekritiek in Nederlandse dagbladen wordt afgeknot. Veel criticasters hebben hun pijlen daarbij op het neoliberalisme gericht, dat een kapitalistische logica celebreert waarin voor non-profitkwesties als cultuur geen ruimte is. Ze verwijten dagbladen een 'haast geprefabriceerde kritiek' (Matthijs de Ridder) of menen dat hun recensenten een gedicht behandelen als een 'consumptieartikel' (Jeroen Mettes) dat bedoeld is om mooi te zijn. Als alternatief voor dit eenheidsrecept voor dagbladkritiek geldt niet zelden het internet (paradoxaal genoeg het meest neoliberal gekleurde medium van allemaal), waarop eindeloze ruimte bestaat om eigenzinnige en diepgaande boekbesprekingen te publiceren. Op een website als De Reactor gebeurt dat inderdaad: de critici van dienst baseren hun oordelen op een serieuze confrontatie met de literaire tekst, met inbegrip van analyse en interpretatie en - belangrijker - zonder een kritische dialoog tussen het besproken werk en de eigen poëtische veronderstellingen te schuwen.

Het nadeel van zulke alternatieve platforms is echter dat ze

te zeer een eigen niche vormen en hoofdzakelijk een publiek van gelijkgestemde ingewijden trekken. Nu is daar op zichzelf niets mis mee, sterker nog: het is alleen maar toe te juichen dat er podia bestaan waar het literaire en niets dan het literaire discours de dienst uitmaakt. Maar zolang er literaire kritiek voor een groter publiek gepubliceerd wordt, zou het peil van die kritiek boven elke discussie verheven moeten zijn. Van 'kwaliteitskranten' kan je de culturele invloed immers moeilijk uitvlakken, hoe uitgehold de boekenbijlagen de afgelopen jaren ook zijn geraakt. De dagbladcriticus mag dan niet meer de grote smaakdictator zijn die hij in vroegere decennia was (of op zijn minst scheen te zijn), lezers kennen de krant nog altijd meer dan voldoende prestige toe om degenen die erin schrijven serieus te nemen als culturele autoriteit. De Canadese literatuurwetenschapper Peter Swirski stelde zelfs vast dat de invloed van hedendaagse literatuurkritiek niet zozeer uitgaat van de inhoud van recensies, als wel van de reputatie van het medium waarin ze verschijnen. In 'Literature and Culture in the Age of New Media' (2013) schrijft hij: 'The memory of the review fades, whereas the memory of its source lingers. As advertisers, marketers, spin gurus, and prospect theorists know all too well, brands simplify choices.'

Poëzie vraagt echter om weerbare lezers, niet om *marketers* en *spin gurus*. Met gedichten valt nauwelijks geld te verdienen, ze laten zich niet vangen in een slogan en consumeerbaar zijn ze evenmin, want iedere poging om de essentie van een goed gedicht te vangen wordt door de ambiguïteit van het geheel gefrustreerd. Ieder die de noodklok luidt over het neoliberalisme dat de dagbladsector in zijn greep houdt, verdient dan ook bijval - en ik denk dat we er rustig vanuit kunnen gaan dat de recensenten van dienst daarmee zullen instemmen. In het besef dat ook zij simpelweg moeten roeien met de spaarzame riemen die zij hebben, is het intussen relevanter om te reflecteren op datgene wat *wel* wordt gedaan binnen de gegeven marges. Wie

nog maar enkele woorden tot zijn beschikking heeft in een medium met autoriteit, kan die immers het best met zorg kiezen. Daarom wil ik de mijzelf gegeven marge gebruiken om een te weinig gepraktiseerd genre te beoefenen: een close reading van enkele poëzierecensies, in de wellicht wat naïeve hoop dat een dergelijke ‘kritiek van de kritiek’ een traditie inluidt die de poëziekritiek uiteindelijk ten goede komt.

Kalfsvlieskritiek in 650 woorden

Een mooie casus vormt de haast jubelende recensie die Arjan Peters op 6 juni 2015 in *de Volkskrant* publiceerde over Marieke Rijnvelds eersteling *Kalfsvlies*. Dat enthousiasme zet de eindredactie stevig in de verf: *Kalfsvlies* wordt in grote letters als ‘Tomeloos poëziedebuut’ aangeduid, terwijl de lead zo op de achterkant van de volgende bundel van de dichteres kan: ‘Met een vloedgolf aan verbazende vergelijkingen heeft Marieke Rijnveld een dichtbundel gemaakt die van talent overstroomt’. Het is opmerkelijk dat een geslaagd poëziedebuut wordt aangeprezen met een hyperbool van een cliché, maar Rijnveld zal er niet wakker van gelegen hebben - als debutant kun je je immers niet beter wensen dan zo'n hartelijke ontvangst. Het lijkt erop dat ook Peters zich dat gerealiseerd heeft, want hij besluit zijn recensie met het warmste woord dat een literaire poortwachter voor een nieuweling reserveren kan: ‘Welkom’.

Wat maakt nu dat de *Volkskrant*-criticus zo overdonderd is door de poëzie in *Kalfsvlies*? Voor zijn positieve evaluatie draagt Peters welbeschouwd drie argumenten aan. In de eerste plaats meent hij dat Rijnveld veel te vertellen heeft. Hij bedoelt dat om te beginnen letterlijk, want Peters signaleert dat de bladzijden van de bundel ‘bomvol’ staan, ‘alsof de dichteres het woord nog maar net heeft ontdekt en ze alles wat in haar ligt opgetast over ons uit moet storten, ademloos’. Het is een merkwaardige vorm van psychologisering, waarin Rijnvelds

leeftijd (iemand die 'het woord nog maar net heeft ontdekt') een grotere rol lijkt te spelen dan haar poëtische keuzes. Wellicht hangt dat samen met Peters' interpretatie van de bundel, die voor hem een scharnierpunt schijnt te markeren op de weg van jeugd naar volwassenheid. Waar de dichteres (die bij Peters kennelijk gelijkstaat aan het lyrisch ik in *Kalfsvlies*) in haar kinderjaren kon vertrouwen op de eeuwig houdbaar lijkende levenswijsheden van haar ouders en grootouders, is ze nu tot de pijnlijke conclusie gekomen dat die zekerheden zijn verkruid. De wereld wankelt en scheurt, zowel buiten als binnen: volgens Peters heeft de dichteres 'geen dikke huid' die haar tegen de buitenwereld in het algemeen en de dood in het bijzonder beschermt. Over dit verbazende besef dat er geen bescherming is, kan Rijnveld in Peters' optiek 'veel vertellen' - wat precies, dat wordt in de recensie in het ongewisse gelaten.

Het tweede argument voor het talent van de dichteres is dat zij over een zeer overtuigend beeldend en verbaal vermogen beschikt: de 'vloedgolf aan verbazende vergelijkingen' in combinatie met een grote 'woordenschat', dus. Peters werkt deze constatering uit op een manier die klassiek mag heten voor de poëziekritiek in het gemiddelde dagblad: hij citeert enkele passages uit de bundel die illustratief zijn voor het verbale en metaforische geweld, want die zullen ook de lezer wel overtuigen van het talent van deze auteur. Met gefundeerde kritiek heeft dat weinig te maken. Als Peters zijn bewondering uitspreekt voor Rijnvelds vergelijking van ogen die in hun kassen liggen 'als gemarineerde mozzarellabolletjes in het vocht', dan zegt dat hoogstens dat de criticus een uitroepkentje bij die frase heeft genoteerd. Met een nadere duiding van de beeldtaal zou een lezer meer geholpen zijn: wat voor beelden overheersen, wat zegt dat over Rijnvelds werkwijze en thematiek, in hoeverre zijn haar beelden uniek te noemen?

Over dat laatste zegt Peters impliciet wel iets, want zijn derde argument luidt dat 'de nieuwe levenslessen' die de dichteres

zichzelf heeft eigengemaakt (en die hij eveneens niet concretiseert) 'langer mee zullen kunnen dan de leuzen van haar voorzaten'. Aan de ene kant is dit een interpretatieve uitspraak, die een psychologische ontwikkeling in de bundel postuleert: de dichteres heeft de levenslessen van haar ouders en grootouders verruild voor haar eigen kijk op de wereld; zij heeft een eigen stem gevonden. Intussen schuilt er ambiguïteit in het woord 'voorzaten', dat evengoed literair ingevuld kan worden. In dat geval stelt Peters dat Rijnvelds werk origineel en sprankelend genoeg is om niet in vergetelheid te raken; om de leuzen van haar voorgangers te overleven. Aan het slot van zijn recensie relateert de criticus die impliciete lof evenwel, als hij de dichteres een zekere mate van epigonisme verwijt: 'In haar enthousiasme verslikt Rijnveld zich een paar keer als ze Rutger Kopland wil nadoen.' Opnieuw psychologiseert de criticus, want uit niets blijkt dat Rijnveld inderdaad de *intentie* heeft gehad Kopland te imiteren. Peters kan hoogstens vaststellen dat er parallellen met diens werk te signaleren zijn, die Rijnveld in het vervolg beter zou kunnen vermijden.

Al met al komt het erop neer dat Arjan Peters *Kalfsvlies* waardeert, omdat Marieke Rijnveld veel te vertellen heeft over haar veranderende kijk op het leven en daarbij bijzonder gul is met beelden en levenslessen die lang mee kunnen. De primaire argumentatieve lijn is kortom relatief rijk: de bespreking evalueert zowel thematiek, vorm als oorspronkelijkheid. Op het niveau van de subargumentatie is de recensie intussen bijzonder pover: de criticus heeft niet de ruimte om méér te melden dan dat hij bepaalde beelden boeiend vond en andere wat minder. Problematischer vind ik echter dat Peters in zijn sterk psychologisch georiënteerde lectuur geen recht doet aan Rijnvelds poëzie. Er is namelijk niet zomaar sprake van zekerheden die zijn verkruid, laat staan dat het lyrisch ik de 'leuzen van haar voorzaten' heeft vervangen door 'nieuwe levenslessen'.

Niet in de maat

Het gedicht 'Bestaansrecht' bijvoorbeeld toont bij uitstek dat de ik-figuur gebukt gaat onder een stevige identiteitscrisis: zij duidt de kindertijd aan als 'de jaren waarin ik zelf nog wist wie ik was en welke rol ik moest spelen'. Veel meer dan de moeizame weg van jeugd naar volwassenheid vormt het 'een rol spelen' volgens mij de achtergrond waartegen we *Kalfsvlies* moeten duiden. Niet het houvast aan eeuwig houdbare levenswijsheden definieert de kinderjaren van het lyrisch ik; dat doen de verwachtingspatronen waaraan het meisje niet kan voldoen. 'Ballet, je moet op ballet,' was de boodschap van moeder, die 'te grote / mannenbloezen in repen' knipte. Tegenover haar vader voelt de ik-figuur zich nog altijd niet vrouwelijk genoeg: 'papa is al jaren op zoek naar een dochter, als hij / mij ziet, ziet hij alleen de contouren en signalementen van de ideale afmetingen'. De identiteitscrisis is zo gezien uitdrukkelijk gekoppeld aan gendernormen, wat in het slotgedicht wordt onderstreept als Rijnveld schrijft: 'Ik stel me aan iedereen voor met de naam die mijn ouders me hadden / gegeven als ik een jongen was geweest, Lucas, en word door een meisje / gezoend'.

Het is niet de enige keer in *Kalfsvlies* dat Rijnvelds schriftuur in de richting van een lesbische thematiek beweegt. Homoseksualiteit wordt daarmee echter geen leidmotief, want het lyrisch ik beleeft ook intieme momenten met mannen. Die weigering om zich te conformeren aan een seksuele groep is slechts een van de uitingsvormen van de zoektocht naar identiteit die het lyrisch ik onderneemt. De barrières die zij daarbij ervaart schuilen niet zozeer in het volwassen worden *an sich*, als wel in de normatieve patronen waarvan zij zich moet bevrijden. Cruciaal is daarom de openingszin van het gedicht 'Koortsmeter': 'Als je twee mensen hebt van wie de één aan synchroon zwemmen doet / en de ander niet, gaat alles fout.' Het is de problematiek van *Kalfsvlies* in een notendop: in de maat lopen met iemand die de maat bepaalt, is tot mislukken gedoemd. Rij-

neveld slaagt als dichter, omdat zij dat conformisme principieel loslaat: zowel in de overdadige stortvloed aan woorden en beelden, als in de weigering een lyrisch ik op te voeren dat zich eenduidig interpreteren laat. Rijneveld schrijft dan ook veel urgentere poëzie dan Peters de *Volkskrant*-lezer voorhoudt door op haar beeldende vermogens te wijzen.

De *Trouw*-lezer is niet veel beter af, want ook Janita Monna gaat in haar recensie van 27 juni aan de gelaagdheid van het wereldbeeld in *Kalfsvlies* voorbij. De critica lijkt de man-vrouw-dichotomie zelfs te bevestigen als ze de 'sterke, originele dichteres' uitdrukkelijk te midden van een groep jonge vrouwelijke dichters opvoert. Evenals Peters leest zij de bundel als een verkenning van 'de wereld op de grens van kind-zijn en op eigen benen staan', en evenals Peters wordt zij vooral gegrepen door de beelden die 'als fonteinen steeds maar opnieuw omhoog spatten' (wellicht werkten de overstroming en de vloedgolf inspirerend).

Meer dan in de argumentatie van haar collega speelt bij Monna echter de desautomatiserende werking van literatuur een rol: literaire teksten kunnen de lezer ertoe bewegen de wereld met nieuwe ogen te bezien. Op basis van Rijnvelds vergelijking van flatgebouwwraken met 'verlichte krokettenluikjes' stelt Monna dat *Kalfsvlies* 'je na het lezen voorgoed anders naar bijvoorbeeld de verlichte ramen van flats doet kijken'. Wie Rijnveld leest, moet echter constateren dat uitgerekend het beeld van de flat meer omvat dan een speelse manier van kijken die we met ons mee kunnen dragen: het gedicht 'Waarom we niet vallen', bijvoorbeeld, begint met de regel 'Flatgebouwen staan als duikplanken door de stad verspreid'. Naast de Febo-connotatie is de flat dus ook verbonden met suïcidale dreiging, wat Rijnvelds associaties aanmerkelijk duisterder maakt. Wie zulke essentiële dubbelzinnigheden in de poëziekritiek verzwijgt, legt ook de poëzie het zwijgen op.

Distels en listels

Terug naar Arie van den Berg. In de eerder genoemde VSB-bespreking sprak hij uiteindelijk zijn hoop uit dat Maria Barnas de prijs zou winnen. Na een uitvoerige kritiek op de jury, die te gefocust zou zijn op 'engagement' in de poëzie, stelde hij: 'Maria Barnas doet wat dichters moeten doen: ze kijkt met eigen (individuele) ogen naar leven en wereld, en geeft daar eigen woorden aan.' Met haar focus op de 'stem' die uit des dichters beeldspraak oprijst, is het die eigenheid waarnaar de poëziekritiek in dagbladen stevast op zoek lijkt. Dus verwijt Van den Berg, die tussen augustus 2014 en juli 2015 de twee 'matige' recensies in *NRC Handelsblad* schreef, Jacob Groot (*Nieuwe zon*) en Arnoud van Adrichem (*Geld*) precies dat gebrek aan een particuliere stem.

Naar aanleiding van *Geld* vroeg de criticus zich zelfs af of hier wel sprake was van poëzie, in essentie omdat Van Adrichems gedichten 'zelden meer dan taalspel' zouden zijn: 'De teksten blijven tussen de oren, ver van het middenrif.' Hier beoordeelt Van den Berg poëzie met uitgesproken affectieve criteria: een gedicht moet raken; er moet een singuliere, innerlijke stem in vertolkt worden die tot de lezer spreekt en hem deelgenoot maakt van zijn singuliere, innerlijke kijk op de wereld. In *Geld* zou dat niet opgaan; Van den Berg mist zelfs een 'innerlijke noodzaak'. Het is de moeite waard de passage uit Van Adrichems bundel te citeren op basis waarvan de criticus de dichter een gebrek aan 'literaire meerwaarde' verwijt:

Hoe slijtvast is zo'n munt?
 Vergaat zijn beeltenis, betekenis, van hand tot hand
 en in de loop der jaren? Dat zijn goede vragen voor
 de trouwerij, als het bruidje haar juweel van jewelste
 aan beschonkenen wil showen. Diamanten pochen.
 Liever onderhoudt u haar over bronsrot, tinpest en
 gietgal. Sinds gisteren hebt u benul van muntkunde

(numismatiek in de volksmond). Zoals de trouwring ongezien passeert, wil niemand horen over ligatuur, de sleischat of de cartouche van de zilveren rijder. Ja, één dichter die distel verstaat in plaats van listel, beton in plaats van jeton.

Van den Berg stelt over dit gedicht: 'Virtuositeit valt de dichter niet te ontzeggen, en hij kent het numismatische jargon. Dit is ook nog een van de betere teksten. Maar waar is Van Adrichem zelf?' Ik vind dat een uiterst merkwaardige vraag, omdat Van den Berg nu net een gedicht citeert waarin Van Adrichem bij uitstek laat zien welke positie hij als dichter in *Geld* inneemt en welke 'innerlijke noodzaak' zijn poëzie aldus heeft. De crux van het gedicht is dat het louter 'één dichter' is die wil horen over de numismatische termen, maar alleen omdat hij er iets anders in verstaat: door van de 'listel' een 'distel' te maken en de 'jeton' in 'beton' te veranderen, speelt hij niet alleen expliciet het woordspel dat hem eigen is, maar prikt hij ook genadeloos door het zogenaamde 'benul' van de u-figuur heen. In precies die combinatie schuilen de noodzaak en literaire meerwaarde die Van den Berg niet ziet: door een tegelijkertijd complex en opzichtig spel te spelen met financiële registers en die als distels en beton te ontmaskeren, creëert Van Adrichem een alternatief universum waarin het neoliberalisme wordt uitgespeeld.

Gezien de geringe slijtvastheid van de poëziekritiek in de publieke ruimte is het een pijnlijke diagnose dat dit uitgerekend in een dagbladrecensie niet wordt benoemd. Voor het voorgeschreven medicijn varieer ik dan maar op Rijnveld: als we stoppen met synchroon zwemmen, gaat misschien niet alles fout.

Charlotte van den Broeck *Wit*

Stuwende, lyrische gedichten schrijft Charlotte van den Broeck (1991), die debuteerde met de dichtbundel *Kameleon*. Treffend is dat Van den Broeck net als anderen van haar generatie de patstelling tussen wat Jacques Kruithof 'communicatieve' en 'creatieve' poëzie noemde, opheft. De eerste zou te begrijpen zijn in de tijd die het luisteren kost, de tweede vraagt om herlezing. Maar juist ritmische gedichten met een verhalend karakter en sterke aansprekende beelden en spreektaalige wendingen werken even goed op het podium als op papier, zoals Paul Demets betuigt. We verwelkomen een nieuwe stem.

Opgerold in de middag in het dekbed in mijn lichaam in onderpand
in de zachte centimeter waarin ik wegzak
voor ik dubbelklap, straks

kruipen de eerste vissen weer uit het water, zal ik het licht
weer verdragen, weer luw in de middag
in de perzikschil van je huid

en het fruit is sappig, ik hoor de wespen al in de verte
rangschikt Mendelejev de elementen
we zullen alles kennen, opnieuw en opnieuw de kamer wit verven
want het vlees van de muren schijnt door

de gesprongen bloedvaatjes
pulseren onder de fotokaders, straks

volgt de knal in de woestijn, het haar op je borst
in een paddenstoelwolk en het geeft niets
hoe ik nu word
een leven met voortuin, een Venus van Play-doh

op het plafond heeft het oog reeds een vlek gemorst
nauwelijks groen, maar ik weet dat ze groen is
- ik ken de vlek van vroeger

een donker midden drijft het kleurvlak binnen
en geeft de vlek een mond wijd open en naderend
wat wakker is, wordt opgeslokt

iemand knipt vijf vingers in mijn hand
ik ben niet langer toeschouwer
het uitgerafelde denken aan ons in die middag in een schil
en de zachte centimeter, niets

staat lang genoeg stil om met zichzelf te versmelten
beter vallen we uiteen
in mogelijke versies van hetzelfde

zoals ooit de continenten
toen ze aparte werelddelen werden

diep in de vlek in de nachtmerrie in de mond ademt onder ons
een bleke bergtop ademen in het dekbed de eeuwen
die de berg uit het landschap hebben gesleten

en hoe zwaar hoe rood de lucht ook even
voelt het niet meer alsof mijn ledematen zullen afbreken

alles is dun en alleen maar en vingers
zijn de rafels van de huid maar, het sleetse uiteinde
van jezelf, daarom maken mensen vuisten
een blinde zoom om zichzelf te omsluiten

weet je dat dan niet

twijfel, een roekeloos woord
maar er is de troost
dat de dingen vanzelf verbleken, straks

behoort wat ik niet kan vergeten al tot de kleine overtoligheden
van een verzameld leven, zo gretig
schelpen uit de rug van het zand gepeld, thuis
zijn het maar skeletten van een vluchtige belangstelling

laat zo ook het fruit en de middag en je rijpe mond
worden: een willekeurig voorwerp
op de rommelmarkt van het geheugen, niets

in het donker in het woelen in het bijtende groen
van de vlek bedaart, de nachtmerrie gaapt
en nadert

zoals toen je laatste gezicht en het bleke ogenblik
waarin je mond niet langer
om de woorden paste

boven op de buik van de berg in het rode mos bol ik op
en klap ik in de ademende ondergrond
een adem die gejaagder en de mijne wordt

en ik denk: ik val
maar er is geen geheel geen diepte geen rand

ik val in mezelf, door mezelf heen

je huid het grind de schaafwonde, een dwingende stem
zegt dat ik mezelf moet worden, straks

heeft de lucht me zwaar en rood
in het mos in het dekbed in het gesteente gedrukt
slokt de berg me op nog voor de ochtend
word ik een kloof
barst in een genadeloze bodem

ik ben een plek die er niet is een plek waar licht zich
doorheen wringt

Erik Lindner *Den Haag Den Haag vijf*

‘Ik weet wel ongeveer waar die op dit moment is, die verdwenen stad die altijd ergens nog in je leeft, de donkerheid die maar niet overwaait. Het is in de schoot van een danseresje.’ Het Den Haag van Erik Lindner is knullig en duister en vertrouwd, een wereld die aan je gaat kleven als Lindners zinnen, wenkend op de komma, door naar weer een levensechte figurant, wraak nemend op de provincie in de stad. Maar hoe komt hij er weg? Zelfs in deel 5 is er geen respijt.

Punk deed zijn intrede in de gemeente Wateringen ergens tussen 1982 en 1984. Het duurde 1 minuut en 14 seconden en daarna was het voorgoed voorbij. Hans Boogmans betrad de plaatselijke kerk en speelde een sobere en instrumentale versie op het kerkorgel van *Haai Papi Langkous die doet haar eigen zin*, orkestraal en foutloos. Virtuoso, zoals hij was. *Ik heb een huis, een aapje en een paard, een aapje met een staart* klonk het niet lang daarvoor of erna door de microfoon in het Paard van Troje, hoofdkwartier van de stad waarvan Wateringen in de rook ligt. *Eén en één is zesendertig* riep Hans in het Paard, niet in de kerk. *En dan nu een serie van zevenendertig dia's van de heer Boogmans. Dat is mijn vader dus!*

Het ontroerende van Hans Boogmans, Boogyman, was zijn grenzeloos optimisme. In een knalgeel of oranje of lichtblauw geverfd jasje bestelde hij karnemelk en gilde tegen het leger ijzeren Heinen om hem heen *En roken doe ik ook niet!* Hans was de drijvende kracht achter Des Duivels Doedelsack, de legendarische muziekformatie vernoemd naar de uitspraak van Drees dat zekere uitingen van de jeugd van Des Duyvels Doedelsack waren. Ze hadden een fan. Dat was ik. *Neem me mee neem me mee naar het land ver overzee, waar iedereen zijn liefde geeft waar iedereen hetzelfde heeft.* Hans zong en speelde de toetsen, Tony drumde en speelde gitaar en deed zo'n beetje alles, zoals er decennialang

geen band uit Den Haag komt waarbij Tony niet alles doet, van de studiomix tot het regelen van een oefenruimte, of het nu een Marokkaanse band voor feesten en partijen is of de zoveelste undergroundformatie. Zij een beatstad dan wij ook een beatstad en nooit zonder Mister T.

Wij drinken verse koffie in jouw wit met gele keuken in jouw wit met gele keuken, zong Hans. Des Duivels Doedelsack was jazz, of eigenlijk freejazz, het had helemaal niets te maken met de hardrockers die in het theehuis van het Paard het geëigende meubilair vormden en juist die paradox hield Hans Boogmans stuiterend. Als een evangelist, een doorgeslagen Jehova's getuige, hij bleef er kwiek en vrolijk zijn spul over het voetlicht van het lage podium brengen. Tekeningen. Composities. Vertalingen van Dylan Thomas. Het boekje *Maak van mij een ledikant*, verschenen bij Pidoewa Uitgevers. De geluidscassette *De Brug der zuchten*, opgenomen in Goes, in de studio van de band Gammagluboline. De tegenstelling tussen de band uit Goes en de jongens uit Wateringen en Voorburg was dat het hippe Gammagluboline de perfecte Zeeuwse kopie vormde van Tuxedomoon en de Virgin Prunes, en dat het idiote Des Duyvels Doedelsack helemaal nergens op leek, op niets anders dan de geniale gekte van Boogymaan zelf. Natuurlijk, sommige teksten waren literair aangezet en daarmee een beetje theatraal, vooral wat de intonatie betreft. Ze klonken als sprookjes. Het had gelijk iets van een parodie.

Wie? Wie wil er met me buiten spelen? Niemand is thuis in de straat. Niemand wil met me buiten spelen. Iedereen is op de wintersport. En dat dan met een Toots Thielemans-riedeltje op de achtergrond. Vooral de wending 'Niemand is thuis in de straat' is sterk. Je moet altijd waar je ook heen gaat een rolletje plakband in je broekzak meenemen, zei Hans me, om postertjes op te hangen of gescheurde kunstwerken te repareren of boekjes die uit elkaar vielen vast te plakken. Ik heb me afgevraagd of als Hans elders had geleefd in een andere era zijn talent herkend

zou worden. Maar daarvoor moet je vooral niet in Den Haag blijven. Of dat misschien ADHD geconstateerd zou worden en hij pillen kreeg. Hans was altijd intens.

Hij verhuisde naar Rotterdam en ging naar een kerkgemeenschap. Eén keer zocht ik hem op en dacht hij in mij een te bekeren zielsgenoot te vinden. Uit de mouw van mijn jas vielen de rijmloze vertalingen van Baudelaire die ik in de trein had zitten corrigeren, met in de titel iets over Satan of de duivel, zoals bij Baudelaire vaker het geval is. Terstond gaf Hans het op. Hij stuurde me nog net niet meteen de deur uit. Een paar jaar later dook hij op met een accordeon op het Plein tijdens een of ander festival. Hij had een repertoire voor kinderen, vrolijke liedjes. *Chocola, chocoladevla, chocoladieladievla*. Uit alle hoeken en gaten rond het plein doken Hans' spoken weer op, Hans zijn kwelgeesten, langharig tuig, ongeschoren types, onuitgeslapen, wallen onder de ogen, omgevallen hanenkammen. *Hey daar hejje boegieman weer*. Hij deed alsof hij ze niet zag en er een kinderschare om hem heen stond. In 1998 pleegde Hans zelfmoord.

Chocola. Het mooie van hartstochtelijk provinciaal te zijn is je de streek eigen te maken, je op overtuigende en meeslepende wijze te identificeren met een plek. *Ik ben hier zo thuis*, dicht de Fries Elmar Kuiper over, ja, Friesland. Maar waar is de provincie in Den Haag? Hoezo kun je spreken van een laboratorium, een beatstad waar je in de luwte van de media je talent kunt ontwikkelen, terwijl elk talent om de haverklap zelfmoord pleegt? Niet bevorderlijk voor de aanwas, de ontwikkeling, de artistieke invloed, wel? Op zijn lelijkst is het provinciale een systeemplafonnetje, artistieke normen van plaatselijke autoriteiten waar je met man en macht doorheen moet breken. Hans Boogmans schoot heen en weer maar hij bleef een nar in een kooi, een kikker in een glazen doosje. Zo ik iets ben, is het havermout. Ik weet wel ongeveer waar die op dit moment is, die verdwenen stad die altijd ergens nog in je leeft, de donkerheid

die maar niet overwaait. Het is in de schoot van een danseresje onder de balie die kaartjes verkoopt in de gekraakte bioscoop Corso, het Korzothheater. Laten we haar Sanne noemen.

De voorstelling is er een van de Stichting Literaire Activiteiten 's-Gravenhage. De SLAG en niet de SLAS, gelukkig ook maar, want de voorzitter van de stichting slist en niet zo'n bétje ook - en dan doet hij ook nog eens alle aankondigingen en leest hij natuurlijk ook nog zelf voor. Je bent de baas van literair Den Haag of je bent het niet. Hij schrijft sonnetten en als jouw gedichten niet rijmen is het niet goed en doet de technicus het geluid uit, dan slaan de stoppen door, snappen we het niet dan trekken we het gordijn dicht. Hij heet Stek, ja dan krijg je Ftek, flauw hoor Erik iemand plagen met een spraakgebrek, maar tot overmaat van ramp heeft hij om zijn sonnetten kracht bij te zetten een pseudoniem aangenomen en dat is Joseph Nantes. Een beetje Frans ja, dat kan in Den Haag geen kwaad. Twee essen in een auteursnaam, dat wordt jofef nanfffff. En de matinee vandaag heet heel toepasselijk de Zondichtmiddag. Het is zondag, het is middag, we lezen gedichten voor. Geweldig. En we rijmen. We rijmen allemaal. De SLAG heeft de Pijpela van eetcafé De Puinruimer ingeruimd voor de kleine zaal van het Korzo-theater, want de SLAG profefionalifeert, pardon professionaliseert. Er komt meer en meer publiek naar de Zondichtmiddag. De aankondigingen worden iedere maand plechtiger.

Maar niemand heeft gerekend op Sanne, mijn danseresje dat de sterren van de hemel vrijt en op een kartonnen bordje onder de kassa waar nog niemand om een kaartje komt een woord schrijft: HAGEL. Grote zwarte letters met een dikke stift. Ze maakt er een koordje aan vast. Ze hangt het in de kleine zaal om het kathedier met het logo van de SLAG. En dan komt het bestuur van de stichting binnen. De voorzitter. In plenaire vergadering besluit men zich terug te trekken in macrochaotisch eetcafé De Puinruimer en Korzo te verlaten. Zoveel frivoliteit kan Den Haag niet aan.

Den Haag Den Haag wat ben je laag Den Haag mijn maag.

Het is ochtend en ik kom terug op Holland Spoor na een optreden in Villa Rosa in Breda. Ik bleef de avond ervoor te lang napraten, het ging over Indonesië en iemand die iets had meegemaakt en daarover schreef en daarnaar terug moest als een misdadiger naar zijn eigen plaats delict. Ik kreeg een matrasje op zolder van het klooster. Ik loop door het steegje met de twee geiten van de Boekhorststraat naar de Houtzagerssingel, trek een nieuw overhemd aan en ga naar Branoul. Branoul is het literair theater dat door Appel-acteur Rein Edzard werd opgericht die zo graag literaire monologen wilde spelen, een toespraak van Hrabal over een man in een papiermakerij. Rein Edzard, de reus, en zijn collega Henk Votel, de dwerg, die ons om en om iedere week iets anders leerden, elkaars lesstof tot op het bot afbraken terwijl we donders goed doorhadden dat ze erna samen in het café zaten om vervolgens ons af te kraken. Het is zondagochtend. Ik moet denken aan die middag in café De Puinruimer waarop Adriaan Bontebal de schrijver met de houten poot, Frans IJzer uit Monster, Joera Dekker de Russisch-Rijswijkse bard die roept dat de wodka brandt en de wijn geen ijs behoeft en dat er vrede heerst zolang er reuzen zijn en zolang er reuzen zijn er vrede heerst en Mister T. die sigaretten rokend Beckett leest zonder zijn mond open te doen het podium bezetten. Samen het podium bezetten om zomaar iets te roepen, da of dada, een revolutie te ontketenen of iets te doorbreken wat eigenlijk ons kooitje alleen maar bevestigde, het glazen doosje niet deed barsten en die hele Hofstad niet deed kantelen. Iets wat eigenlijk niets uithaalt en alleen zin lijkt te hebben als je eraan begint, maar zodra je bezig bent meteen verwatert en als verzetje, als variété op het open podium wordt toegeklapt door het integraal eetcafé. Ik loop over het Voorhout naar Branoul, waar de Stichting Literaire Activiteiten 's-Gravenhage zijn intrek heeft genomen, met dezelfde geluidstechnicus, dezelfde voorzitter, een nieuwe presentatrice die hinderlijk op het kleine podium

blijft staan tijdens de voordrachten, die zich constant in vol gesoigneerd ornaat wil laten zien aan het publiek, de Wassenaarse en Benoordenhoutse dames die met hun derrières op de deux-chevauxstoeltjes plaatsnemen, zo enig en origineel uit echte Franse eendjes, met hun dichtbundeltjes in de hand met de sierletters van hun matrixprinters, de roze omslagen van de copyrettes, de plastic ringbandjes, de muziekbalken onder de gedichten, het goud op snee, de leeslintjes, de ex-librisstempels, de gesigioneerde opdrachten, de bibberende gerimpelde handen met geringde vingers, de dikke oorbellen en halskettingen, hun zware parfum, soepjurken, voetsporen, de geur van citroenen tussen het opgedroogde bier op de vloer in het café ernaast, de zwarte roeiboot in het water van de Nieuwe Uitleg, aan het eind van het steegje de plakkerige straatstenen, de wind die hard om de hoek van het Provinciehuis waait, de gemaaide grasvelden verdomme, het prikkende kruid tussen het kijkgroen, de gebarsten en beslagen ruit.

Jente Posthuma *Dag*

Drie jaar geleden won Jente Posthuma (1974) de A.L. Snijdersprijs. Aan die verhalenwedstrijd deden erg veel schrijvers mee die al veel gepubliceerd hadden, mensen van naam. De wedstrijd gonsde rond, iedereen wilde hem winnen, Posthuma won. Haar verhaal heette 'Wensen'. We volgen het prijzencircus doorgaans wel, maar we zijn nooit direct happig om de prijs alleen, we lezen ook. Dus wilden we meer van Posthuma en in 2013 verscheen 'Zondag' in de *Revisor*. Nu schreef ze het verhaal 'Dag', over een gezin, zoals ze dat vaker doet, benauwend, scherp, intiem.

We legden haar in de woonkamer, zodat ze naar de tuin kon kijken. Vandaag lag er sneeuw.

'Doe een sjaal om,' zei ze toen ik naar buiten ging. Zelf lag ze met een muts op onder een dik dekbed.

Er stonden verschillende sporen in de sneeuw. Ik volgde de voeten met het bekende profiel. De meeste vaders droegen rubberlaarzen of deden plastic hoesjes om hun schoenen met dit weer, maar mijn vader had klassieke bruinleren laarzen, die mijn moeder voor hem in een Italiaans bergdorp had gekocht toen we daar op vakantie waren. Een paar dagen daarvoor hadden ze een enorme ruzie bijgelegd en we voelden ons allemaal licht in ons hoofd van de hoogte en de opluchting.

Aan het eind van de inrit werd het spoor van mijn vader door andere sporen vertrapt. Een auto kwam langzaam aangereden en stopte bij mij. De buurman draaide zijn raampje open.

'Ga je niet meer naar school?' vroeg hij.

'Vandaag nog wel, maar ik had een uur vrij.'

'Is je vader thuis?'

'Nee, die is naar de supermarkt. De verpleegster is er nu.'

Hij zei dat hij met zijn vrouw rond half zes afscheid kwam nemen, als hij klaar was met werken. Hij werkte op het gemeentehuis en ging elke middag naar huis om te lunchen, volgens

mijn moeder omdat zijn vrouw slecht alleen kon zijn. Ze was nogal nerveus. En ze was zo slank omdat ze vaak diarree had, zei mijn moeder.

Bij de achterdeur van de school stond mijn vriendin te praten met een ouder meisje dat in een jongerenwoongroep woonde. Ze had opgeschoren haar, donkere oogschaduw en een palestinasjaal. Mijn moeder vond dat je die sjaals alleen moest dragen als je sympathie had voor de gewapende strijd van de Palestijnse bevrijdingsbeweging en toch wilde ik er een hebben. Ik had al een mooie paarse gezien. Zodra mijn moeder dood was zou ik die kopen. Mijn vriendin vroeg waar ik was geweest. Er hing een druppel aan haar neus.

Om half zes kwamen de burens langs. De buurvrouw had een bosje tulpen in haar hand dat ze voor haar kruis hield toen de hond haar wilde begroeten.

‘Jahaa,’ zei ze, ‘ruik dit maar.’ Tegen mijn moeder zei ze dat de tuin er zo kaal en troosteloos bij lag in de winter. Daarna begon ze gauw over onze lavendelstruik en dat ze die zou bijpunten zodra het lente werd. Mijn vader verontschuldigde zich. Hij moest soep halen bij een vriendin. Dat was het enige wat mijn moeder nog at. Vanaf morgen wilde ze niets meer, had ze besloten. Toen de buurvrouw uitgepraat was over de tuin keek ze naar mij. ‘Als je iets nodig hebt,’ zei ze, ‘kun je altijd bij ons aankloppen.’ De buurman knikte ernstig en mijn moeder glimlachte.

‘Als ze iets anders wil eten dan omelet,’ zei ze. Ik trok een pluisje van mijn trui. Misschien was mijn moeder vergeten wat ze altijd zei over de kant-en-klaarmaaltijden van de burens. Toen mijn vader thuiskwam, stonden ze eindelijk op.

‘Ja,’ zei de buurvrouw.

‘Dag,’ zei mijn moeder.

‘Dag,’ zei de buurman.

Allebei gaven ze haar een hand.

Ik sliep door de wekker heen.

‘Waarom heb je me niet wakker gemaakt?’ vroeg ik mijn vader.

‘Waarom zou ik?’ zei hij.

Mijn moeder had haar ogen dicht. Ik wist niet of het wel gepast was om in haar buurt te eten. Mijn vader zat in zijn luie stoel met zijn puzzelboekje in zijn linkerhand en met zijn rechter lepelde hij pap uit het bord op zijn schoot. Onder zijn ochtendjas staken harige witte benen uit.

‘Zal ik je bord meenemen?’ vroeg ik toen ik opstond om naar de keuken te gaan.

‘Je hoeft niet te fluisteren, hoor,’ zei hij opgewekt. Ik keek weer naar mijn moeder. Ze lag er nog precies hetzelfde bij.

De verpleegster kwam via de achterdeur binnen. Van mijn moeder had ik gehoord dat ze lesbisch was en dat ze een vriendin had met wie ze samenwoonde. De vriendin had ik ook een keer gezien toen ze onze straat in kwam rijden. Zij scharen dus, dacht ik.

Sis heette ze, de verpleegster. Ze had een kleine plantenspuit bij zich waarmee we mijn moeders lippen konden bevochtigen. Mijn vader pakte de spuit aan en wilde ermee naar mijn moeder lopen, maar Sis hield hem tegen.

‘Niet te vaak,’ zei ze. Ze noemde de spuit een handvernevelaar en vroeg of we er een konden kopen omdat ze deze aan het eind van de dag weer mee moest nemen.

‘Okidoki,’ zei mijn vader.

Omdat er nog sneeuw lag, ging ik lopend naar het winkelcentrum. Onderweg kwam ik langs mijn oude lagere school. Ruim een halfjaar geleden stond ik nog op dat schoolplein. Bij het klimrek zag ik een leraar met een groepje jongens praten, zijn handen op zijn gebogen rug. Het was de leraar bij wie ik een keer had geklaagd over een jongen die mijn kniekers had afgepakt.

‘Welke jongen?’ had hij gevraagd.

‘Die Turk,’ zei ik, maar van de leraar had ik ‘Turkse jongen’ moeten zeggen. Mijn vader verzekerde me later dat je Turken gewoon Turken noemt.

‘En daar is niets mis mee,’ zei mijn moeder, die erop gebrand was nooit iemand om zijn afkomst te veroordelen, alleen om zijn gedrag. Deze Turk had mijn knikkers afgepakt, maar ze uiteindelijk ook weer teruggegeven.

De school lag aan de overkant van een brede doorgangsweg. De helft van mijn klasgenoten woonde in de flats eromheen, de andere helft aan onze kant van de weg, waar de bungalows van de artsen, academici en ambtenaren stonden. Achter ons begon het bos.

Bij de drogist hadden ze verschillende soorten plantenspuiten.

‘Is het voor grote of kleine planten?’ vroeg de verkoopster.

‘Voor mijn moeder,’ zei ik. Ze knipperde met haar ogen en glimlachte beleefd. Mijn moeder en ik deden haar altijd na.

‘Zullen we de grote maar doen?’ vroeg ze. Ze pakte een bruine plantenspuit die zo groot was als mijn onderarm.

‘Doe deze maar,’ zei ik en ik pakte de kleinste.

‘Daaig,’ zei de verkoopster toen ik had afgerekend.

‘Daaig,’ zei ik.

Ik vroeg mijn moeder of ze honger had.

‘Nee, schat,’ zei ze zacht. Misschien gaf het haar wel voldoening om geen calorieën meer binnen te krijgen. Ze had ze altijd geteld en onder de duizend per dag was ze nooit gekomen, behalve als ze griep had of tijdens een van haar saptastenuren. Ze vond het vervelend dat ze van haar chemokuren niet was afgevallen.

‘Zal ik je voorlezen?’ vroeg ik en ik pakte het laatste boek waarin ze begonnen was. Ze was bij het twaalfde hoofdstuk gebleven. De hoofdpersoon had alle wijn in zijn huis opgedronken en was op zoek naar meer. Tegen beter weten in had hij zijn

geheime bergplaatsen in het huis doorzocht en hij stond voor het keukenkastje toen hij door een heftig zelfmedelijden werd overvallen. Zijn moeder was dood en niemand hield van hem. Behalve zijn vriend, dat was een troost. Maar het kon best dat zijn vriend een geheime minnaar had, iemand die hij ontmoette als hij zei dat hij naar zijn colleges ging. Hij zou de jongen weleens willen zien. Een gekreukeld pasfotootje zou voldoende zijn. 'De voorstelling van een en ander vervulde Treger met een gulzige, in hare onmatigheid bijna schrijnende verrukking,' stond er. Treger heette hij. Zijn vriend heette Eenhoorn. Mijn moeder vond dat soort namen leuk. Treger bedacht toen dat die minnaar misschien wel op zijn vriend uitgekeken zou raken. Hij gaat Eenhoorn verdriet doen, gewoon voor de sport, dacht Treger. Die vieze kleine konthoer. Ik keek even op, maar mijn moeder leek nog niet afgedwaald. In het keukenkastje achter de flessen slaolie ontdekte Treger een fles rode wijn. Die moest Eenhoorn hebben gekocht en uit het zicht gezet. Hij vroeg zich af of zijn vriend de fles zou missen. Ach, ik mag toch weleens iets hebben? dacht Treger. Wat heb ik eigenlijk? Ik heb niks, totaal niks. Dat is gewoon een feit.

Toen mijn moeder sliep liep ik zachtjes naar de keuken, waar Sis in een tijdschrift zat te bladeren.

'Ga maar even wat leuks doen,' zei ze. 'Ik let wel op.' Mijn vader lag uit te rusten van een doorwaakte nacht. Op mijn kamer belde ik mijn vriendin, die vertelde dat ze met de toneelclub op school *Romeo en Julia* gingen spelen en dat zij Julia was. Ze vroeg of ze mijn moeder nog om tips kon vragen.

'Je moet vooral rustig en laag ademen,' zei ik. 'Dat zei ze altijd tegen mij. En jezelf groot maken. Niet alleen je lichaam, ook je energie.' Mijn vriendin probeerde niet te lachen. Ze wilde weten of mijn moeder ook weleens Julia was geweest. Dat wist ik niet. 'Ze had wel de hoofdrol in een politieserie,' zei ik, 'Maar toen was ik nog niet geboren.'

Toen mijn moeder wakker werd, vertelde ik haar over Ro-

meo en Julia en mijn vriendin. Zelf had ze die rol nooit gehad, zei mijn moeder, maar ze zat wel in een politieserie.

‘De hoofdrol, hè,’ zei ze.

Mijn vader zat op het voeteneind van mijn bed en huilde. Ik streek hem over zijn rug en dacht aan de vorige keer dat we zo op mijn bed hadden gezeten. Ik was zes en droomde over een reuzenslang die vanuit de stad over de grote weg onze kant op gleed, bij het kruispunt linksaf sloeg en onze inrit nam. Mijn vader zat in de tuin bij het zwembad de krant te lezen toen hij door de slang werd opgeslokt. Ik was huilend wakker geworden en mijn vader was bij me op bed komen zitten en had me over mijn rug geaaid, zoals ik hem nu aaide. Zijn overhemd voelde klam. Hij schokte en probeerde iets te zeggen.

‘Rustig maar,’ zei ik. ‘Ik snap het wel.’

Toen hij gekalmeerd was gingen we naar de woonkamer, waar we oude fotoalbums uit de kast haalden.

‘Kijk mam,’ zei ik, ‘hier had je die belachelijke bikini aan.’ Ik hield haar een foto voor.

‘Ze ziet steeds slechter,’ zei mijn vader. ‘Vertel maar wat er op de foto staat.’

‘Laat zien,’ zei mijn moeder. Bijna klonk ze weer zo kwaad als vroeger. Ik hield haar de foto nogmaals voor, iets dichterbij haar gezicht. ‘O ja,’ fluisterde ze en ze sloot haar ogen.

Ik was blij dat ze niet meer zoveel praatte. Een paar weken geleden was ze ineens over haar stiekeme liefdes van vroeger begonnen en daar was ze net zo plotseling weer mee opgehouden. Mijn vader wist ook niet precies waarom ze weer normaal deed. In zijn oude medische studieboeken kon hij niets over dit onderwerp vinden.

Sis kwam, mijn vader ging slapen en ik ging met de hond naar buiten. Ik had mijn sportschoenen aan en we renden over het poepveldje achter de huizen richting het bos. Daar bleef ik hijgend staan. Ik keek om me heen of ik niemand zag en

schreeuwde zo hard als ik kon. Er kwam iets schrils uit mijn keel. De hond snuffelde een eindje verder aan een boom. Voel je voeten, dacht ik, zak een beetje door je knieën en adem naar je anus. Ik schreeuwde nog eens en nu klonk het goed.

Thuis zaten Freddy en Lea aan mijn moeders bed. Freddy kwam tien jaar geleden als psychotherapeut in mijn vaders inrichting werken. Hij had een grote snor. Lea droeg lange wijde hippiejurken waar ze volgens mijn moeder inmiddels te oud voor was. 's Zomers bezochten ze ons als we in Frankrijk waren, op de naturistencamping aan de rivier. Ze waren Joods en hadden een dochter die iets jonger was dan ik. De eerste zomer zorgde ik er altijd voor dat ik achter haar liep als we wankelend over de rotsblokken de rivier uit klauterden, zodat ik tussen haar benen kon kijken. Ik wilde weten hoe het eruitzag als je besneden was.

Freddy en Lea hadden een grote bos herfsttakken meegenomen. Ze stonden in de vensterbank, naast de tulpen van de burens, die waren gaan hangen. Lea hield mijn moeders hand vast, Freddy vertelde iets over hun dochter. Ze had net vwo-advies gekregen. Allebei bogen ze zich naar voren om te horen wat mijn moeder zei, dat ik naar het gymnasium had gekund, maar dat niet wilde omdat mijn vriendinnen naar het vwo gingen, en dat dit zo jammer was, zeker nu de meeste van die vriendinnen in een andere klas waren ingedeeld. Lea riep dat dit inderdaad vreselijk jammer was en Freddy zei dat hun dochter ook wel naar het gymnasium kon.

'Waarschijnlijk zal ze daar wel voor kiezen,' zei hij. De laatste keer dat ik zijn dochter zag kotste ze mijn schoenen onder, toen we op een feestje bij haar ouders van de wijn hadden gedronken.

Na het afscheid van Freddy en Lea werd mijn moeder vaalgrijs. Behalve haar neus, die stak als een roze snavel uit haar ingevallen gezicht. Ik vroeg of ze het koud had.

'Weet je nog dat je dat vroeger altijd aan me vroeg?' zei ze.

‘Dan wilde je dat ik “ja, heel koud” zei, zodat je tegen me aan kon kruipen om me warm te maken.’

‘Zal ik je warm maken?’

‘Ja,’ zei ze. ‘Haal maar een extra deken voor me.’

Mijn vader en ik tuigden net de kerstboom op toen de bel ging.

‘Daar zijn we alweer,’ zei een oude man toen ik opendeed. Hij droeg een pak. De oude vrouw naast hem had een hoedje op. ‘Wat ben je gegroeid,’ zei hij. ‘De laatste keer dat ik je zag was je zo.’ Hij hield zijn hand ongeveer een meter boven de grond.

‘We hebben haar op de crematie van letje nog gezien,’ zei de vrouw snel. ‘Vijf jaar geleden.’ Toen wist ik weer wie ze waren. Mijn vader kwam de gang in lopen.

‘O,’ zei hij. ‘Is er weer een nieuw licht geweest?’ Mijn oma keek naar de grond en mijn opa schraapte zijn keel.

‘We komen een laatste eer betuigen,’ zei hij. ‘Dat is toegestaan.’ Hij was wat plechtiger gaan praten.

Mijn moeder had het me allemaal al eens uitgelegd, hoe Jehova's getuigen regelmatig een ‘lichtflits van waarheid’ kregen, rechtstreeks van Jehova zelf, en dan ineens geen verjaardagen meer mochten vieren of contact met uitgeslotenen hebben. Een paar jaar later mocht dat contact weer wel en nog iets later toch weer niet. Maar in rouwperiodes hebben Jehova's getuigen de plicht om hun naasten, ook de uitgeslotenen, bij te staan. Die regel is onveranderd gebleven.

Mijn vader liet ze binnen.

‘Wacht maar even hier,’ zei hij. ‘Dan vraag ik of het mag.’

Mijn oma deed haar hoedje af en fatsoeneerde haar witte haar. Er hing een spiegel in de gang, maar ze bleef strak voor zich uit kijken. Mijn opa vroeg me hoe het op school was. Hij lachte steeds en friemelde aan zijn stropdas. Vroeger vlocht hij mandjes met me, vertelde mijn moeder vaak. Ik keek naar de grond tot mijn vader terugkwam. Hij hield de deur naar de woonkamer open.

Mijn oma schrok toen ze mijn moeder zag. Terwijl ze bij het bed ging zitten veegde ze snel haar tranen weg.

‘Kind toch,’ zei mijn opa zacht. De laatste keer dat ze in deze kamer zaten, kwamen ze vertellen dat ze ons niet meer konden zien. Mijn moeder wist nog precies hoe dat was gegaan. Ze hadden het over het slechte wegdek gehad tussen hun woonplaats en die van ons, over de toename van het aantal Turken in de regio en ze spraken hun bewondering uit over een asbak die ik had gekleid. ‘We komen niet zonder reden,’ zeiden ze toen. En dat was dat.

Mijn moeder bewoog haar droge lippen bij wijze van groet. Mijn vader vertelde over de laatste ontwikkelingen van haar ziekbed.

‘Nog een paar dagen waarschijnlijk,’ zei hij, ‘en dan geeft haar hart het op.’

‘Ja,’ zei mijn opa. ‘Ja ja.’

Het was een tijdje stil.

‘Het kan nog steeds,’ zei mijn oma toen. ‘Je kunt nog naar het paradijs.’

Mijn moeder keek naar buiten.

‘Ik denk dat je geen excuses meer moet verwachten,’ zei mijn vader.

Zodra mijn moeder geluid maakte, greep mijn vader naar de plantenspuit. Die stond naast zijn luie stoel op de grond. Sis vond dat hij eens een nacht goed door moest slapen. Ik zou bij mijn moeder waken.

Het leek of ze vandaag weer wat helderder was, misschien dat het bezoek van haar ouders haar wakker had geschud.

‘Als je je kwaad maakt, maakt je lichaam adrenaline aan,’ zei mijn vader.

De meeste vrienden hadden al afscheid genomen. Alleen mijn oom was nog niet geweest. Hij importeerde oldtimers uit Florida en zou vannacht uit Miami terugkomen.

Ik lag naast mijn moeder op mijn vaders luie stoel, de leuning had ik achterover geklapt. In het schijnsel van de kerst-lichtjes keek ik naar haar gezicht.

‘Ben je bang?’ vroeg ik.

Ze schudde haar hoofd.

‘Nu niet,’ zei ze.

Een paar uur later schrok ik wakker van de hond, die vanuit de gang de woonkamer was binnengelopen. Ik had de deur niet goed dichtgedaan. Hij snuffelde aan mijn voeten en ging toen op het kleed naast me liggen. Ik hoorde mijn moeder zachtjes kreunen.

‘Wat is er?’ vroeg ik. Ze zei dat ze niet lekker lag. Met mijn linkerhand verlegde ik de kussens onder haar hoofd terwijl ik haar met mijn rechterarm ondersteunde. ‘Hopsa,’ zei ik toen ik haar teruglegde en ze met een plof in de kussens viel. Ze wilde weten hoe het in de brugklas was, wat ik deed in de pauze, welke jongens ik leuk vond. ‘Ik vind niemand leuk,’ zei ik, en ik vertelde dat veel meisjes hun haar blondeerden en me een kakker noemden omdat ik niet plat praatte. Mijn sandalen noemden ze Turkse Nikes. Ze gingen vooral om met mijn vriendin, die verkering had met de populairste jongen van de klas. Hij had een keer in het voorbijgaan naar mijn borst gegrepen, en dat terwijl ik nauwelijks borsten had. Van mijn vriendin vond niemand het erg dat ze netjes Nederlands sprak. Soms ging ze na school iets met de blonde meisjes doen en dan gebeurde er altijd iets waarover ze nog dagenlang giechelden met elkaar. Mijn moeder vroeg of ze nog steeds zoveel last van haar astma had en of haar ouders haar nog zo vaak alleen lieten. Mijn vriendin wilde zakenvrouw worden, net als haar moeder, en dan op een Shell-kantoor in China werken. Ze wist ook al waar ze ging studeren.

‘Had ik maar zo'n evenwichtig kind,’ zei mijn moeder weleens tegen mij. Tegen anderen zei ze: ‘Mijn dochter kan niet kiezen, omdat ze overal goed in is.’

‘Je gaat toch wel door met toneel?’ vroeg ze nu. ‘Volgend jaar moet je echt meedoen met de schoolvoorstelling, tenzij je vader dan op sterven ligt.’ Toen ik niet meteen antwoordde, zei ze: ‘Lieverd, alsjeblieft, doe het voor mij.’

Mijn vader sproeide wat water op mijn moeders mond en keek op zijn horloge. Sis was er nog niet en het was tien uur. Mijn moeder moest gewassen.

‘Ze komt wel,’ zei ik. ‘Kalm nou maar.’

‘Ik zal zo je nagels eens knippen,’ zei hij tegen mijn moeder. ‘Voor je broer er is.’ Hij keek weer op zijn horloge.

Toen Sis binnenkwam hing mijn moeder voorover tegen mijn schouder terwijl mijn vader een washand over haar rug liet gaan.

‘Niet zo driftig,’ zei ik. Mijn moeder ademde zwaar. Ik hoopte dat ze me niet rook. We hadden vanmorgen de bloemen en de kerstboom moeten verplaatsen omdat ze de geur niet meer verdroeg. Toen de bel ging, nam Sis mijn moeder van me over.

De zwarte Chevrolet van mijn oom stond met zijn neus bijna tegen onze Toyota aan. Het was een aangepaste auto die hij met zijn linkerarm kon besturen. Zijn rechterarm had hij ooit op weg naar school verloren, toen de brug openstond en hij op het mechanisme van de hefboom leunde, die ineens in beweging kwam. Mijn moeder had naast hem gestaan en van dichtbij gezien hoe zijn arm verdraaide. Het duurde even voor de hefboom helemaal boven was.

‘Dag rups,’ zei hij en hij duwde een plastic tasje van de taxfreewinkel in mijn handen. ‘Voor jou.’ In een doosje met een strik erom zat een parfumflesje van Calvin Klein. ‘Het is een uniseks-geur, dus als je je vader vindt stinken kun je hem ook onderspuiten.’ Dat vond ik een beetje vies klinken. Mijn vader gaf hij een plastic tas met een fles whisky. Toen liep hij terug naar zijn auto, haalde er een grote bos rode rozen uit en stapte

daarmee de woonkamer in. Mijn moeder lag half rechtop.

‘Wat mooi,’ zei ze. Hij stond bedremmeld met de bloemen naast haar bed. Mijn vader pakte ze van hem over en zette ze in de keuken in een emmer.

‘Daar kan ze nu helemaal niet tegen,’ zei hij tegen mij.

Toen ik de kamer in liep, zat mijn oom met zijn hoofd in zijn hand te snikken. Mijn moeder aaide hem over zijn mouw.

‘Hè toch,’ zei ze. Toen hij uitgehuild was vertelde mijn vader over het bezoek van mijn opa en oma en over het paradijs, waar mijn moeder nog steeds voor in aanmerking kwam.

‘Stel dat er toch een paradijs blijkt te zijn,’ zei mijn moeder.

‘Misschien kun je voor de zekerheid sorry zeggen,’ zei mijn oom. Hij babbelde over het verleden, hoe hij stoeide met zijn vader en ze na afloop de afdruk van de kokosmat in hun wang hadden staan. ‘Hij was een rare, lieve, grappige, koppige, kwetsbare, slimme, domme man.’

‘Is,’ zei mijn moeder. ‘Hij leeft nog.’

‘Was ik eigenlijk een vrolijk kind?’ Hij zei dat zijn therapeut hem had aangeraden dat te vragen.

‘Tot je vierde in ieder geval wel,’ zei mijn moeder. ‘Tot je naar school ging. Als je thuiskwam uit school schopte je tegen de voordeur tot mama opendeed en dan schopte je haar tegen haar schenen.’

Daar moest hij even over nadenken.

Ze zag eruit als een uitgehongerd kind: klein, met dunne ledematen, een bolle buik en grote ogen in een rimpelig gezicht. Toen ik haar per ongeluk liet vallen, brak ze in een heleboel stukjes die langzaam oplosten. Alleen haar hoofd bleef over. Met haar grote ogen staaarde ze me aan.

Ik stapte uit bed en liep naar de woonkamer.

‘Het duurt zo lang,’ fluisterde ze terwijl ik het dekbed tot over haar schouders optrok. Haar ogen hield ze gesloten.

Drie bungalows verder stond een hert. Ze stond in de tuin van de architect die er net was komen wonen, op de rand van zijn lege zwembad, in de sneeuw. Toen ze me zag, schrok ze en gleed ze uit, het zwembad in. Ik rende naar haar toe. In paniek sprong ze tegen de wanden op. Ik ging liggen en stak mijn hand uit, maar dat begreep ze niet. Ze gleed voortdurend uit en draaide rondjes. Ineens sprong ze hoog op en kwam haar gezicht zo dicht bij het mijne dat ik haar adem kon voelen. Toen gleed ze weer terug en nog wilder dan daarvoor wierp ze zichzelf tegen de muur, deze keer de muur het verst bij mij vandaan. Daar zat een ijzeren trapje en was het bad iets minder diep. Na nog een paar sprongen wist ze zich uit het bad te worstelen. Ze hupte sierlijk weg en verdween door de heg.

Ik rende naar huis.

‘Mam!’ riep ik. Even verwachtte ik haar op de bank te zien zitten met de telefoon aan haar oor. Mijn vader zat bij haar bed en keek verstoord op. Hij hield zijn vinger voor zijn lippen.

‘Je weet toch dat je niet moet schreeuwen,’ zei hij. Sinds gisteren had mijn moeder haar ogen niet meer opengedaan. Ik vertelde mijn vader over het hert.

‘Vind je dat geen gek verhaal?’ fluisterde ik.

‘Ja,’ zei hij. ‘Ik moet even naar de keuken. Waarom vertel je het niet aan je moeder.’

Ik lag op de bank met de hond aan mijn voeteneind. Mijn vader zat op zijn stoel naast het bed.

‘Ik denk dat het zover is,’ zei hij. Ik ging aan de andere kant van het bed zitten en streek over mijn moeders zachte korte haar. Voor ze aan haar laatste chemo begon, had ik haar hoofd kaalgeschoren. Er stond muziek op, een gospelkoor. Terwijl ik met het scheerapparaat banen trok over haar hoofd, zong mijn moeder mee. Haar stem klonk dun en breekbaar bij de diepe stemmen van de dikke negerinnen. Ze vond het niet goed dat ik ‘negerinnen’ zei.

‘Is ze dood?’ vroeg ik. Mijn vader hield een spiegeltje bij haar mond om te kijken of het besloeg. Dat deed het.

‘Zeg maar iets,’ zei mijn vader. ‘Misschien hoort ze je nog.’

‘Hoi,’ zei ik. Ik schoot in de lach en daar moest ik om huilen.

Mijn oudtante letje, die na een lang ziekbed overleed, dacht op het laatst iedere avond: vannacht ga ik, en iedere ochtend zei ze: ‘Godverdomme, ik ben er nog.’ Daar wilde ik niet aan denken. Plotseling zuchtte mijn moeder.

‘Wacht even,’ zei ik toen mijn vader naar de vernevelaar greep. We wachtten. Mijn vader sloeg zijn benen over elkaar, wiebelde met zijn voet, pakte haar hand en streelde de bloeduitstortingen op haar onderarm. Ik legde mijn hand op haar kruin om haar warm te houden. Zo bleven we nog een tijd zitten.

Sylvie Marie *Open lucht*

Sylvie Marie (1984) publiceerde de dichtbundels *Zonder, Toen je me ten huwelijk vroeg* en *Altijd een raam*. Ze is een dichter die het geluk niet schuwt omdat ze het niet helemaal lijkt te vertrouwen, dat is de intrigerende paradox waarmee haar tweede bundel werd genomineerd voor de J.C. Bloemprijs. Iets van dat bevreemdende en ongemakkelijke geluk is terug te vinden in de harmonieuze reeks 'Open lucht', die rustig vertrekt vanuit een verblijf in de Ardennen en geleidelijk aan met inbegrip van alle huiselijkheid ontspoord. Het is een hechte serie, iedere slotregel is een cliffhanger naar de volgende opening. Mooi is het hoe de dichter in rustige regels onheil binnen laat, ongemerkt, terloops en toch beklemmend: 'De hond staat te trillen / terwijl het normaal gezien geen hond is die staat te trillen.'

in dit huis is het te droog om nog te ademen,
de rust mat alles af, er ligt stof en niets deint nog
zoals de lijn tussen land en water.

ik zou moeten vluchten, voorbereiding
zat, maar die deur en die klink,
en dan die lucht zonder dak.

er zijn vast technieken om niet alles in één keer te laten komen,
de wolken in compartimenten verdelen, snijden
in de stralen van de zon.

maar mezelf iets wijsmaken is vaak de motor
van een lang en vertragend proces,
ik vergeet te vermelden dat ik het huis zelf ook al
in stukken heb gedaan.

een ontsnappingsroute leidt naar een ardense chalet
ik maak er vuur en speel er kaart en soms
meen ik dat ik er gelukkig kan zijn,
al zouden er meer cafés open mogen.

niet omdat ik een stamgast ben, maar licht
wil tijdens mijn wandelingen 's avonds
met de hond en het knerpen van sneeuw
onder mijn voeten minder doods zou klinken.

want zo ga ik slapen. als je me kust, hangt het
ijs nog aan je lippen en de lepeltjeshouding
van thuis lukt niet omdat het aparte bedden zijn.

slecht verterend het bed verlaten.

onder sterren wandelen alsof de dag
een oude tent op hoge palen perforeerde,
ik wil het zeil opzij slaan om verblind te worden.

in de nok is de maan, kil,
afstandelijk.

ik sta plots stil
en wacht. als ik zelf niet weg kan,
moet er wel iets naar mij toe komen.

als de sneeuw kleeft, moet je een man maken.
zonder kleefsneeuw is het geen winter geweest
en zonder man kun je je verlangens niet kneden.

ik maak de mijne in een dal,
van op de helling rollen drie ballen naar beneden
die ik, enorm als ze zijn geworden, moet stapelen,

maar met de ballen tegen elkaar aan geklit,
lijkt het alsof de man erbij ligt, vrede neemt
en net zo iemand heb ik nodig,

ik ga naast hem liggen, maak een engel,
hang met kleefsneeuw aan elkaar.

het is alsof alles in de ardenen het erom doet:
mijn voet slaapt al de hele dag,
we liepen verloren terwijl de route duidelijke pijlen had
en ik heb het nog nooit zo weten vriezen in dit land,

de wind striemt, onze broeken zijn te licht, de hond staat te
trillen
terwijl het normaal gezien geen hond is die staat te trillen.

ik vind het vervelend, dit goedkope sentiment,
maar we staan ernaar te kijken,
de auto krijgen we niet meer aan de praat.

in de microkosmos van een wagen heerst een volledig eigen dynamiek.

toen we, voor we het goed en wel beseften, waren ingesneeuwd,
hees jij je uit de bestuurdersstoel en klauterde de achterbank op.
ik moest je wel volgen, want in zo'n kleine ruimte doet een
 rugleuning veel,
de hond lieten we uit haar kooi, ze draaide onrustig om haar as.

zo voelt het om alleen elkaar te hebben, je vroeg of ik dat aankon.
we zouden ons moeten ontkleden om het zeker te weten, zei ik,
maar naakt zijn we nooit geweest,
we vreesden te zeer
de nabije redding.

Jan van Mersbergen *Cabrito*

Let bij Jan van Mersbergen op het perspectief. Als redacteur ziet hij scherp waar dat bij anderen knelt, als schrijver zorgt hij ervoor dicht bij zijn vertellers te blijven. Let op hoe hij zijn verteller in 'Cabrito' laat verwijzen. Niet ik, zij, hij, mijn broer - dat had volstaan. 'De vrouw vertaalt het en de Chinees zegt: Bier. Dat kan ik verstaan. En hij wijst naar de flessen. En iets lekkers erbij. Ik kijk mee.' De vrouw. De Chinees. Het werkt: er blijft afstand met de Chinees, de ik kan blijven kijken, hoeft niet in te grijpen. Maar hij mag zich wel boos maken. Lekker.

Ze zijn de eersten: een blonde vrouw en een Chinees. Zij ziet eruit alsof ze van haar werk komt, in haar blauwe rok en dat jasje en die panty's. Ze heeft oorbellen in. Van die witte knopjes.

Ik begroet ze. Ola.

Ze vraagt me of we al open zijn en ik knik, wijs naar de bar. Helemaal leeg.

Carlos is in de keuken, hij kijkt even door de open bovenkant van de deur, de theedoek over zijn schouder, schuursponsje in zijn hand.

De vrouw zegt iets tegen de Chinees, in het Engels waarschijnlijk, ik zal nooit iets begrijpen van Engels en van Duits ook niet.

De Chinees gaat zitten aan het lange stuk van de bar. Hij heeft van dat zwarte piekhaar en een rond gezicht. Zijn jasje iets te groot, zijn broek wijd. Alles grijsblauw, slappe stof. Voor een warm klimaat.

Aan zijn jasje hangt een kaartje. Congres. Meestal de RAI. Meestal hebben die congresgangers ergens aan de andere kant van de ringweg een hotel en blijven ze ergens in de Scheldestraat eten, bij de bistro's daar en die Italiaan en Toetanchamon, zij zijn helemaal hierheen gekomen.

Waarom zijn ze helemaal hierheen gekomen?

De Chinees kijkt naar de flessen achter de bar. Naar de li-

keurtjes. De vrouw gaat naast hem zitten. Ze heeft lange benen, haar knieën komen waarschijnlijk tegen de onderkant van de bar. Ik vraag ze wat ze willen drinken.

Bier? Wijn? Ook iets te eten?

De vrouw vertaalt het en de Chinees zegt: Bier.

Dat kan ik verstaan. En hij wijst naar de flessen.

En iets lekkers erbij.

Ik kijk mee. Zal ik iets lekkers inschenken voor erbij en ook wat te eten? Dan maak ik een mix. Van alles wat.

De vrouw knikt. Zelf wil ze witte wijn. Droge witte.

Alvast wat stokbrood?

Dat is goed.

Ze is een jaar of dertig. Misschien vijfendertig. De Chinees is ouder maar dat is altijd moeilijk in te schatten bij die lui.

Ik probeer de naam op zijn naambordje te lezen. Pas als ik een biertje tap en het hem voorzet kan ik het lezen.

David Cheung.

Ik schenk een borreltje voor David Cheung in uit de grote fles, de vaste fles om vlot uit te schenken, om cadeautjes te geven als de rekening al betaald is en de fooi goed, dan komen de klanten terug. Goedkoop voor ons, prettig voor de klanten. Sterk ook. Sterk spul. Chinezen, die kunnen totaal niet tegen alcohol.

Ik schenk de borrel goed vol. Ik geef de vrouw haar wijntje en vraag haar waar ze vandaan komen. Waar hij vandaan komt.

Hong Kong, zegt ze. Hij is hier voor zaken en ik laat hem de stad zien.

Ook voor zaken dus, zeg ik en ze knikt en pakt haar wijntje en ze proost met de Chinees, met het borreltje.

Ze neemt een stukje stokbrood, drupt wat olijfolie op een bordje. Ze dept en eet. De man zegt niet veel. Hij kijkt hoe ze eet. Vlakbij.

Waarschijnlijk is zijn Engels wel goed, als hij uit Hong Kong komt, maar hij zegt gewoon niet veel.

Een mix, herhaal ik en ik pak de schaalpjes en schep er wat paella op uit de vitrine, wat gehaktballetjes, wat spinazie en tegen Carlos zeg ik dat de chorizo er ook bij kan.

Hij doet de chorizo in de pan.

Ik zet de schaalpjes in het oventje onder de bar.

De vrouw praat met de Chinees, tegen de Chinees. Hij heeft zijn borreltje al op en gebaart dat hij er nog een wil. Ik schenk bij. Ook leg ik servetjes en bestek op de bar, en een borrelglasje met prikkertjes.

De schaalpjes zijn warm. Ik schuif ze op de bar en de vrouw zegt iets, zo van: Kijk nou wat heerlijk. Of: Ziet er goed uit.

De Chinees zegt niks. Hij kijkt alleen, en dan neemt hij weer een slok van zijn bier en een slok van zijn borreltje, en Carlos ziet het ook, vanuit de keuken. Carlos let goed op.

De Chinees die David heet kijkt op een manier naar de bordjes die me niet bevalt. Alsof hij er boven staat. Hij ruikt niet, het doet hem niks, ons eten.

Carlos leunt met beide handen op de onderkant van de deur, op het plankje. De chorizo voor hem. Ik pak het schaalpje en zet het ook bij hen op de bar. De vrouw pakt een prikkertje uit het bakje, prikt het in de worst die heet is en pittig en heel erg lekker, de lekkerste van de stad. Ze eet.

Dan wijst de Chinees naar de worst en zegt hij iets, en de vrouw schudt haar hoofd. Pork, zegt ze. Or chicken.

Dat kan ik nog begrijpen.

Carlos kijkt ook toe. We kijken naar de Chinees. Hij doet niks. Hij drinkt zijn glas bier leeg en zet het boven op de vitrine.

Nog eentje.

De vrouw pakt nog een stukje chorizo. Ik pak het glas en zeg: Niet goed? Is het eten niet goed?

De blonde vrouw zegt: Dat is het niet hoor. Dat is het niet.

Maar de Chinees eet nog steeds niks, hij staart naar de flessen.

Wil hij niet eten?

De vrouw zegt dat hij wel wil, later misschien.

Is het te pittig? Kan hij niet tegen pittig? Jawel toch? Zij eten toch ook pittig.

Dat is het niet, zegt de vrouw.

Ik zeg: Anders maak ik alleen voor jou, dus zeg het maar.

Doe maar voor ons allebei.

De Chinees vraagt haar wat er is en ze zegt kort iets en dan kijkt hij naar mij en glimlacht hij, een speciale glimlach, gaat dwars door me heen.

You like? zeg ik.

Hij knikt naar het lege bierglas en zegt yes.

Dat bedoel ik niet. Het eten.

Carlos komt stokbrood snijden, achter me. Via de spiegel kijkt hij naar de Chinees en ook naar de vrouw. Het mes gaat door het brood. Kruimels bij mijn voeten.

Er is iets aan deze man, iets met ons eten, met zijn eten. Hij eet niks. Nog nooit kwam hier iemand die niks at. De burgemeester is hier geweest, voetballers van Ajax en van Barcelona, die ene zanger, iedereen eet hier, iedereen vindt het lekker.

Zij pakt het laatste stukje worst en dan een broodje en ze eet het op samen met wat spinazie en die Chinees kijkt alleen maar. Chinezen eten toch alles? Of eten ze alleen hun eigen dingen?

De vrouw zegt: Mooi, die muziek.

In de standaard staat mijn telefoon, er hangt een kabeltje aan. Spaanse muziek is altijd mooi. Emotioneel, altijd emotioneel.

De Chinees lijkt te luisteren maar dan glimlacht hij weer zo, en het is alsof een miljard Chinezen glimlachen, alsof ze voor het grote raam staan met z'n allen, en ze lachen naar de ham, naar de likeurtjes, naar Carlos in de keuken.

Ik zeg: Moet ik Chinese muziek opzetten? Vindt hij dat leuk?

De vrouw zegt niks terug.

Moeten we rijst bakken? Beetje sojasaus erbij? Buikspek?

De vrouw zegt nee.

Carlos staat weer bij het deurtje, de muziek gaat door. Een vrouw zingt over haar geliefde, klapt in haar handen. Hij speelt gitaar.

Moeten we een hond frituren? Is dat het? Kan hoor. Hij zegt het maar.

De vrouw zegt: Hij heeft geen honger, denk ik.

Ik zeg: Vindt hij het niet lekker?

Ze schudt haar hoofd maar ik zie zijn gezicht nog steeds in die stand staan en ik zeg: Dat moet hij dan maar zeggen. Dan moet hij maar zeggen wat hij wil en niet zo zitten te grijnzen hier aan mijn bar.

De vrouw zegt: Dat is het echt niet hoor, ik denk dat hij iets anders wil.

Wat bedoel je?

Nou, zegt de vrouw, de zaken zijn gedaan maar nog niet helemaal afgerond.

Mijn zaken worden zo ook niet afgerond, zeg ik. Hij houdt plek bezet. Iemand kan daar zitten, en eten. Dit is geen reclame voor mijn zaak.

En ik kijk even naar Carlos die ook naar de Chinees kijkt en in het Spaans tegen me zegt: Laat hem ophouden.

Dat vind ik ook. Ik zeg tegen de vrouw: Ga lekker met hem babi pangang halen of zo. Met stokjes. Maar laat hem hier niet zo zitten. Met z'n biertje en z'n borreltje. We zijn geen café Nol.

En dan zegt de vrouw: Ik denk dat hij wat anders wil, wacht maar.

Ze zegt iets tegen de Chinees. Die knikt. Dan kijkt ze weer naar mij en naar Carlos en zegt: Iets van vlees of zo, wat heb je voor vlees dat lekker is? Heb je geit?

Ze zegt het in één adem.

Geit, herhaalt de vrouw. Ik heb gehoord dat jullie dat hebben.

Ik haal diep adem. Tuurlijk hebben we geit.

Voor het raam staan twee vrouwen, ze lopen door. En dan zegt de Chinees: Bêh bêh.

Ik ben stil, en hij herhaalt: Bêh bêh.

Hij kijkt naar de vrouw en de vrouw zegt: Geit, hij wil geitenvlees. Dat heeft u toch?

Nu begrijp ik het. Cabrito.

De vrouw knikt, maar ik weet zeker dat ze niet weet wat het betekent.

Geit. Oké, zeg ik tegen Carlos. Cabrito.

Hij pakt de pan. Ik leun tegen de bar. David Cheung, denk ik. Uit Hong Kong. Ik zal jou de lekkerste geit laten proeven die je ooit geproefd hebt. Ik ruik het al, Carlos bakt hem al. Een flink stuk, zeg ik tegen hem, en mijn broer knikt en in zijn ogen zie ik zijn gedachten: wat denkt-ie wel?

Even geduld, zeg ik tegen de vrouw. Ze wil nog een wijntje en ze vraagt: Zitten jullie al lang hier?

Altijd als vrouwen het niet meer weten gaan ze vragen stellen. Zij heeft hem meegenomen hiernaartoe, met z'n naambordje. Zij moet hem maar vermaken.

Ik zeg alleen ja. Al heel lang.

Ik zet een ander muziekje op. Gitaren, donkere gitaren. Passen bij de geit.

De vrouw tikt met haar hand op de bar, op het ritme. Ik pak de schoteltjes en geef haar een nieuw servetje.

Er komen een man en een vrouw binnen met twee kinderen, een jongen en een meisje. De vrouw wil aan een tafeltje zitten, zegt ze en ik wijs hen de voorste tafel. Die is nog niet gereserveerd. Ze gaan zitten. De blonde vrouw kijkt naar hen. De Chinees niet, alweer kijkt hij nergens anders naar, alleen naar die flessen. En dan toch ook naar de vrouw. Zijn blik verandert, hij komt iets dichterbij. Ze zegt iets. Hij knikt en wacht, alsof hij de flessen telt.

Ik ga naar het tafeltje en vraag de mensen en de twee kinderen wat ze willen drinken en wijs de mensen het bord met de hapjes en de vitrine. Zelf samenstellen kan ook en ik kan een lekkere mix maken. Ze willen wijn en cola.

Dan tikt Carlos op het plankje. Voor hem staat een mooi bordje met dampend donker geitenvlees. Er steekt een hol botje uit, heel mooi in het midden. Klein vetrandje aan de zijkant. Hij heeft een mooi stuk uitgezocht. Eerst gestoofd, nu even warm gemaakt, heel zacht en mals.

Ik pak het bordje en zet het tussen de vrouw en de Chinees in, iets dichterbij de Chinees. Even wachten. En dan kijkt hij, en dan ruikt hij, en dan bukt hij zich iets voorover en de vrouw wacht ook af en hij pakt het schoteltje van de bar en houdt het bij zijn neus. Zijn gezicht verandert, zoals het net ook veranderde toen hij iets dichterbij de vrouw kwam. Hij zet het bordje weer op de bar en pakt het stuk vlees met beide handen vast en trekt er een stukje vanaf. Het vlees is mals en gaar en heerlijk gestoofd, het laat snel los, hij trekt het zo uit elkaar, en dan eet hij een stukje vlees, propt het in zijn mond, een smal stukje blijft haken achter zijn mondhoek en hij duwt het met zijn duim naar binnen.

Hij kauwt. Hij slikt.

En hij pakt nog een stukje. Vanaf het bot, vanuit het midden. Ook dat eet hij op.

De vrouw kijkt me even aan en knikt. Ook Carlos kijkt. We kijken hoe de Chinees bijna driekwart van de geit achter elkaar opeet. Het is een groot stuk. Tussendoor zegt de vrouw: Toe maar.

Alsof ze in bed liggen.

Toe maar.

En hij eet. Vet aan zijn mond. Hij veegt het weg met de rug van zijn hand. Even kijkt hij naar de vrouw, anders nu, en als zij knikt eet hij door. De gitaren klinken luider en een man zingt over zijn geboortestreek waar hij zo lang niet geweest is en als de Chinees het vlees helemaal op heeft, zeg ik: Lekker hè.

Hij veegt weer zijn mond af en lacht niet meer, hij ademt uit. Kijkt naar de vrouw. Even denk ik dat hij haar aan gaat raken, haar gezicht strelen, maar dat doet hij niet.

Tegen de vrouw zeg ik: Onze cabrito trekt ze allemaal over

de streep. Met hun hondenvlees. En hun zaakjes.

Ze bestelt nog wat drinken, iets gerustgesteld en ik maak bordjes voor het gezin aan de tafel en daarna schenk ik ze nog bij.

Twee vrouwen komen binnen en een stel, ze gaan allemaal aan de bar zitten.

Ik heb hem, denk ik, die kerel uit Hong Kong. Hij zat lekker te smikkelen.

De blonde vrouw staat op, trekt haar rok recht en gaat naar de wc. Als ik bij de Chinees sta, bij de vitrine, zegt de Chinees iets.

De vrouw is er niet om het te vertalen en hij zegt het nog een keer, duidelijker nu: Boem boem.

Ik houd mijn schoteltje en mijn opscheplepel met de gehaktballetjes stil.

Wat?

Boem boem, zegt hij weer.

Wat nou weer? zeg ik en dan komt Carlos bij me staan en hij gebaart even met zijn handen en dan begrijp ik het.

Ja ja, zeg ik.

En Carlos knikt naar de Chinees en lacht en zegt: Cabrito hè. Goed voor de boemboem.

De Chinees knikt.

Juist! zegt Carlos. Mijn broer heeft het door.

Bêh bêh, zegt de Chinees. Hij praat hard. De vader van het gezin kijkt op.

De Chinees mekkert nogmaals, bêh bêh. En hij doet iets met zijn handen bij zijn gezicht, een hand wappert onder zijn kin, en dan knikt hij in de richting van de wc, en wijst hij naar buiten en zegt hij: Hotel.

Het is een vraag, denk ik. Carlos stoot me aan. Hij wil knallen, zegt hij. Daarom wilde hij cabrito. Geit is daar goed voor, heb ik weleens gehoord. Dat denken ze daar. In het oosten.

Ik kijk naar de wc-deur. Er gebeurt niks. Ze moet haar make-up bijwerken waarschijnlijk. Duurt lang. Duurt altijd lang.

Carlos zegt: Linksaf. Klein stukje.

De Chinees haalt zijn vinger over het schoteltje waar de geit op lag, nu alleen wat vet en jus, en hij steekt zijn vinger in zijn mond.

Nummer zestig, zegt Carlos tegen de Chinees, tegen David Cheung. Sixty.

Hij steekt zes vingers op en dan al zijn vingers. Tien.

Echt hoor, zegt Carlos tegen mij, zachtjes. In Afghanistan geloven ze dat, ik zag het op tv. Ze eten geitenvlees en dan kunnen ze het langer volhouden.

Ik schud mijn hoofd. Ik zeg: Hij komt toch niet van Afghanistan. Hij is van Hong Kong. Dat is verder uit elkaar dan Nederland en Bilbao.

Nou, zegt Carlos, zo te zien denkt hij ook zoiets. Even knallen.

Dan komt de vrouw terug van de plee. Ze heeft haar lippen iets bijgewerkt, mooi rood nu. En haar ogen.

De Chinees laat haar weer op de kruk zitten en legt een hand op haar onderrug.

Nog iets te drinken? vraag ik.

De Chinees zegt niks, hij wrijft over haar rug. De vrouw kromt haar rug iets. Dan vraagt ze de rekening.

Komt eraan.

Ik maak de rekening op aan de kassa, rond flink af naar boven, en ik geef de vrouw een schoteltje met het bonnetje erop en wat pepermuntjes. Zaken. Ze zijn hier voor zaken, alleen nog even afronden.

Ze betaalt contant. Briefje van vijftig en een briefje van twintig. Veel te veel.

Laat de rest maar zitten.

De Chinees staat al bij de deur, in zijn jasje. Carlos komt brood snijden maar eigenlijk komt hij kijken hoe ze de straat uit lopen, hoe de Chinees, die een kop kleiner is, zijn hand op haar kont legt. Hoe hij na een paar passen een flinke tik op haar linkerbil geeft.

Jowi Schmitz *Vliedende kracht*

Jowi Schmitz (1972) leek de overstap naar de jeugdliteratuur te maken, toen ze in 2011 kwam met het *Ik heet Olivia en daar kan ik ook niks aan doen*. Succesvol voor kinderen, en nu gelukkig terug met boeken waar ze bij Uitgeverij Cossee drie keer in uitblonk: literatuur zonder doelgroep. Ook dit verhaal heeft die niet, en mist die niet. De lezer mag zelf zijn leeftijd kiezen. De verteller heeft een stem die ertussenin balanceert. 'Vliedende kracht' is een verhaal over afstand, tussen mensen en tussen plaatsen, want hoe Nederlands ook, steeds is Spanje op de achtergrond. Of het verlangen naar Spanje.

Ik zit op de grond bij de sectie 'landen'. Bij Spanje, om precies te zijn. Hier komt straks de man die het voor mij waar gaat maken.

Hij komt, hij tilt me op en hij trekt het masker van mijn gezicht. Dat flinterdunne masker dat ik laatst in een reclame zag. Toen deed een dagcrème dat, een grauw masker van een huid trekken. Eronder straalde het natuurlijk.

Hij zoent me. Hij zoent me zo goed dat ik in een keer weet hoe het moet. Zoenen. Dat mijn lichaam haar weg naar het zijne wel vindt. Dat het niet uitmaakt dat we in de bieb zijn. Dat het alleen maar uitmaakt dat we samen zijn.

Iedere dag zit ik lange uren in deze bibliotheek te veranderen. In mijn eentje kan ik het niet, ook al heb ik dat lang gedacht - en daarmee wil ik nadrukkelijk aangeven dat ik heus wel verander.

Ik kan hier zitten, want ik heb geld zat. Mijn vader is dood en mijn moeder had een abonnement op hem. Zo noemde ze dat, omdat ze zijn levensverzekering betaalde.

'Nog mazzel dat hij relatief jong stierf,' zei ze weleens. 'Die premie werd steeds duurder.'

'Ik zeg de dingen zoals ze zijn,' dat zei ze ook vaak. Nu is ze zelf dood. En ik had een abonnement op haar. Tenminste, dat heb ik altijd gehoopt.

Het concrete bewijs is het geld dat iedere maand op mijn rekening staat. Meer dan ik kan opmaken.

Straks komt mijn man en dan strijkt hij over mijn strak naar achteren gebonden haren. Dan voelt hij hoe het glimmende vet bijna hetzelfde is als glad en zacht - verkeerde afslag, ik reset mezelf.

Straks komt hij en dan tilt hij me op en we zoenen en hij draagt me naar buiten, waar een koets, een wagen, een limousine voor ons klaarstaat.

Een moeder met een dreinerig kind komt voorbij. Op weg naar de sectie 'puberboeken'. Ik kijk ze na.

Met hem zal ik ook kinderen krijgen.

De mooiste.

Ik ben nog niet te oud. Niet echt.

Laatst zei een kennis van mij: 'De bibliotheek? Zit je daar? Wie leent er nou nog een boek tegenwoordig.'

Ik zei: 'Ik niet.' En lachte.

Ik zit hier gewoon. Snuif het tapijt. Tel voeten. Warm me aan de lampen die in de kasten zijn gemonteerd.

Die kennis zei: 'Jij koopt zeker ook al je boeken online.'

Ik antwoordde niet, want het was niet waar, maar ik glimlachte wel naar hem. Blij dat hij dacht dat dat wij samen iets deelden. Het voelde warm. Als de warme lampen in de kast.

Hij ruikt naar haring. Hij staat er opeens. Hij zegt: 'Pardon.' Ik kijk naar zijn schoenen. Ze zijn een beetje dof, Italiaanse schoenen met gaatjes. Het is hem niet.

Als ik me heel erg concentreer kan ik de wereld laten draaien. Van mij weg. Ik blijf in het midden zitten en mensen moeten wel een stap naar achteren, weg van mij. Iets met de vliedende kracht.

Ik concentreer me, de man stapt weg.

Laatst liep ik over het Rokin tussen de toeristen. Ik was op weg naar die kennis, maar had de lange route genomen. Hij verwachtte me niet, dus dat gaf niet. Een stoet toeristen kwam me tegemoet en in plaats van opzij te gaan bleef ik stug rechtdoor lopen. Het waren Japanners en ze waren zo met zichzelf bezig dat ze langs me heen schuurden. Ik stelde me voor hoe ik mijn arm zou haken in de arm van een kleine vrouw met steil zwart lang haar en enorme O-beentjes met een tasje van Chanel en een grote zwarte zonnebril waardoor ik niet kon zien hoe ze keek. Ze zou me proberen te negeren. Ik zou achterwaarts het Rokin afstrompelen, terug naar het Centraal, vlak ervoor afbuigen naar het Victoria Hotel en daar in een van de bussen naar de Bollenvelden. Ik weet hoe dat gaat. Ik weet hoe toeristen leven. Ik denk wel dat ze me had afgeschud.

Hoe kun je dapper zijn in een zee van mensen? Het valt helemaal niet op. Ze merken de poging niet eens. Ze denken niet: kijk haar eens anders en dapper zijn hoe zou ze heten? Ze denken: die is gek.

Ik pak een boek uit de kast. Spanje. Een reisgids. Ik ben blij dat het niet bij de dierensectie was. Ik ben voor veel dieren bang. Vooral voor pinguïns.

In de reisgids lees ik over tapas in kleine barren. Er staat een fotootje bij van mensen die ze eten. Ik zet de reisgids terug.

‘Pardon,’ zegt de man met de doffe schoenen.

Hij is teruggekeerd. Dat geeft niet. Hij is nu niet meer gevaarlijk.

Ik schuif een stukje opzij.

Hij buigt zonder dankjewel te zeggen naar de plank met boeken. Zijn hoofd is op mijn hoogte. Soms heb ik zin om iemand krachtig met twee vingers in de ogen te steken. In ieder oog één.

Je weet het niet, wat er in mensen omgaat. Dat wil ik maar zeggen. Die keurige meneer op tv die op een filmster lijkt en rustig in zijn espresso zit te roeren terwijl hij een krant leest.

Die begeerlijke man bedoel ik, naar wie al die vrouwen smachten, die zou zomaar een kaal stoppelveld als geest kunnen hebben. Met geen enkel groen sprietje.

En als hij maar knap genoeg is gaat het nog heel lang duren voor iemand dat doorheeft. Mag hij eerst nog in heel veel films spelen. Zouden we niet de wijzen en de slimmen en de bijzonderen moeten bewonderen? Is dat niet logischer?

Ik snap niks van leven. Maar ik ben vastbesloten het te leren.

De doffe schoenen verdwijnen. Ik kijk hem niet na. Ik kijk naar de grond. Ik ben blij dat er geen spiegels zijn in de bieb. Als iemand me zou vragen waarom ik hier zo vaak zit, zou dat een van mijn antwoorden zijn. Een warenhuis zit vol spiegels. Winkelstraten vol spiegelende ruiten. Dat is eigenlijk nog erger. Loop je nietsvermoedend te drementelen zie je opeens jezelf. De dreiging die dat oproept.

Hier zijn geen spiegels dus hoef ik ook niet mijn wanstaltige lijf te aanschouwen. Zodra ik het denk zie ik het al voor me. Dat lichaam, gevangen in een uitgezakt wollen jurkje met een grijze maillot en aftrapte laarzen. Een lichaam dat drillerig over de grond schuift. Met mij erin.

En wat het erger maakt: van buiten kun je niet zien dat ik een wrede en groot talent voor het raken van de kern bezit. Dat ik een goede kans maak op verlichting.

Soms droom ik ervan dat ik er al voorbij ben, de sprong. Dat ik ben opgesprongen en iets intelligents heb gedaan en dat men overal ter wereld steil achterover sloeg. Dat ik vrij ben om iets nieuws te gaan doen.

Een racefiets kopen en trainen voor de Tour de France, me aanmelden bij een talentenjacht. Zingen. Met een zeilboot de oceaan oversteken, me met een kanon het luchtruim in laten schieten.

Ik schuif wat dichterbij naar de kast. Even mijn handen bij de lampen.

Zo ging het: ik liep de bibliotheek binnen omdat het gebouw net nieuw was. Ik had in de krant gelezen dat mensen dat heel normaal vinden, dat je naar binnen loopt om gewoon wat rond te kijken. Dat deed ik dus. Verdieping na verdieping keek ik gewoon wat rond.

Hoewel ik geen boeken meer leen, vind ik het leuk om naar ze te kijken. De zwevende reizen die ze maken in de tassen van leners. Het terugkeren op de plank, met hoogstens een gehavend oortje. Vol informatie over onbekende huizen, over dronken nachten, dagenlang op de bank.

Ik liep bijna tegen hem op. Dat hij het was, wist ik meteen. Het had iets met de stand van zijn rug te maken. Hoe hij vooroverboog en soepel twee boeken uit de kast viste. Hoe hij ze neerlegde, naast elkaar.

Hij zat hier, waar ik nu zit: bij Spanje. Hij zat. Dat is belangrijk. In kleermakerszit nog wel. Hij was niet knap, wel wijs en slim en bijzonder.

Zijn ene hand doorliep een reisgids, zijn andere wandelde over de bladzijden van een dikke Gaudí-biografie. Eenmaal klaar met lezen zette hij beide boeken rustig terug. Zelden zo'n volkomen beheerste rust gezien. Dit was hem. Met hem zou ik de liefde gaan beleven.

Toen hij weg was pakte ik de boeken. Ik geef het toe, ik heb aan ze geroken. Daarna heb ik ze verstoppt. Bij Rusland.

Iedere ochtend als ik binnenkom kijk ik even naar ze, voordat ik op mijn vaste plek op de grond ga zitten. Blijkbaar is hier niemand die af en toe de schappen afgaat op zoek naar verkeerd geparkeerde boeken. Dat is prettig. Het gebouw is al nieuw, dan mogen de boeken best oud en een beetje verdwaald zijn.

Inmiddels ken ik elke wolkrul in de vloerbedekking. Vanmorgen dacht ik: misschien wilde hij alleen even het velletje voelen voordat hij de boeken online ging kopen. Wie koopt er nog een boek in een winkel. Wie gaat er nog naar een bieb. Misschien komt hij nooit meer terug.

Een gedachte die met gemak al een week of wat eerder had kunnen opduiken, in plaats van na een dikke maand. Daarna dacht ik met enige opluchting: hij moet wel terugkeren. Ik wacht immers op hem.

Er zijn meer mensen zoals ik, het enige verschil is misschien dat mijn inwendige stem af en toe iets harder schreeuwt.

Dat anderen er beter in getraind zijn niet op de randen van zenuwen te lopen. Dat zei mijn moeder altijd: dat ik daar liep. Dat ik dat van mijn vader had.

Dat vond ik op zich wel mooi, want mijn vader was acrobaat, dan moet je daar misschien wel lopen. Hij liep met zo'n stok over een slap koord en deed onderweg kunstjes met een roze geverfde poedel, Lara. Het duurde even voor hij de goeie Lara gevonden had: of eigenlijk de goeie verf. Honden schijnen daar niet altijd tegen te kunnen.

Maar dat heb ik pas later gelezen. Toen ik werd geboren was hij al geen deel meer van ons leven.

Mijn vader werkte in een circus. Hij kwam oorspronkelijk uit Polen en hij had Duits gestudeerd. Tijdens zijn studie deed hij een bijvak acrobatiek, bij een oude Spaanse clown, Rogelio Rivel, van de Rivel Brothers, die op dat moment toevallig in Warschau lessen gaf.

'Tristan was de beste acrobaat die ooit heeft geleefd,' schreef mijn moeder. 'En als je zo ontzettend veel talent hebt, dan maakt het niet uit of je pas op je 25ste begint met trainen. Dan win je.'

Zij had hem voor het eerst in het circus gezien, toen het Poolse staatscircus naar Nederland kwam. Op het Malieveld in Den Haag, waar ze op haar 23ste met haar ouders, voor haar verjaardag, verveeld suikerspin etend kwam kijken. Ze had de poedel buiten al gezien. Had het zielig gevonden dat het beest in een hokje zat.

Mijn vader had de gewoonte om van tevoren iemand uit te kiezen voor wie hij het deed. In dit geval was dat mijn moeder.

Isolde heette ze. 'Ik doe het voor jou,' wees hij, toen hij opkwam in zijn hemelsblauwe pak met stralende gouden sterren. Donkere haren, hij leek op Apollo uit Battle Star Galactica.

Isolde en Tristan. Zo heette hij echt. Tristan. Of ja, zo heette zij dus ook, Isolde. Wie noemt zijn kinderen nou naar intens tragische operafiguren?

Dan kun je maar beter acrobaat worden.

'Ja,' zegt een mannenstem vlak naast me, ik rek me uit maar wil niet gaan staan. 'Ja, ja, ja.' Hij komt nu voorbij, oortje in, blik op oneindig. Je mag niet bellen in de bieb. Maar meestal zegt niemand er wat van.

Het is een fijnere tijd geworden voor mummelaars, sinds die oortjes bedoel ik. Vooral die kleine oortjes. Dat je zoals bij deze man eerst denkt dat hij gek is en daarna denkt, of nee, hij heeft een belangrijk gesprek. Zie je wel, nu zegt hij: 'Ik zal het aan haar doorgeven.' Dat doe je als je belangrijk bent, dingen doorgeven.

Als ik zo'n mummelaar was zou ik me aanleren af en toe dat soort dingen te zeggen. 'Ik zal er een mailtje aan wijden.' En dan tussendoor als een malloot tegen het plafond, de stoelen en de tafels tekeergaan. Het valt niet op. Het valt niemand op. Dapperheid bestaat niet in groepen. Alleen afwijkendheid. Wijk niet af en je hoort erbij. Wees niet jezelf en je past.

Tristan reisde door de wereld en zag mijn moeder in Den Haag.

Hij had meteen een hekel aan Nederland. Het Malieveld was drassig en lag vol hondendrollen, zijn Lara ging er meteen die eerste dag in rollen en probeer dan zo'n vacht maar eens mooi roze te houden.

Maar Tristan hield van Isolde.

'Voor jou doe ik het allemaal,' gebaarde hij. Hij klom met snelle gestrekte benen het touw met lussen in. De trommelaar zat al flink te trommelen, terwijl het gevaarlijkste moment pas

op het einde kwam. Als hij Lara op zijn hoofd liet staan, alleen op haar voorpootjes en ze haar wankel balansje met zijn balans mengde en ze samen, als één lichaam, één keer de ene kant op sprongen en daarna, de andere kant.

BENG. Deed de trommelaar bij elke sprong. Daarna moest Lara doen alsof ze viel en dan ving mijn vader haar op. Dán pas riepen de mensen ooooooh.

Ze zijn bijna nooit op tijd bang, mensen.

'Ik zal er een mailtje aan wijden.' We zijn omringd door gekken die hardop praten tegen onzichtbare anderen. Die je twee keer voorbij lopen zonder je te zien, die worden overreden door trams en fietsers. En dan nog de echte gekken. Die praten tegen onzichtbare wezens die ook echt niet bestaan. Het is klein, dat verschil, heel klein, en misschien is dat even schrikken. Alsof dat bad waar je zo weldadig in zat opeens van enge beestjes vergeven blijkt te zijn. Maar ze doen niets. Echt niet. Als jij niets doet, doen zij ook niets.

Ik ben in die ene nacht verwekt. Mijn moeder was maagd maar haar kuisheid was niet tegen gouden sterren bestand. Daar kwam ik, negen maanden later. De ouders van mijn moeder waren in alle staten, ze wisten niet wie de vader was, ze wisten niet hoe hun dochter zich zo kon bezoedelen en om het erger te maken was ik een verdrietige baby met toen al lelijke vetplooien en een vlekkerige huid. Het soort waarvan mensen hoopvol mompelen dat ze in de sluier misschien nog mee zal vallen.

'Wie is de vader!' stampvoette mijn opa. 'ISOLDE, zeg het mij.'

Maar ze zei niks, mijn moeder, ze koesterde haar herinnering aan dat drassige Malieveld, het dartele roze hondje dat op het moment dat ze klaarkwam - voor het eerst van haar leven - een ruwe lik over haar linkertepel gaf waardoor zich een hoge gillette uit haar losmaakte. Een gillette dat ze zich herinnerde als niet helemaal van haar alleen maar van haar en Tristan samen. Als een ring.

'ISOLDE,' zei haar vader weer, de baby begon hongerig te huilen en zijn dochter dreigde haar borst te ontbloten. Haar linker.

'Hoe heet ze,' was zijn laatste vraag, de deur al bijna dicht. Hij knikte naar het roze varkentje.

'Lara,' fluisterde Isolde.

Op mijn achtste fietste ik voor het eerst helemaal alleen op mijn roze fietsje achter mijn moeder aan naar de dorpsbibliotheek.

Ik hield niet van roze, mijn moeder wilde niets anders.

Ze had allang een andere man. De man van het abonnement. Tristan was een eenmalige ster aan haar firmament. Ik wist niet eens van zijn bestaan. Heb dat later pas in haar dagboeken gelezen.

Ze ging te hard. Ik hield haar niet bij, mijn voeten vlogen van de pedalen ik moest ook steeds bijna huilen. Van boosheid denk ik, omdat ze zo hard ging, zo niet op mij wachtte.

Ik miste hartstochtelijk mijn plek achterop. In mijn kleine fietsstoeltje, vast geperst tussen ruggensteun en steunrug van mijn moeder. Dat vond ik het fijnste; mijn neus in haar jas en de hele weg snuiven. 'Smeer je weer snot in mij,' zei ze dan, maar ze kreeg me niet van haar rug, daarvoor zat ik te stevig.

'Mamma, ik ga nooit fietsen zonder jou!' gilte ik, een groep puberjongens flitste hoonlachend voorbij. Op dat moment raakte ik de stoeprand.

Als Tristan had geweten dat hij mijn moeder zwanger had gemaakt, dan was hij gebleven.

Mijn moeder schreef in een van haar dagboeken dat hij vast in iedere stad een ander kind had, maar dat kan niet. Tristan en Isolde. Zoveel Isoldes zijn er niet.

De dorpsbibliotheek was gevestigd in een lyceum, een heel klein bibliotheekje, niet meer dan een L-vormige zijvleugel. Achter de balie zat een massieve dame, met wie mijn moeder altijd een praatje maakte.

Toen ik daar bloedend en huilend binnenkwam mocht ik van die dame pas naar de boeken als ik niet meer bloedde. Toen ging het mis.

De indeling was van de bieb was op leeftijd. 0-5, 6-8, 9-15. Al sinds ik kon lezen was ik op volgorde bezig de bieb te verslinden. Dankzij het praktisch afwezig aankoopbeleid kon ik steeds meer boekenplanken achter me laten. Soms denk ik dat ik vooral las om het gevoel dat die planken me gaven: ik was iets aan het bereiken. Op een dag zou ik de bieb uit hebben.

Mijn moeder vond het best, die vond het al heel wat dat we elke week in de bieb belandden en bracht de rest van haar tijd door bij de tijdschriften.

‘Wat doet dat kind toch steeds,’ vroeg de dame nadat ze me naar de wc had gestuurd voor mijn knie. ‘Ze zoekt niet, pakt een boek, gaat op de grond zitten en leest.’

Ze liet het klinken alsof dat allemaal heel raar was, terwijl lezen in de bieb volgens mij best kan. En op de grond zitten ook. En aangezien ik op volgorde las, hoefde ik niet te zoeken, dat was het mooie ervan. Ik kon haar op de wc horen. Dat ze eigenlijk baas van een kinderopvoedtijdschrift was en dat het gevaarlijk was om kinderen zomaar alles te laten lezen. Dat er een leesplan moest zijn. Dat je aan mij kon zien dat er geen leesplan was. Ik poetste zo snel ik kon over mijn knie, maar het wilde maar niet stoppen met bloeden. Ik moest terug, ik moest ingrijpen, ik wist hoe gevoelig mijn moeder was voor hoe het hoort.

Maar het wc-papier bleef aan de wond plakken en er bleven steeds nieuwe rode stroompjes opwellen.

Ik hoorde mijn moeder bezorgd vragen wat ze dan moest doen.

Toen ik terug strompelde zat de dikke dame klaar. Ik zag meteen dat het verkeerd een verkeerd boek was. De S, terwijl ik nog maar bij de F was.

‘Hier liefje.’

Ik weigerde er zelfs maar naar te kijken.

‘Kom Lara, kijk eens wat die aardige mevrouw voor je gepakt heeft,’ mijn moeder wilde zich van haar beste kant laten zien. ‘Het gaat over een lief diertje. Jij houdt toch zo van pinguïns?’

Het zou mooi zijn geweest als ik op dat moment was weggelopen. Als ik naar mijn fietsje was gehinkt en alleen naar huis was gefietst. Als ik desnoods buiten had gewacht tot mijn moeder kwam, en haar boos tegen me had laten mopperen.

Mijn knie prikte, mijn ogen ook, het boek werd naar me toe geschoven. Ik pakte het op en begon te lezen.

Daarna ging ik eten. Daarna ging ik in mezelf mompelen. Ik weet dat er mensen zijn die heel wat meer kunnen hebben, maar boeken waren mijn houvast. Ik had iemand kunnen zijn die in haar jeugd de bibliotheek uitlas.

‘Het is babyvet,’ zei mijn moeder toen ze me een paar jaar later huilend voor die afschuwelijke spiegel in mijn kamer vond. Een dikmaakspiegel, dat wist ik zeker, maar ik mocht geen nieuwe. Ook mijn klas bevestigde wat mijn spiegel me toonde. ‘Dat ben jij,’ gilte Romeo, de mooiste jongen van de klas, toen bij biologie een foto van een gigantisch vet koekoeksjong werd getoond die, zo had de leraar net verteld, meteen na het uitkomen alle overige eieren en jongen met welgemikte trappen het nest uit werkte.

Op de foto drukte een slank vogeltje een worm in de bek van het koekoeksbeest. ‘Een foutje van de evolutie,’ zei de leraar met een glimlach in zijn stem, ‘die moedervogel ziet alleen dat open bekkie en snapt niet dat het haar eigen jong niet is.’ De leraar stond sinds de dood van mijn abonnementsvader na school opvallend vaak met mijn moeder te praten. Soms zat hij thuis op de bank, dan ging ik meteen door naar boven. Betere cijfers kreeg ik er ook al niet van.

Zou het niet mooi zijn als mijn echte vader ergens op deze planeet nog steeds over dat touw danst. Net zou oud als die stok-

oude leraar van hem, Rogelio Rivel, die ooit de Rivel Brothers vormde. Rogelio, die oud en broos nog weleens een koprol voordeed - ik heb op YouTube een filmpje van hem gevonden.

Mijn vader miste haar natuurlijk, zijn Isolde, maar hij begreep dat ze met een ander moest trouwen. Omdat hij haar geen toekomst kon bieden. Omdat hij getrouwd was met zijn talent. Zoals ik dat ben - als ik maar zou ontdekken wat dat talent was.

Ik moet hem gaan zoeken. Het Poolse Staatscircus bestaat niet meer. Het circus van Moskou nog wel. Het komt vast naar Nederland binnenkort. Dan ga ik erheen. Naar het Malieveld, tijgers en olifanten. Knechten in grote overalls die de hele dag poep scheppen. En dan de acrobaten die achter de dierenhokken staan te jongleren, en voor een paar euro de kinderen wel een lesje willen geven.

Ik kan het voor me zien. Ik kan mezelf in die rij nieuwsgierigen zien staan. Op mijn tenen, op zoek naar die grijze held. Met die lange sterke benen, een oude cowboy. Die het geheel op een afstandje gadeslaat.

Twee studenten lopen speurend over het middenpad. Ze blijven even staan bij de landensectie. Zien mij. Zeggen iets tegen elkaar. Lopen door.

Ik moet het precies goed doen, als mijn man terugkomt.

Ik wil hem geen angst aanjagen. Het is lang geleden dat ik een gesprek voerde dus is het niet ondenkbaar dat het opspringen nog wel gaat, maar dat dan het haperen begint.

Ik moet hem de tijd gunnen om in te zien van hoeveel kosmisch belang onze ontmoeting is. Ik moet een manier vinden om me aan hem te binden. Ik denk op dit moment aan een touw, maar misschien mag dat niet in een openbare bibliotheek.

Als hij komt, de man, spring ik op en zeg: 'Interessant land, Spanje.'

Met een blik van kennis in mijn stem. Iets intelligents zeggen hoeft niet zonder meer gecompliceerd te zijn.

Het slimme van mijn zin is dat hij er heel veel kanten mee op kan.

Hij kan zeggen: 'Goh, ken je Spanje?'

Hij kan zeggen: 'Ik haat Spanje.'

Hij kan zeggen: 'Ik hou van Spanje.'

Hij kan zeggen: 'Wat bedoel je daarmee, interessant? Wat versta jij onder dat begrip?'

Ik hoop op dat laatste, want ik weet geen bal van Spanje. Zelfs de twee boeken die ik bij Rusland heb verstoppt heb ik nog niet ingekeken. Uit angst misschien. Stel dat ik ze ga lezen en ik heb ze helemaal uit en hij is er nog niet.

Natuurlijk gaat het weleens door me heen dat ik het mis heb. Dat hij echt niet terugkomt. Dat hij misschien terug is geweest op die paar ogenblikken dat ik het niet meer hield en naar de wc op de zevende holde. Ik denk zelfs aan de onwaarschijnlijke mogelijkheid dat hij er was en niet naar Spanje is gekomen.

Dat zijn mijn slechte dagen. Dat was net als toen mijn moeder heel ziek werd en me alsmaar smeekte om haar naar het ziekenhuis te brengen. Dat begreep ik wel, van haar, maar zij moest begrijpen, en dat heb ik haar ook uitgelegd, dat als ik haar naar het ziekenhuis bracht, zij ook daadwerkelijk ziek zou zijn. En geloven dat je ziek bent is funest.

Mijn abonnementsvader was doodgegaan door de ambulance immers. Op die fatale dag dat we met mijn gebutste roze fietsje terugkwamen uit de bieb. Als we hem gewoon bij die buurvrouw in bed hadden gelaten was er niets aan de hand geweest. Maar mijn moeder moest zo nodig gillen. Hij moest zo nodig wegrennen. Mijn roze fietsje lag nog voor de deur. Hij keek niet naar het fietsje maar naar de gillende mond van mijn moeder. Hij werd weggegild. En toen viel hij. Ik hoorde krak. Hij bloedde veel minder dan mijn knie. Hij leefde nog tot de ambulance kwam, toen was hij dood.

Het dient zich aan zoals het zich aandient. Dat heb ik ook

tegen mijn moeder gezegd. Het maakt niet uit wie je tegenkomt en waar je iemand tegenkomt. De kwaliteit van de ontmoeting, die moet je goed weten in te schatten. Dat realiseer ik me steeds beter, vooral als iemand hier in de bibliotheek achteloos over me heen stapt, dan spannen mijn vingers zich als prikstokjes. Er wordt zo weinig opgelet.

Laatst had iemand een touw gespannen. Een dik touw boven drie verdiepingen van de bieb, klaar voor een acrobaat.

Aan het touw hingen kindertekeningen. WAT IK LATER WORDEN WIL stond er in voorgedrukte koeienletters op elk vel. Alsof die tekst belangrijker was dan de tekening zelf. Ik weet niet of ze honden zouden toelaten, maar Lara de roze poedel was zo dat touw op gesprongen. Die had zo al die tekeningen naar beneden laten dwarrelen. Wat ik later worden wil: papiersneeuw.

Zelf heb ik geen enkel talent voor koorddans. Wat jammer is, want buigen lijkt me geweldig. En roem ook. Als kind heb ik het ook weleens geoefend. 'Beroemd zijn.' Met nepapplaus. Met mijn speelgoedbeesten als publiek.

Mijn echte vader. Misschien is hij dood. Acrobaten leven niet lang. Ergens te pletter gevallen. In Spanje misschien wel.

Dat moet haast wel. Vandaar die man met zijn reisgids en Gaudí. Die is natuurlijk gekomen om me te troosten. Hij had warme handen. Dat kon ik zien. Ze hoeven me alleen maar te aaien.

Ik concentreer me op de omgekeerde manier. De omgekeerde vliedende kracht gaat hem hierheen trekken.

Hij komt vast.

Hij moet al bijna komen.

Uiteindelijk gaat iedereen naar Spanje.

Daan Stoffelsen *De vogels van proza*

Daan Stoffelsen is een onstuitbare lezer. Nu is hij gegrepen door vogels. Met dieren is het altijd oppassen geblazen, Stoffelsen benadert de valkuilen op zijn typische, dynamisch denkende manier. Totemfunctie, ornithogonia: enkele stapstenen, maar waar Stoffelsen werkelijk naar speurt zijn de techniek en inzet van een schrijver. Wat doet een roman? Een roman veroorzaakt denken, lijkt Stoffelsen keer op keer te willen zeggen, activeert een intellectuele centrifuge. Een gedachte kan weerwoord bieden, verhelderen, ontginnen. 'Vogels zijn klein, betekenisvol, obligaats als je ze uitspelt, maar concreter en fantasierijker dan vrede, ziel, vrijheid, uniciteit. Driemaal opstijgen in de literaire volière.' Het denken stopt nooit en moet worden gedeeld. 'Waarom die vogel?' Daarom die vogel.

Waarom die vogel? 'Dat de ruisende, geurende boomkruinen en de vaak herhaalde vraag van een vogel de indruk geven dat hier nooit een oorlog is geweest, is wellicht de enige overwinning die ertoe doet,' laat Annelies Verbeke Alphonse Badjie denken, haar hoofdpersoon in *Dertig dagen* (2015). Een mooi decor. Die vogel komt dichterbij, 'tot vlak bij zijn zware, van stalen tippen voorziene schoenen, dan naast hem op de bank, slechts een paar centimeter verwijderd van zijn vuist'. Pas bij derde lezing zie ik hoe geur en geluid contrasteren met het staal en de vuist, en pas nu zie ik hoe weinig idyllisch deze scène is: 'Hij schrikt als de vleugels zich spreiden, even lijkt het opvliegen op een aanval, de buik en de poten naar hem toegekeerd, de stevig zwijgende bek. Hij ziet af van de afwerende beweging waartoe hij is geneigd.'

Het contrast is programmatisch voor *Dertig dagen*. Huisschilder Alphonse ziet zich gespiegeld in de Senegalese tirailleurs die op dit voormalige slagveld vielen voor een vreemd vaderland, maar hij helpt, hij luistert, hij is vreedzaam. Het vogeltje ook. 'De beloning is immens: de vogel vliegt met een boog op naar zijn schouder, hij voelt de stevige greep van de

benige tenen, de nauwelijks waarneembare druk van het lichte lijfje, dan de veren, de ontstellend zachte veren vrijwillig tegen zijn oor gedrukt, daarachter de roffel van het vogelhart. De ontroering niet ridiculiseren. Ondergaan wat hij krijgt. Wat hem wordt gegeven.'

'De beloning is immens,' dat was niet nodig, want het punt is overduidelijk: wie zich openstelt, krijgt. En het past in het schema dat Alphonses vriendin Kat schetst: 'Jij zult nooit een slachtoffer blijven, en nooit een aanvaller worden, want jij bent een held.'

De veldleeuwerik, want dat blijkt het te zijn, krijgt namelijk een totemfunctie: hij duikt nog een paar keer op cruciale momenten op, verongelukt bijna, stort ten slotte dood neer. Op dat moment pas besef je de onmogelijkheid van Kats bewering. Er is altijd oorlog, en je valt aan of sneuvelt. Maar kijk uit: niet ridiculiseren, maar zeker niet schematiseren. Die vogel is meer dan een zinnebeeld van de vrede, een waarschuwende hemelse boodschapper, of een belichaming van de ziel. Hij is zichzelf, een eenmalige verschijning.

Waarom die andere vogel? In Bart Koubaas *De vogels van Europa* (2014) speelt de veldleeuwerik geen rol. De vechtkwartel daarentegen: 'Volgens de Europese rode lijst zouden er nog een vijf- à tiental paren in Europa leven, maar zoekacties in en rond Cádiz bijvoorbeeld hebben niets opgeleverd. Het zou best kunnen dat de vechtkwartel uitgestorven is, dat zou voor het eerst sinds 1840 zijn dat een vogelsoort in Europa verdwenen is, maar dat was minder belangrijk dan de verdwijning - de afwezigheid - van mijn oude kennis Eddie Bonte.'

Een bijzonder vogeltje. Alphonse leest in *Dertig dagen* dan wel dat de veldleeuwerik 'volgens de Nederlandse [rode] lijst "gevoelig" is en volgens de Vlaamse "kwetsbaar". Dat gaat over hun aantal, neemt hij aan, niet over hun persoonlijkheid'.

Maar hij is er nog. Ooit de meest voorkomende vogel in Nederland, en een van de meest bezongen vogels in de westerse literatuur, daalde de veldleeuwerikpopulatie tussen 1960 en 2000 met zeker negentig procent. De daling zet door.

Vechtkwartel - veldleeuwerik: uitgestorven - zeldzaam. Vooruit: gevoelig, of kwetsbaar. De keuze voor hun vogels onderscheidt ook de romans van Koubaa en Verbeke: de ironie van het onmogelijke tegenover het geloof in het bijzondere.

Dat zijn schema's waarin de mooiste literatuur te vatten valt. Of, banaler, waarmee de aantrekkingskracht van een radioprogramma als *Vroege Vogels* te verklaren valt: een ironische toon en verwondering, afstand en eerlijkheid, een spel waarin je voluit blijft geloven. Speculatiever: een dualisme dat een hele sublitteratuur van dierenpersonificaties mogelijk heeft gemaakt, sympathiek maar al te vaak vrijblijvend, op de grens van jeugdliteratuur, waar een volwassen man niet zelden de rol van de vreemde vogel speelt. Probeer eens, ik probeer het, met ernst een veldleeuwerik of vechtkwartel in een roman als dier te zien, iets natuurlijks, én als personage, thema, wat ook maar - en overtuigd te raken. In die poging, begonnen met *Dertig dagen*, raken momenteel hele delen van mijn leesgeschiedenis betrokken.

Het grote contrast tussen veldleeuwerik en vechtkwartel in deze boeken is dat tussen natuur en literatuur, tussen geluk en statistiek. De grote overeenkomst is de plotselinge verschijning vanuit een vanzelfsprekend decor, en de even onverwachte verdwijning. Daarom die vogel: verrassing. Dat was wat mij bij *eerste* lezing trof: het onverwachte. Ik ben geen vogelaar. Ik vermaak me met de weinige details die me opvallen tijdens de wandeling. Ik zie eerst het eenmalige, het individuele veeleer dan de symboolfunctie. Dat kan ook bij het lezen van literatuur heel vruchtbaar zijn.

Want laten we deze voetnoot in de literatuur verder opblazen. Vogels zijn klein, betekenisvol, obligaat als je ze uitspelt, maar concreter en fantasierijker dan vrede, ziel, vrijheid, uniciteit. Driemaal opstijgen in de literaire volière.

‘Ik ben een gans geworden, dacht ze. Weg van hier, door het wrakke met teer bedekte puntdak heen, het weiland over; met de voeten vooruit de lucht in, tussen de takken van de bomen de elektriciteitsdraden door.’ Niet het hoofd, maar de voeten vooruit, een fysiek optimisme in Gerbrand Bakkers *De omweg* (2010). In zijn *Boven is het stil* (2006) is een bonte kraai totemdier voor de stervende vader. In *Juni* (2009) barst het van de vogels.

“Zal jij me nog herinneren, als ik ben verdwenen?” vroeg [Barre]. De reiger wilde wel antwoorden, maar was vergeten wat. Daarom maakte hij zich weer wijd voor vertrek. Hij strekte zijn lange hals, stak zijn borstbeen vooruit en begon aan een trage roeivlucht. Neerwaarts, opwaarts.’ De reigers in Marente de Moors *Roundhay, tuinscène* (2013) vergeten het best van alle personages, borstbeen vooruit.

‘Maar ze was al bezig in iets anders te veranderen, in een vogel - een flamingo, een havik, een flamingo-havik - en ze vloog op en weg, naar de overwaasde ruit en terug, cirkelend, gemeen, met een spiedend oog. [...] Hij droomde nu een andere droom, en zij was weg, het raam uit gevlogen, gevlogen, gevlogen.’ In Lorrie Moores ‘Gewillig’ (*Vogels van Amerika*, 2001, vertaling Marianne Verhaart) ten slotte loopt niet een leven ten einde, maar een relatie. De bedrogen hoofdpersoon hoort het aan, voor de zoveelste keer, zijn gezeur, zijn gejack, en ze vlucht. Dat is deze vogel, een fantasie om te veranderen, nu, te verdwijnen.

Noem het een metamorfose, een ornithogonia, vogelwording. Wij willen die vogel zijn, wij identificeren ons met hem. Niet

met die hogere zinnebeelden, maar simpelweg het droombeeld iemand anders te zijn. De natuurlijkste vorm van literatuur: even weg zijn. Daarom die vogel. Bij Moore doet het aan als een deus, nee avis ex machina, een kunstmatige afronding van het verhaal. Deze vrouw kan weg, het verhaal is verrassend afgerond, met een mooie terugwijzing. Is haar mythische vogel daarmee niet gewoon een eerlijke oplossing, die vervolgens meteen oplost in het decor dat hij, de vogel, al half was?

En hier zit de lezer, de toevallige vogelaar, toeschouwer. Geen slachtoffer, geen held, aanvaller slechts in academische termen. Getroffen door een zangvogel van 18 centimeter, en sindsdien alert op elke vleugelslag. Hij ziet niets dan de bladeren. Bos. Niets dan het blauw en de wolken. Lucht. Gevlogen. Maar hij weet nu hoe te volgen: buik en poten vooruit, omhoog.

Marieke Rijnveld *Gedichten*

In elkaar gedrukt proza, is de poëzie van Marieke Rijnveld (1991) zo te noemen? Of doen we de dichter daarmee te kort, en de lezer ook? En het proza? Gedichten waar een verhaal in schuilt neigen naar proza, en toch is deze poëzie meer. De lezer ziet beelden over elkaar heen tuimelen, meer woorden dan wit, krijgt een kijkje in de levens en zielen van kinderen, meisjes, jonge vrouwen, moeders. Voor deze jonge dichter is maar één woord dat aansluit en de lading dekt en toch ook weer passé lijkt: veelbelovend. Dat is Rijnveld al lang niet meer.

Hersenflitsen

Zes jaar en enkel nog de dood in ons denken ter grootte van een cavia, onze geboorte in fotoalbum met een ingeplakt spiraaltje uitgebeeld, bescherming stond eronder in hoofdletters en we wisten niet zo goed of ze dat verloren was of wilde bieden, het was een schroef waaraan broer en ik zelfportretten ophingen aan onze kamermuren: wij zijn de spelonken op bergvakanties: goed genoeg om in te schuilen maar vooral veel duisternis. Paard George was in een droom tegen mij gaan praten, zei dat hij deze nacht naar links zou vallen en ik niet moest treuren, de volgende ochtend kwam er een vrachtwagen met gripper bij een kermisattractie in de eerste poging meteen de overwinning, ik weet dat ik over een paar jaar mijn knuffels ook als kadavers ga zien, en nog veel later pas het rouwen komt verpakt in nostalgie, de dood kreeg nu de variabele grootte van een schimmel die je onmogelijk een draf aan kon leren, het zwarte zeil dat op het erf bleef liggen liet een leegte na van honderdvijftig kubieke meter. Tussen de bladeren van het fotoalbum zaten echo's van ons na een doodgeboren zusje en misschien gaat het als volgt; dat in ieder nieuw kindje tegelijkertijd het levenloze verscholen zit van de vorige, dat wij daardoor zowel dood als levend zijn,

de baarmoeder niet alleen een kraamkamer maar ook een mortuarium, we hebben hier geen verwarming omdat we bang zijn voor vroegtijdige ontbinding. Mensen die nooit aan het einde denken zijn pas de bangeriken, een droom is een gekantelde realiteit, we willen niets liever dan verweven zijn met datgene wat ons op de wereld bracht en dat wat ons ooit uit zal zwaaien, zeewater dat de spelonken vol laat lopen, onze kaken zo volgroeid dat we eindeloos kunnen malen, eeuwig angsten beteugelen en tegelijkertijd de ruimte van een weiland gunnen.

Honinggraten

Verlies als ezelsoren in de lakens vouwen en steeds weer het dekbed als dagboekfragment openslaan omdat ze net als toen iemand van je los gaan

maken als de waslaag van honinggraten, een suikervervanger voorschotelen om opnieuw van te gaan houden zodat je over een tijdje geen verschil meer zal

merken, gewenning zit hem in een tekort aan herinneringen maar met mijn hoofd als doka laat ik je gezicht steeds weer ontwikkelen, fotograferen is als knippen

met je ogen, ik knipper zo vaak dat ik al je bewegingen achter elkaar kan zetten, kan veranderen in een omhelzing of je blik langdurig warm houden, wanneer de

chemicaliën van het afscheid zijn gespoeld kan ik me pas weer aan de buitenwereld tonen. Toen ik een keer een bij dood sloeg en hem in mijn mond stopte, veranderde

hij in een honingsnoepje, ze zeggen dat alles slijt, dat je op nieuwe schoenen begint en op vertrapte gympies eindigt en dat je dat proces kunt herhalen tot je geen

stappen meer hoeft te zetten, als ik mijn hoofd te vaak open laat staan, loop ik meer kans op negatieven, op overbelichting waardoor ik delen van jou zal missen.

Weet nog de schoolfotoğraf die zei dat lachen een diameter van onder de acht moest hebben voor een mooi resultaat, dat de schoorsteenmantels van

tegenwoordig voorbereid waren op stevig gebouwde tieners. Ik klamp me aan je vast, zuig de nectar uit je woorden totdat ze geen betekenis meer hebben die

me vast laten kleven in het overvliegen tussen bloemkelk en korf, het onderweg zijn steeds onderbroken en als het dan zover is, bijt ik de bij kapot tussen mijn

kiezen, proef geen bloed, alleen maar de frames van verlangens die als bijenwas om vulling vragen, de leegte van iets dat ooit wat had kunnen worden, glucose.

Scheerzeepbaard

Het is vreemd lachen onder een onzijdige sterrenhemel, de mens bestaat voor drieënnegentig procent uit sterrenstof en toch werd ik in een zijden jurkje verpakt als cocon om er later uit te breken, alleen mijn vleugels zijn vinnen geworden ik kan niet vliegen maar wel blijven drijven wanneer het regent kom ik naar boven onder een paraplu verscholen en ik denk aan

gisteren toen ik op een koeienkrukje in de keuken zat en jij een mes uit de besteklade pakte, ik kan steeds maar niet onthouden of ze nu rechts of links van het bord moeten liggen, ik ben een toerist aan de gezinstafel tussen broers broers willen blijven en zussen met grote woorden door lippenstift omrand

moeder legt lepels als echtgenoten in de lade, we uiten liefde vaak in dagelijkse dingen wanneer we er een gebrek aan hebben. Je hand met het mes maakt een duikvlucht, klaar om een vis te fileren te beginnen bij mijn wangen die wit zien van scheerschuim, stevige structuur door schaamte aangespannen, een jongen in mijn buik en heupen, krakende lattenbodems zijn hier een variant op piekeren.

Het schuim ruikt naar vader die onder de zoete aftershave een koeienlucht bewaart, het gieren is in zijn poriën getrokken net als bij mij het verlangen naar een lichaam als platteland. Het mes glijdt over mijn wang als door een boterkuipje, maakt het net zo glad als hiervoor, hoeveel moet er weggehaald worden voordat de gesprekken aan tafel verstommen en ze zeggen dat links rijden gevaarlijk is maar dat ik vanzelf wel

weer aan de goede kant kom, broers hun kleding aan mij schenken omdat ze steeds meer stropakken op kunnen tillen, hun armen twee keer zo gespierd als de mijne, dat moeder voor het eerst op een wijnglas tikt en de Bijbel wordt vergeten, er zijn zoveel belangrijke mededelingen waardoor ik koraalriffen om mij heen heb gebouwd

al die lagen waar ik uit besta en toch begeef ik me in ondiep water, ze hoeven alleen maar naar mijn wangen te kijken en naar de gele regenjas die ik van jou heb gekregen om te zien dat ik me in een regenbui begeef, dat ik te vaak mijn hoofd rechts van mijn bord op tafel leg in de hoop opgepakt te worden door een warme hand, weer in de goede richting en aan de overkant van de eettafel plaats nemen.

Blozen geen gevolg maar een systeem

Zoals we in elkaars neusschotjes knijpen, papierklemmen om troost bij elkaar te houden of om de verschillende redenen voor het krijgen van een loopneus te onderzoeken, niet je hoofd in je nek maar op je borst maakt dat je breekbaar overkomt.

We weten nog hoe we vroeger samen in bad zaten en barbies lieten verdrinken, zelfs na tien minuten bleven ze nog glimlachen en wij maar hopen dat we angst zouden zien die in onszelf lag op de bodem van onze buiken, waar zo af en toe de stop uit

werd gehaald, liever last van klotsbuiken dan van holtes. Ze hadden borsten zonder tepels, twee molshopen waar de puberteit onderhuids was begonnen, we wreven ze tegen elkaar aan zoals we op de scouting vuur maakten, alleen met de poot van een schaar kreeg je hun triomfantelijkheid eraf, kwamen erachter

dat blozen geen gevolg maar een systeem was zoals de boiler warm werd als wij de kou wilden verdrijven door het badwater te verversen of omdat we hadden gelezen dat plassen hielp tegen wintertenen, jij je tepel tussen de schaar zette en steevast vroeg of medeplichtigheid ook in afwachting zit, in de stiekeme hoop dat er iets gebeurde wat onze dagen zou doorbreken als het

brood in de kerk tijdens het avondmaal en iedereen mee zou denken over hoe dit ooit zo ver heeft kunnen komen, diakenen met servetten in de weer om tranen te deppen, het wel en wee van de dominee zouden ze ons samenvatten en wij maar bloeden.

Sinds een week wisten we dat kreunen niet alleen voor pijn stond maar ook voor bevlogenheid en dat we elkaars spiegelneuronen zo lief vonden, zonder dat zouden we namelijk vergeten om af en toe te gapen, inlevingsvermogen te tonen als de ander de barbie begon te schrobben nadat er zelf ten lijve was ondervonden hoe het was om vuur te maken maar hoe het hardhandig geblust werd met het oog op bosbranden.

Later was jij degene die je borsten als duur servieswerk behandelde, opwreef als cloches waaronder iets warm gehouden werd waarmee je andermans honger kon stillen, terwijl ik me achterover in de badkuip liet vallen, troost haalde uit jouw woorden over dat verdrinkingsdood pas intreedt als iemand de kranen opendraait.

Het jongetje uit haar eerste dagboek

Het bord met haar laatste boterham met aardbeienjam als een plat gereden stuk wild, een vaas met dotterbloemen op een koeienkrukje, versiering begint vaak door een teveel aan onkruid in je hoofd, planten in alle vensterbanken om je luchtwegen een groenrijke omgeving te geven en je haren als verbleekt helmgras tegen de duinen van een vreemd lichaam.

Jarenlang heeft ze haar borsten platgedrukt als een leeg melkpak dat schoon en plat bij het karton kon worden gedaan, alles willen scheiden wat wel of niet bij haar hoorde, ze pakte een keer een opengemaakt tonijnblik en ging met de scherpe rand over haar buik, kraste van A naar hier ben je gebleven en van hieruit zal je altijd vertrekken.

Denkt ze aan vandaag aan de zwangere fotografe die voor het eerst zelf in beeld kwam door flauw te vallen, zo tergend langzaam dat zij met rode ogen achterbleef, er was een flits van ziekte, broers die na feesten vol overgave in de toiletpot kotsten: dekens zijn nooit geluiddicht, laat staan waterdichte baarmoeders, vliezen die als dijken op breken staan, zet het op

een lopen, alsjeblieft. Zij kent niet het verlangen naar fantoombuiken, naar het kind dat nog veilig zat, schopte tegen de baarmoederwand wat het later zal doen als het te veel van de buitenwereld weg wordt gehouden, toen het nog opgetild wilde worden, zij heeft geen last van mensen die naar haar navel

staren, gezichten als zachte boterhammen, kleverig blijven plakken maar wel naar het fantoomkind dat zich tussen haar ribben uit wil breken en dat zij steeds maar tegenhoudt, ze vragen wanneer het wordt geboren: de volwassenheid maar wat moet ze dan met dat jongetje uit haar eerste dagboek die maar één droom had: staand kunnen plassen en nooit groot worden. Verstop je borsten, zet het oud papier langs de kant van de weg.

Erik Rozing *De laatste klant*

Een goed beroep, dat is voor schrijvers een van de moeilijkste dingen om een karakter mee te geven. Veel schrijvers komen niet verder dan 'schrijver'. Rob Waumans koos voor zijn debuut een parkeerwachter, een erg goede keuze. Boksers, stratenmakers, proefdierversorgers bevolken de romans van Jan van Mersbergen. Erik Rozing (1976) debuteert in januari bij Meulenhoff met de roman *De psychiater en het meisje*. Hij koos in dit korte verhaal voor het beroep van wegenwacht. Sterke keuze: de wegenwacht rukt alleen uit als er iets aan de hand is, en dus is er iets aan de hand. Bovendien is deze wegenwacht een vrouw en helpt ze een Turkse man.

Hij stond daar beroerd, zo juist voorbij de bocht. De meeste klanten zwaaien als ze zien dat de wegenwacht aan komt rijden, maar hij hing maar wat tegen de zijkant van zijn auto - een roestige BMW 3 series uit '89 - en staarde naar het asfalt. Een vluchtstrook was er niet, enkel een zachte berm en een vangrail. Ik reed hem voorbij, parkeerde de wagen, stapte uit en stak een sigaret op. Het schemerde en met het licht verdween de warmte. De laatste klant, dan zat mijn dienst erop. Hij gaf me geen hand. Een Turk.

'Wat is het probleem?'

'Motor is kapot.'

Ik vroeg hem te starten. De motor jankte. Ik gooide mijn sigaret weg en liet hem de motorkap openen. De verdeelkap sloot goed af, er waren geen sporen van vocht. De bougies zagen er schoon uit. De klant startte weer, en nog eens. Het janken werd kreunen, werd reutelen en daarna klonk er enkel nog de startmotor. Het moest de brandstoftoevoer wel zijn. De klant vloekte. Het regende. De klant vloekte harder. Het donderde. Het regende harder. Bliksem.

'De accu is bijna leeg,' zei ik. 'Niet meer starten.'

'Dit regen is niet normaal,' zei de klant door het geopende raam. 'Kom, wij wachten in auto.'

Straatverlichting was er niet en door de zware bewolking was het al bijna donker. Er was weinig verkeer. Ik liep naar mijn wagen.

‘Hé!’ riep de klant. ‘Niet weggaan.’

Dacht hij dat ik hem niet kon helpen? Hij was vast nooit eerder een vrouw tegengekomen van wie de handen onder de olie zaten, een vrouw die meer begreep van zijn auto dan hijzelf. Ik pakte een lantaarn en mijn regenjas met wat extra bescherming, een vuilafstotend middel zeg maar. Het waaide behoorlijk. De klant probeerde nog steeds te starten.

‘Hou op,’ schreeuwde ik. ‘Niet meer starten!’

Ik opende de achterklep van de wagen. Startkabels. Hamer. Een goede klap op de brandstofpomp, vaak was dat al genoeg om -

‘Die man verkoop mij vandaag slecht auto,’ schreeuwde de klant door het raampje. ‘Ik vermoord hem!’

De wind trok aan, ineens stormde het, en toen begon het pas echt te hoven. Ik gooide de motorkap dicht. De startkabels en de hamer legde ik terug in de wagen. De klant leunde naar de passagierskant en opende het portier.

‘Kom! Nu wij schuilen!’

‘Doe je lichten aan,’ zei ik.

Ik stapte in. Het zwakke schijnsel van de koplampen drong niet meer dan een paar meter door de regen. Hij deed de radio aan en in het halfduister flikkerde er 99.5FM op het display, RADIONL. Tussen het gekraak door hoorde ik De Dijk met ‘Mag het licht uit’. De klant zei niets meer en bleef onafgebroken naar mij kijken, hij nam niet eens de moeite om het te verhullen, om te doen alsof hij zich voor de bliksem interesseerde.

Ik zei: ‘Het zal zo wel droog zijn.’

De klant zweeg. Zijn blik kleefde aan mijn haar, mijn gezicht. Het was geen olie of smeer maar een ander soort viezigheid dat aan mijn lippen plakte, langs mijn hals liep, mijn trui in en over mijn borsten tot ik geen lucht meer kreeg.

Ik zei: ‘Als het zo hard regent, duurt het meestal niet lang.’

De klant zette het geluid van de radio zachter. Hij ritste zijn jas open. Zijn hand verdween in zijn binnenzak. Het gebeurde. Waar iedereen zich al jaren zorgen over maakte en wat ik nooit werkelijk voor mogelijk had gehouden, gebeurde eindelijk. Het was bijna een opluchting. Zijn hand trok iets zwarts en hoekigs uit de binnenzak. Mijn ene hand klemde al om zijn pols en met de andere trok ik het busje uit mijn jaszak, hield het vlak voor zijn ogen en spoot ze vol pepperspray.

‘Auw! Auw! Wat doen jij?’

‘Los!’ schreeuwde ik. ‘Laat los!’ Mijn hand bleef zijn pols vastklemmen tot hij eindelijk zijn hand opende en er een mobiele telefoon in zijn schoot viel. Het scherm lichtte op. MERYEM. Toen pas hoorde ik de ringtone, het geluid van een minaret, een gebedsoproep. Er bewoog iets op de achterbank. Ik draaide me om, richtte de pepperspray in de richting van de schim en zag net op tijd dat het een kind was. Het joch droeg een te groot Ajaxshirt. Hij keek verschrikt en slaperig tegelijk. Hij huilde. Ook bij zijn vader liepen de tranen over zijn wangen. Hij trok zijn pols los en wreef in zijn ogen, wat het allemaal alleen maar erger maakte. Hij opende het portier en liep de uitzinnige regen in, zijn gezicht omhoog alsof het water dat vuur kon blussen. Hij strompelde bij de auto vandaan en al na een paar stappen was hij in de regen verdwenen.

‘Kom terug!’ riep ik.

Vanuit het duister schoot het licht van koplampen de bocht om, al voor de motor hoorbaar was, gevolgd door het gillen van een claxon, van remmen, banden die over het natte asfalt schoven, een klap, een afslaan motor en daarna alleen nog de regen.

‘Papa!’ riep de jongen.

‘Wacht hier,’ zei ik. ‘Ik ga papa halen.’

Ik schoof naar de bestuurdersstoel en deed het groot licht aan. Het maakte nauwelijks verschil maakte. De accu was vrijwel leeg. De benzinemeter stond volkomen naar links. Het was

niet de brandstofpomp. Waarom had ik dat niet eerder gezien? Ik haalde de zaklamp uit mijn jas en stapte uit. Een Volvo stationwagen stond schuin op de weg. Het water was koud als staal. Binnen een paar seconden was ik doorweekt. Aan de linkerkant van de weg zag ik hem over de vangrail hangen, alsof iemand een wasmand had leeg gekieperd. Ik stak over en liep door de drassige berm naar hem toe. Hij lag op zijn rug. Ik boog me over hem heen, voorzichtig, maar zijn lege blik had me al gevonden. De regen vertraagde. Enorme druppels vielen op mijn hoofd. Eindelijk lukte het me om weg te kijken. Ik liep terug. Er zat een ster in de voorruit van de Volvo. Een lange, magere man in een grijs pak stapte uit. Hij kokhalsde terwijl hij zich staande hield aan het portier en de dakrail.

De jongen schoot langs me de weg over en de berm in. Ik liep achter hem aan, probeerde hem tegen te houden maar gleed uit in het gras. Kruipend bereikte ik de jongen die aan de slappe arm van zijn vader sjarde. Ik greep hem vast - met in mijn handen de pepperspray en de zaklantaarn was het meer een omhelzing - en trok hem naar me toe. Ik draaide me om en zat in het gras, de vangrail in mijn rug, de jongen op schoot, en vouwde me over hem heen als een soort afdakje. Met zijn gezicht in mijn hals en zijn lijf tegen mijn borst voelde ik door alle doorweekte kleren heen zijn lichaamswarmte en hoopte dat hij die van mij voelde.

‘De ambulance is onderweg.’ Voor me stond de grijze broek uit de Volvo. ‘Het kan wel even duren want we zitten hier behoorlijk afgelegen. Gaat het wel? En met uw kind?’ Het gezicht van de man hing boven me als een bleke maan. De jongen klemde zich bewegingloos tegen mij aan. De man keek naar de pepperspray in mijn hand. ‘Viel hij u lastig?’ Hij gebaarde met zijn hoofd naar de klant. ‘Ik heb weleens eerder zo’n verhaal gehoord over die lui van de wegenwacht.’

Er klonk het geluid van een minaret, een gebedsoproep. De man liep naar het geluid toe, stak zijn arm in de hoop kleding en

haalde er een telefoon uit. Hij keek naar het scherm en nam op.

‘Meryem? Hallo? Nee. Nee, hij kan helaas niet aan de telefoon komen. Het spijt me maar hij... hij heeft een ongeluk gehad. Een auto-ongeluk. Ernstig, ja, volgens mij wel. Wat? Geen idee. Ik ben natuurlijk geen arts dus... Luister, ik zal het zo doorgeven als de ambulance er is en dan wordt u teruggebeld. Dag.’

Hij stak de telefoon terug en kwam weer naar mij toe. ‘Mag ik u een lift aanbieden? Als mijn auto het tenminste nog doet. Kom in ieder geval even in de auto zitten. U bent doorweekt.’ Hij legde zijn hand op mijn hand, op mijn wang en op het voorhoofd van de jongen. ‘U voelt vreselijk koud aan en uw zoon ook. U kunt hier niet blijven zitten. Laten we in ieder geval in mijn auto wachten, daar is het minder koud.’

Zijn suède schoenen zakten weg in de drassige grond. Hij stapte een stukje opzij. De schoenen waren bedekt met modder en zakten weer weg. De jongen had zijn armen om mijn nek geslagen. Zijn ademhaling werd rustiger.

‘Zo raakt u nog onderkoeld! Kom! Nou, vooruit dan! Wat hebt u toch?’ De man trok aan mijn arm. Hij trok harder en ik trapte tegen zijn scheenbeen. Hij pakte mijn jas, sgorde eraan. Ik had beide armen nodig om de pepperspray op te tillen en te richten. Er bleek nog meer dan genoeg in te zitten. De man schreeuwde, vloekte, en liep eindelijk weg. Ik sloot mijn ogen en luisterde naar de regen die op mijn hoofd viel en de vangrail, het gras, het asfalt en de auto's. De jongen lag stil tegen me aan. Hij sliep.

Gustaaf Peek *Gedichten*

Gustaaf Peek (1975) is bekend als romancier. Na het succes van *Ik was Amerika* en *Godin, held* is het raadzaam zijn eerste twee boeken te (her-)lezen, *Armin* en *Dover*, vertellingen die in weerwil van alle discussies over literatuur en engagement wereldse zaken beschrijven, zoals een tomatencontainer met 58 stikkende vluchtelingen op een vrachtschip of de vereniging Lebensborn die het geboortecijfer moet verhogen van het Arisch ras - en de vraag wat daarmee aan het eind van de Tweede Wereldoorlog gebeurt. Minder bekend is dat aan die boeken een dichterschap ten grondslag ligt. Na zijn studie publiceerde Peek gedichten in tijdschriften als *Lava*, *De Tweede Ronde*, *Tzum* en *Nymph*. Een 'zijsprong / over de soortgrens' (Erik Menkveld) is dat niet, de ingehouden gedichten hebben hun eigen toon en thematiek. Vaders en dochters bevolken deze gedichten, waarin met rake beelden er een kier naar de waarneembare wereld komt. 'Alleen een vrouw zal de tekeningen opmerken / Bij de navel, de rendieren rond het geslacht.'

Voor het slapen

De drempel zouten
Rode letters naast de deuren slaan
De vingertoppen doven
Voorhoofd en tepels klaren

Niemand meer naar boven horen rouwen
De kraan afknijpen
De vadersnaam en niet meer
Aan dorstige moeders denken

Ramen in de bladzijden breken
De straathond met een gevonden hand
Belonen de dekens
Dood wrijven

Van terugschreeuwen
Gaaf een man niet slapen

Houten vingers tellen
Naar dromen raden.

Vleugel

Op de rotsgrond van het ravijn
Lagen vader en dochter
Het was een ongeluk

Handen waren te laat
Om haar lege stap
Naar het harde pad te sturen
Het glijden te keren

Er bleek bedenktijd
Ze waren de hoogte van vogels
Geklommen, de valkuilen van wolken

Hij sprong, hoopte zich zwaar
Genoeg om haar te naderen
Boven was hij nog alleen geweest
Nu zweefde hij weer vader

We vallen samen
Verzonnen woorden
Ik zie hem naar haar schouder reiken

Ik die haar verdwijnen laat
En dwaalt wanneer hij zich moet verstenen
Om naar haar te dalen.

Teken

Wie tevoorschijn komt
Moet zich schoonvegen
De bladeren uit zijn zakken slaan
De zon het hoofd bieden

Met geld in een mouw genaaid
Van een togedekte vader
Op pad gaan naar een papieren land
Om een vlinder op te prikken

Alleen een vrouw zal de tekeningen opmerken
Bij de navel, de rendieren rond het geslacht

Ze zal de schelp van haar stem gebruiken
Vergeefs naar het stenen kind zoeken.

Uitgeleide

De familiefoto lag in een la onder een boek
Vader moeder een zoon een dochter
Vier mensen drie bedden het klopte

De dochter zonder lach
Ze stond een stap van de anderen
Haar gezicht maar nu begin ik te verzinnen

De foto terug onder het boek
Knarsend glas de kapotte kamer
De trage trap naar beneden

Net als zij die laatste deur nemen.

Dit jaar

Blijven de bomen
Dit jaar veilig binnen
En niet als verdampende plassen op straat
Omdat elke kamer zich vroeg
Of laat toch gaat schamen

Blijf, al is blijven eenmalig
Omdat er nog geluid in zit
Omdat haar handen
Alle brekende kleuren ooit
Tastend hebben opgehangen.